Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat

60. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2013/11–12

Tartalom

Ajánló

FONYÓ Istvánné: **Múlt – Jelen – Jövő…**

Cikkek

DUDÁS Anikó: **A tudományos kiadási eljárás kéziratváltozatainak terminológiája** 463

KOÓSNÉ TÖRÖK Erzsébet – KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: **Kosáry Domokos, a könyvtáros, a tudományszervező könyvtárigazgató. 100 éve született Kosáry Domokos** 480

DÁVID Adrienne – TERNAI Zita: **E-könyvesboltok 2.** 494

Beszámolók • Szemlék • Referárumok

Bényei Miklós köszöntése. **A könyvtártörténettől a jövő internetéig. Tanulmányok a 70 éves Bényei Miklós köszöntésére** (Ism.: Berke Barnabásné) 508

RÜHLE, Christopher: **Könyvtári törvényhozás Svájcban** (Ref.: Burmeister Erzsébet) 512

JACOBS, James A. – JACOBS, James R.: **Digitális-hasonmás elismerő pecsét: egy felhasználó-orientált szabvány** (Ref.: Drótos László) 514

BOYER, Jens: **Open access − az etikai alapelvek szemszögéből?** (Ref.: Burmeister Erzsébet) 517

KLAUß, Henning: **Egyetemi könyvtár állománya pénzügyi értékének meghatározása** (Ref.: Burmeister Erzsébet) 519

Vanden ELZEN, Angela M. – ROUSH, Jacob: **Zajongás a könyvtárban: játszóprogramok az egyetemi könyvtár népszerűsítése és megismertetése érdekében** (Ref.: Drótos László) 521

Scientific and Technical Information
Hungarian journal of library and information science
Vol. 60 • 2013/11–12

Summaries

DUDÁS, A.: **Terminology of drafts in scholarly publication** 463

Author's version, accepted draft, corrected proof, proof, version of record, peer-reviewed, double-blind reviewed, preprint, e-print and similar concepts appear in the context of electronic publishing, including open access (OA) options and repository services. Terms are used widely, but not with a common interpretation across scholarly communication, research tenders, OA mandates of research bodies, journals' home pages and publishers' self-archiving policies. Versions of scholarly works form special types of documents, which may be regarded as grey literature. These include variations from rough drafts to the final, latest "online first view" proofs and successive drafts of corrected/enhanced published works. Increasingly they are made publicly available in repositories, often without metadata about the changes, the provenance and the status of the paper; hence the proliferation of different article versions generates problems in providing users (researchers) with authoritative information. This article presents the ongoing international and Hungarian context of the matter, collects, systematizes and makes clear the version types, terms and definitions of academic papers within publishing processes. Traditional and recently emerged nomenclature are detailed and compared. The results can be beneficial to identifying related concepts, expanding controlled vocabularies, building multilingual glossaries, designing ontologies as well as improving information systems and repositories by version handling.

KOÓS-TÖRÖK, E. – KISS-BOGNÁR, K.: **Domokos Kosáry – librarian, library director and science organizer – was born 100 years ago** 480

The Hungarian scientific community celebrates in 2013 the 100th anniversary of the birth of Domokos Kosáry. He was an academician, historian, winner of the Széchenyi Grand Prize. The prominent scientist was known to the wider public first of all as a university faculty member, a staff member of the Institute of History at the Hungarian Academy of Sciences with significant research achievements at the international level, and as an outstanding figure of public life. In the years of neglect, when he was less in the foreground for political reasons, he created in a short time a high-standard university library at the first Hungarian Agricultural University, which both carried out and supported research work. From 1951 he was responsible for university libraries at the National Library Centre; from 1952 he acted as librarian and library director of the Central Agricultural University Library, Gödöllő. In nearly 7 years, till his arrest in 1957, he set the professional foundations of the institution by organising acquisitions, bibliographical and scientific activities, as well as a wide-ranging exchange of publications, by building out external relations. It was him who launched the Review of Agricultural History and other series of library publications, and organised national professional events.

DÁVID, A. – TERNAI, Z.: **Scrutiny of Hungarian databases – E-bookshops 2.** 494

In the series "Scrutiny of Hungarian databases", independent experts evaluate various Hungarian online content services from the point of view of their use by libraries.

Dudás Anikó

A tudományos kiadási eljárás kéziratváltozatainak terminológiája

Szerzői változat, közlésre elfogadott változat, rögzített verzió, referált, lektorált, vakreferált, preprint, e-print, és más hasonló, a tudományos közlemények megjelenésének folyamatához kapcsolódó kifejezések övezik az elektronikus publikálás, azon belül a nyílt hozzáférés (Open Access, OA) ügyét. Ezek a terminusok megjelennek a tudományos kommunikációban és követelményrendszerekben, a kutatási pályázatokban és a publikációs adatbázisokban is, a velük jelzett dokumentumok pedig részévé válnak a szerzői önarchiválással gyarapodó repozitóriumoknak. Több, a könyvtári szaknyelvben korábban megállapodott terminus eltérő jelentéssel kezd terjedni a megváltozott kutatási és publikálási környezetben, ugyanakkor új keletű fogalmak is kialakulóban vannak. A nyílt hozzáférés mozgalmával terjedő elektronikus kiadói és archiváló rendszerekben szükség van a kiadási folyamat egyes stádiumaiban keletkező kéziratváltozatok megkülönböztetésére, a dokumentumtípus-listák kontrollált szótárába pedig a verziók és státuszuk megjelölésére alkalmas deszkriptorok beiktatására és szemantikai összekapcsolására.

Bevezető*

A tudománynak mint megismerési formának fontos eleme a kutatási eredményeket közlő publikációk megjelentetése. A *tudományos* jelleg több módon nyilvánulhat meg egy közleményben: jellemezheti a témaválasztást, a kérdésfeltevést, a módszert, a tárgyalást, az írásmódot és magát a nyilvánosságra hozatal folyamatát is.

Dokumentációs szempontból a „Mi a tudományos?" kérdést az empirikus–racionális tudományfelfogás és paradigma prizmáján keresztül, csak összetett válasszal tudjuk megközelíteni. Kiindulásképp vegyük szemügyre a *Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)*, *Jelleg, típus, besorolás* c. táblázatát, amely csupán a téma (új eredmény, feltárt összefüggések) és – áttételesen – a szándék (közlés, nyilvánosságra hozatal) mozzanatára fókuszál: tudományos jellegűnek tartja azt, ami „témájában rendszerint: a) eredeti elméleti vagy empirikus kutatási eredményről számol be vagy: b) meglévő eredményeket dolgoz fel, szintetizál, értékel; vagy: c) a szakirodalomban való eligazodást, tartalomfeltárást szolgálja."[1] Ehhez azonban további jellemzőket is meg tudunk adni: a tudományos publikációk az adott szakterület közlési normái szerint, megfelelő apparátussal, írásos formában számolnak be új kutatási eredményekről vagy szintetizálják, illetve új szempontból tárgyalják, kiegészítik, felülvizsgálják, átértelmezik a korábbi ismereteket. Egy korábbi cikkemben négy lényegesebb ismérvet emeltem ki, ezek (1.) a közlés célja és tartalma (új eredmény vagy új szempontú szisztematizálás közlése); (2.) a megfelelő rögzítettség; (3.) a szűrtség (szakmai szempontú véleményezés és szerkesztés a kiadási folyamatban); valamint (4.) a nyilvánosság, minek során a közölt tartalom megismerhetővé, elfogadottá, hivatkozhatóvá válhat és hatással lehet a szaktudomány további fejlődésére.[2]

A kiadási folyamat szerves része a (3.) pontban említett, a megjelentetés előtt szervezetten történő szakmai értékelés – a *lektorálás* vagy *referálás,* amit további kézirat- és szerkesztői gondozás is segít. Az eljárással biztosítják a színvonalas, felelősséggel viselt megjelenést, miközben a cikket alávetik a minőség próbájának, ezzel megteszik a kezdeti lépéseket a közlemény szakmai-közösségi elfogadása felé.[3] A tartalom, a feldolgozás metodológiája és a formai kritériumok mellett tehát a megjelentetési folyamat módja is meghatározza a formális publikációk világát, s ez egyben az egyik olyan *differentia specifica*nak tekinthető, mely elhatárol a szürkeirodalomtól és a nem tudományos nyilvános közléstől is.

A hálózati alkalmazások megjelenésével, a nyílt hozzáférés mozgalmával és a repozitóriumok színrelépésével felgyorsult a tudományos közlés, jelen-

tősen megváltoztak a hozzáférés feltételei, kiszélesednek a lehetőségek, új funkciókkal bővülnek a kiadványok.[4] Ám számos kérdés is felmerül az elektronikus közzétételek kapcsán. Bibliográfiai számbavétel és dokumentumkezelés szempontjából talán a legfontosabbak: mikortól számítható publikációnak egy elektronikus közzététel; milyen tipikus cikkváltozatokat érdemes megkülönböztetnünk; hogyan jelöljük és kapcsoljuk ezeket össze; hogyan kezelendők a változatok metainformációi, hogyan hivatkozhatók és miképpen vegyenek részt a bibliometriai elemzésekben?

A megváltozott kutatási és publikálási környezetben több, a könyvtári szaknyelvben korábban megállapodott terminus eltérő jelentéssel kezd el terjedni, ugyanakkor új keletű fogalmak is megjelennek. A repozitóriumokból tömegével érhetők el eligazító metainformációk nélküli kiadatlan, kéziratos, félig kész és majdnem kész, közlésre elfogadott és hivatalosan megjelent művek másolatai, amelyek megítélését és kezelését sokban segítheti a kiadási stádium szerinti állapot, a művek státuszának és verzióinak jelölése. A jelen cikk kísérletet tesz annak áttekintésére, hogy hol tart ma ez a folyamat és milyen terminológiai variánsok vannak kialakulóban.

Az érintett nomenklatúrák felbukkannak a kiadói honlapokon; más-más kombinációban, egy-egy konkrét koncepciótól függő értelmezésben pedig belekerülnek a nyílt hozzáféréssel és a repozitóriumi kérdésekkel foglalkozó cikkekbe, ahol a tudományos kommunikáció paradigmájának változása, az önarchiválásról szóló rendelkezések és a jogi vonatkozásoktól függő feltöltési lehetőségek kontextusában szerepelnek. A tudománymetriai irodalom sem mellőzi a problémakört, ám ott inkább a művek verzióira kapott hivatkozások beszámítása, a kiváltott hatás (impakt), valamint a lektorálási (peer review) eljárás hatásfokának elemzése és az evaluatív értékelések kerülnek előtérbe.

A szaktudományos művek változataival kapcsolatos kifejezések előfordulását és használatát több éve kísérem figyelemmel, az itt bemutatott összehasonlításokhoz saját adatgyűjtésemet is felhasználtam. Konkrét nyelvhasználati forrást csak a nagyobb hatást kifejtő kiadók, szervezetek, indítványozók esetében említek, vagy olyankor, ha specifikusabb terminusról van szó. A fontosabb szófordulatokat és értelmezésüket a *Függelék*ben egy táblázatban foglaltam össze. A tudományos kiadás könyvtári szakember előtt kevésbé ismert műhelytitkainak megismerésében segítségemre voltak rangos nemzetközi és hazai kiadóknál, folyóiratoknál rendszeresen publikáló, a teljes kiadványok készítésében is részt vállaló kollégák (főszerkesztő, szerkesztő, szerkesztőbizottsági tag, referens, szerző), akik megosztották velem tapasztalataikat. Cikkem számba veszi és összeveti a legjellemzőbb terminusokat: a hagyományos értelemben használt, a jelentésmódosítással alkalmazott, és az új elköteleződési javaslatokat is. Hasonló áttekintéssel és összehasonlítással foglalkozó közleményről nincs tudomásom sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban. Erősen válogatott, reprezentatív szakirodalmat használtam csak fel, s főként a könyvtár- és információtudományi megközelítésből lényeges elemekre és összefüggésekre térek ki.

A tudományos közlésre használt dokumentumtípusok, a példányszám és a hozzáférés kérdései

Az írásműbe foglalt tudományos tartalom többféle formában láthat napvilágot; a leggyakoribb dokumentumtípusok a könyvek, folyóiratok és konferenciakiadványok. Úgy tartjuk, hogy a könyvek és a folyóiratok viszonylag állandó dokumentumok: tartósan rögzített köntösben, huzamos ideig fennmaradnak, hozzáférésük a *kiadó–terjesztők/kereskedelem –indexelő szolgáltatások–könyvtári rendszer* láncolatában biztosított, megőrződnek a gyűjteményekben, felkutathatók, megismerhetők és stabilan hivatkozhatók.

A tudományos közlemények iránt támasztott alapvető követelmény a széles körű hozzáférhetőség, más szóval, a *nyilvánosság*. Hagyományos, papíralapú dokumentumok esetében ezt a nagyobb példányszámban való megjelenés, a kereskedelmi forgalomba hozatallal történő terjesztés és a folyamatos szolgáltatás biztosítja. Ebben kaptak jelentős szerepet a tudományos és szakkönyvtárak, amelyek helyi, országos és nemzetközi szinten, továbbá speciális információ- és tartalomszolgáltatók bevonásával ma is széles körű lehetőséget nyújtanak a kutatásra.

Digitális hálózati környezeten kívül a példányszám jelentősen meghatározhatja, mihez könnyű és mihez nehéz hozzáférni. Ismeretes, hogy a nemzeti bibliográfiák alapvető feladata számba venni a kötelespéldányként beszolgáltatott sajtótermékeket, illetve a sajtótermékek elektronikus megfelelőit. A példányszámra vonatkozó bibliográfiai küszöb országonként más és más, a nyomtatott termé-

keknél általában 50–100 példány között mozog. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a kis példányszámú kiadványokat a nemzeti bibliográfiák már nem regisztrálják, gyűjteményeik nem őrzik, legfeljebb egy-egy helyi (speciális) állományba és katalógusba kerülhetnek be, s már a *szürkeirodalom* körébe sorolódnak.

Az elektronikus formátumok azonban felborítják a régi szabályokat. Magyarországon a hatályos, 1998-ban meghozott kormányrendelet a *sajtótermék*ek esetében 50 példánynál húzza meg a határt,[5] magának a sajtóterméknek a fogalmát több, mint tíz évvel régebbi törvényből származtatva át,[6] terminológiája nem tart lépést a kor változásaival és igényeivel.[7] A főként nyomdatermékekre korlátozódó elavult fogalmakat a 2010. évi médiatörvény frissítette: bevezeti a *kiadvány* gyűjtőfogalmát, a *sajtótermék* kifejezést pedig a nyomtatott és elektronikus időszaki kiadványokra tartja fenn.[8] A médiatörvény új fogalomhasználatához igazodóan folyamatban vannak a *Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB)* feladatait meghatározó jogszabálymódosítások. *Dancs Szabolcs*, az *Országos Széchényi Könyvtár Gyűjteményszervezési Igazgatóság*ának igazgatója a jelen cikkhez a következő tájékoztatást adta e-levélben: „az új kötelespéldány-rendelet tervezete már kiadványokról beszél sajtótermékek helyett, és ezzel összhangban írtuk át az OSZK gyűjtőköri szabályzatát is. […] Az MNB gyűjtőköre még nem rögzült teljesen, már csak az elektronikus formátumok miatt sem. Kérdések pl.: külön nemzeti bibliográfiai tételnek minősüljön-e a mű minden egyes kiadási formátuma? Ha igen, be kelljen-e szolgáltatni, meg kelljen-e őrizni minden formátumot? [...] Az 50-nél nagyobb példányszám a nyomtatott kiadványok esetében afféle főszabály, de ettől vannak eltérő esetek: kisebb példányszámban megjelent, beküldött, az MNB-be beemelt kiadványok. A rendelettervezetbe belekerültek még az igény szerint nyomtatott kiadványok (Print on Demandok) is, illetve a nemzetközi azonosítószámmal (ISBN-nel) rendelkező, de 50-nél kisebb példányszámú kiadványok."[9]

Hasonló kérdések világszerte foglalkoztatják a hivatásos dokumentáló, őrző és szolgáltató intézményeket,[10] a döntések, rendeletek és megreformált törvények pedig megváltozott, új keretbe foglalják a kutatási infrastruktúrát. Digitális környezetben az elenyésző példányszám problematikája átalakul a legális e-többszörözés (közzététel és letöltés), a tartós megőrzés és az elektronikusan bárhová feltöltött, a világhálón nyilvánosan hozzáférhető tartalom kritikai megítélhetőségének valamint szelekciójának kérdésévé.

A tudományos szürkeirodalom és a repozitóriumok

Tudományos szürkeirodalomnak tartjuk – a teljes terjedelmű írásműveknek csupán néhány jellegzetesebb fajtáját említve – a konferenciák résztvevőin kívül mások számára nem terjesztett kötetet (nyomtatvány, CD, DVD), a disszertációkat, a kutatási jelentéseket, a műszaki dokumentációt,[11] a be nem jegyeztetett, nemzetközi szabványos azonosítók (ISBN, ISSN, DOI) nélküli kiadványokat; a könyvtári hálózatban körülményesen elérhető vagy a kereskedelembe és a szolgáltatásokba be sem kerülő, az indexelő-referálóknál nem nyilvántartott dokumentumokat; a preprinteket és az egyéb efemer dolgozatokat. Az intézményi repozitóriumok, a kutatási programok és konferenciák honlapjai azonban számos, az előzőekben említett dokumentumtípust könnyen elérhetővé tesznek a neten, így azokra már nem mondható, hogy elérhetőségük csak szűk körű. Szürkeirodalom a nem lektorált publikáció, a szerzői kiadású mű és valamennyi, a tudományos kiadás normáinak betartása nélkül közreadott közlemény – például a kiadatlan, ám interneten valahol publikussá tett cikk, a weboldalra, szakmai blogra feltöltött tanulmány stb. Ezek a dokumentumok tudományos érték szempontjából is „szürkék", a tudományos teljesítményi követelményrendszerekből is kitetszik, hogy szakmai súlyuk lényegesen kisebb, mint a bibliotékákban és a tudományos indexelő és tartalomszolgáltatóknál hozzáférhető, lektorált, referált, ISBN-nel, ISSN-nel, kiadói impresszummal ellátott formális publikációké.[12]

A kevés példány és lelőhely vagy csupán a néhány, helyi katalógusból való felkutathatóság egyre kevésbé jelent akadályt: az általános keresőmotorok, a közös katalógusok, a könyvtárközi dokumentumküldő rendszer, a metaadat-szüretelési technikák könnyűszerrel elérhetővé teszik az információkat és magukat a teljes szövegeket is a formátumok változatos skálájában. A szürkeirodalom jelentős része – a preprint cikkek, konferenciaközlemények, műhelytanulmányok, a kutatási programokhoz kötődő résztanulmányok vagy a hivatalosan megjelentetett dolgozatok kéziratváltozatai – elektronikus repozitóriumokba kerül, s talán ma már nyugodtan kijelenthetjük: könnyebben hozzáférhetők, mint a formális publikációk. A „nehezen azonosítható", „nehezen tárható fel", „nehe-

zen hozzáférhető" helyett ma jellemzőbb tulajdonságuknak tartjuk az átmenetiséget, a nem végleges formát, az informális jelleget vagy a szakértői értékelés nélküli közzétételt.

A repozitóriumok – bár általános funkciójuk a webes környezetű, magas színvonalú kutatás támogatása – mégsem tekinthetők kiadóknak. Akkor sem, ha történetesen egy-egy jól szerkesztett, lektorált folyóiratnak vagy másféle tudományos kiadványnak adnak funkcionális informatikai eszközrendszert és komfortos otthont.[13] Szerepük inkább a hagyományos könyvtári feladatokkal azonos módon a gyűjtés, őrzés, a metaadatok előállításával a feltárás, valamint olyan komplex szolgáltatási bázis megteremtése, amely a kutatási dokumentációt, közöttük a tudományos közleményeket is nyílt hozzáférésben teszi elérhetővé a különféle változatokkal: a megjelenést *megelőző*,[14] esetenként a megjelenést *követő* későbbi változatok is bekerülhetnek.[15] A repozitórium számos más kiegészítő, a kutatómunkához kapcsolódó anyag nyilvános vagy belső használatú szolgáltatási forrása is lehet.

A dokumentumok közötti eligazodás viszont némi nehézségekkel jár: a szerverekre feltöltött vegyes minőségű és státuszú anyag, vagy az eredeti kontextusból kiszakított tartalom sok esetben halvány mása lehet csak az eredeti publikációnak.

Internetes közegben újabb típusú *kiterjesztett*, funkcionális publikációra (enhanced publication) nyílik lehetőség, amely már nemcsak a letisztázott, megszerkesztett, a szokásos hivatkozásokkal, utalásokkal felszerelt apparátussal közöl, hanem közvetlen átlépést biztosít a repozitóriumokban tárolt kiegészítő forrásokhoz. Ezek között lehetnek előzetes anyagok, kutatási módszerek leírásai, kísérleti eljárások, részletezés, nyers (elsődleges, feldolgozatlan) és feldolgozott adatok, statisztikai elemzések, kérdőívek, modellek, multimédia, vizualizáció, javítások és egyéb háttéranyagok.[16] A kutatómunka során keletkező, külső forrásból elektronikusan elérhető dokumentáció körbeágyazhatja magát a tudományos cikket is; értékes, megismerhető és ellenőrizhető kiegészítő anyagai lehetnek a rögzített, kidolgozott, végleges formába öntött tudományos közleménynek.[17] Az efféle, tágabb ismereti térbe helyezett, háttér-forrásanyaggal dúsított, kibővített közlemények sok kiaknázandó lehetőséget rejtenek magukban, és új terepet jelentenek a kiadók, a digitális tartalomszolgáltatók és metaadat-kezelők számára is.

A szürkeirodalom homályzónájából való kilépést a webes lehetőségek rendkívüli módon serkentik. E folyamatra utal például a CrossRef metaadatszolgáltató DOI (Digital Object Identifier – digitálisobjektum azonosító) kiosztási elve: a rendszer befogadja a *nem duplikatív* (kiadásra nem szánt és formálisan sem publikált) művek metaadatait és digitális objektumazonosítóit. A szürkeirodalom dokumentumtípusai közül ez a szolgáltató DOI-ra érdemesnek tartja a műhelytanulmányokat, a téziseket és disszertációkat, a konferenciacikkeket és a műszaki jelentéseket.[18] Hasonló tendenciára utal Magyarországon *A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény* 53/A.§ 2. bekezdése is: „A doktori értekezést és téziseit elektronikus formában a Magyar Tudományos Művek Tárában, az általánosan elfogadott nemzetközi gyakorlatnak megfelelő (DOI) azonosítóval ellátva, mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni."[19] Megjegyezzük: a törvény szövegezésében az „általánosan elfogadott nemzetközi gyakorlatnak megfelelő (DOI)" kitétel a doktori értekezésekre vonatkoztatva 2013-ban még inkább csak kezdődő gyakorlatnak mondható,[20] ám kétségtelen, hogy a jövő útját ez a jogi rendelkezés döntően meg fogja határozni.

További hazai példákkal is alátámaszthatjuk a formális és nem formális műfajok nyílt hozzáférésű közzétételének intézményes keretek közötti ösztönzését. 2009. június 30-ai keltezéssel az *OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok)* honlapjának *Hírek* rovata a pályázati támogatásokhoz kötődő publikációk nyílt hozzáférésű közzétételére vonatkozó tájékoztatást adott közre,[21] s a követelményt a nyertesekkel kötött szerződésekbe is belefoglalta. 2012-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke rendelkezett az akadémiai támogatással született tudományos művek *open access* elérhetővé tételéről (jogi akadályok esetén korlátozott hozzáférésű archiválásáról) és a nyílt elérésű szöveg helyének a Magyar Tudományos Művek Tárában történő feltüntetéséről. A szabályozás az MTA irányítása alatt álló kutatóközpontokra, kutatóintézetekre, és -csoportokra, a közcélú kutatási támogatással megvalósuló kutatási tevékenységek eredményeként születő művek közzétételére vonatkozik, amelyeket intézményi vagy tematikus repozitóriumban kell archiválni, illetve a kiadónál kell nyílt hozzáférésben elérhetőknek lenniük,[22] ha azonban „a jogosult [kiadó] csak a tudományos mű javított (referált) kéziratának elhelyezéséhez járul hozzá, az a […] határozat alapján elfogadható közzétételnek minősül."[23] A „mű javított (referált) kézirata" ily módon a kutatás

nyilvános (vagy korlátozott hozzáférésű) dokumentációjaként válik megismerhetővé.

Nyílt hozzáférésű kéziratok

Ismeretes, hogy a formális közlemények nyílt hozzáférésű közzététele a szerző(k) részéről publikálási és szolgáltatási díj megfizetésével jár együtt, s a tudományos kiadók bejáródott üzleti modelljének gyökeres megváltoztatását feltételezi. Habár ezek a törekvések nehezen valósíthatók meg máról holnapra, a folyamatot az utóbbi években szemmel láthatóan gyorsítja a világszerte visszafordíthatatlan erővel előtérbe kerülő, a legrangosabb kutatástámogatási alapoknál is hangsúlyossá váló nyílt hozzáférés támogatása.[24]

A nyílt hozzáférésű közzétételi módnak két fő vonulata ismeretes. Az ún. „arany" hozzáférés a kiadói OA üzleti modellt érvényesíti: a cikk közzétételi költségének megfizettetésén alapszik, így a közlemény a megjelenés pillanatától kezdve, a kiadó tartalomszolgáltatásaként eleve akadálytalanul hozzáférhető. Ez jelentheti azt is, hogy például egy folyóirat teljes egészében nyílt hozzáférésű, és azt is, hogy egy kiadvány hibrid: vegyesen közöl előfizetéssel vagy cikkenkénti/fejezetenkénti megfizetéssel letölthető dokumentumokat és akadálytalan hozzáférésű cikkeket. A „zöld" irányzat a repozitóriumi/szerzői önarchiválás útján biztosítja a szabad információáramlást. A publikáció kiadásának folyamatában keletkező szövegverziók archiválásának, a kiadók OA irányelveitől és a szerzőkkel kötött megállapodástól függően, több fokozata lehetséges: engedélyezhetik – általában késleltetve – a formálisan megjelenttel teljesen megegyező e-példány közzétételét, de kiköthetik azt is, hogy önarchiválással csak valamilyen munkapéldány helyezhető el a weben.[25] A kéziratok kezelésének bizonyos szakaszai ezzel kikerülnek a kiadók és a szerkesztőségek belső ügyvitelének köréből, bármelyik fázisban nyilvánossá és könnyen hozzáférhető szürkeirodalommá lépnek elő, sajátos dokumentumtípust képviselve pedig megjelennek a digitális lerakatokban. A „kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza" feliratok eltűntek a folyóiratok borítólapjairól, helyettük a nyílt hozzáférésű közzététel irányelvei és feltételei olvashatók a kiadói honlapokon.

Az új könyvtári feladatok között megjelenik a repozitóriumok fenntartása, informatikai és bibliográfiai metaadat-gondozása. Bibliográfiai nézőpontból, a korrekt számbavétel, tájékoztatás és aggregálás érdekében az archiváló rendszerekben is szükség van a kiadási folyamat egyes stádiumaiban keletkező változatok megkülönböztetésére, a dokumentumtípus-listák terminusai közé pedig a kéziratstátuszok megjelölésére alkalmas deszkriptorok beiktatására.

Referált/lektorált cikk, folyóirat, kiadvány – a kiadási eljárás terminusai

A tudományos kiadási eljárás folyamatában a kézirat sajátos utat jár be. Folyóiratok esetében, a beérkezéskor a főszerkesztő vagy a szerkesztő előzetesen megvizsgálja, megfelelő-e a téma, a formai előírások és a kivitelezés szempontjából, majd szerkesztőség megbízásából felkért lektorok tartalmi szempontból vizsgálják át a megjelentetésre szánt írást.[26] Az eljárás során a pályatársak különös figyelemmel vannak a tudományos érvényességre, megerősítik, elismerik vagy kritikai megjegyzésekkel pontosítják a megállapításokat, nívón alul elutasítást javasolnak. A referensek önkéntes munkával járulnak hozzá a terület szakmai mércéinek egyensúlyban tartásához, közreműködésük a „színfalak mögül" az adott tudományos ágazat fejlődésére és közösségi életére is hatást gyakorol.

A kézirat felkért első mély-olvasói sok hibától óvhatják meg a szerzőt, s értékes megjegyzéseket adhatnak. Javaslataikra támaszkodva a szerző javíthatja, jobbíthatja az egyes részleteket, a kiadó pedig az eljárással kiadványai színvonalát biztosíthatja.[27] Visszaélők, hamisítók, imposztorok vagy a tudományos tekintély ellen szándékos botránykeltéssel lázadók a tudománytörténetben is előfordulnak, a közelmúlt legelhíresültebb esete talán a Sokal-ügy 1996-ból: *Alan Sokal* fizikus egy tekintélyesnek tartott társadalomtudományi folyóiratban (*Social Text*), a „kapuőrök" korridorján keresztüljutva tett közzé egy áltudományos cikket, ezt követően pedig ugyanoda benyújtott egy önleleplező kéziratot.[28] A rendhagyó esetek rámutathatnak a lektorálási rendszer gyenge pontjaira és sok tanulsággal járhatnak, ám alapjaiban eddig mégsem rengették meg a bejáródott tudományos kiadási eljárás alapvető minőségbiztosítási módszerét, a referensi eljárás alkalmazását.

Egy-egy ágazatban a hagyománytól és a közlemény témájától függően más-más lehet a lektorálási rend.[29] Egy vagy két, a tárgykörben járatos bíráló nézi át a benyújtott változatot, értékelve a kutatás újszerűségét, megvizsgálva az alkalmazott módszer konzisztenciáját, az állítások, következtetések igazságértékét, és javaslatokat fogalmaz

meg a szerző és a szerkesztő számára. Természetesen, ha plagizálás gyanúja áll fenn, akkor ennek részletesebb vizsgálatát is indítványozhatja.[30] Lehet szó egyoldalú és kettős anonimitásról (a lektor személyének elfedése a szerző elől, illetve kölcsönös titkosság), a reáltudományokban nem ritka a három anonim szakember, szükség szerint pedig a több fordulós lektoráltatás.[31] A tudományos folyóiratok megjelentetési gyakorlatában alapvető kiadási-szakmai minimumot jelent a lektorálás, s íratlan szabály, hogy az eljárásban szerző és referense egymás előtt el legyen takarva – még akkor is, ha a bírált mű szerzője vagy a vélemény írója a rá jellemző hangsúlyok, a stílus vagy egyéb árulkodó jegyek alapján felismerhető. A névtelenségbe burkolózás könyvek esetében nem valósítható meg kölcsönösen, az anonimitás egyoldalúan a lektornak a szerző előli elfedésére korlátozódik. A tekintélyesebb nemzetközi házak gyakorlatától a kisebb, regionális jellegű kiadók eltérhetnek: itt kijelölik a lektor(ok) személyét, segítik a közvetlen kapcsolatfelvételt a szerzővel, akinek konszenzusra kell jutnia a lektorral, a szerkesztőség pedig az egyeztetési folyamat lezárultával veszi kézbe a kézirat további gondozását.[32] A webes közösségi (web 2.0) technológiai eszközökkel kísérletek történnek nyitott referálási rendszerre is, elvben ezzel lehetőség nyílik átláthatóbb kommentálásra, több véleményre lehet szert tenni, vagy többféle szempont és szemlélet kerülhet felszínre. Ez a gyakorlat azonban nem mondható elterjedtnek, megfelelősége még korántsem igazolódott be,[33] egyes területeken pedig, ahol a kiadásra való előkészítés jelentősebb szöveggondozással és szerkesztéssel jár együtt, egyenesen elképzelhetetlen a fércelések, foltozások és elvarrások vagy a konszenzusra jutás széles nyilvánosság előtti felvállalása.

Magyar nyelvű megnyilatkozásokban mind a *referált* mind a *lektorált* jelző használatos.[34] A *lektorálás* a kiadói szerkesztés során a *szaklektori* munkán kívül a *nyelvi lektorálás*t és az egyéb szöveggondozási eljárásokat is takarhatja – a *referálás* kifejezés ezzel szemben nem utal efféle korrekciós és szerkesztési beavatkozásokra, specifikusabban csak a szakmai véleményezésre korlátozódik.

Az angolban használatos nevezékek a szakmailag lektorált kéziratra:
- *reviewed/peer reviewed* (a „review" felülvizsgál, átnéz, bírál igéből; a „peer" egyenrangú fél, pályatárs főnévvel),
- *refereed* (a „referee" döntnök, jótálló főnévből).

A névtelen szakmai lektorálás az *anonymous refereeing* vagy *blind review*, a kölcsönös anonimitást a *double blind review/refereeing* jelzi. Az eljárásmódról magyar szövegkörnyezetben csak ritkán olvashatunk, így megállapodott megfelelőről sem szólhatunk. A vakvágány, vakablak és hasonló szóösszetételek analógiájára javasolható a *vakreferálás/vaklektorálás.* A kifejezésbokorba tartozhat még az *anonim módon referált/lektorált*, *névtelenül referált/lektorált*, illetve *vakon referált/lektorált* (lap, cikk). A közösségi eszközöknek köszönhetően színesedik a paletta a *nyílt referálás*sal (vagy *nyílt lektorálás* – open refereeing/reviewing) és a *folyamatos véleményezés*sel (continuous review), ez utóbbinál a változatok nehézséget okoznak.[35]

A tudományos tevékenység bemutatására, az egyes követelményrendszerek szerint készített publikációs listákban és a tudománymetriai táblázati összesítésekben is el szokták különíteni a *lektorált publikáció*kat a *nem lektorált*aktól. A tudományos közlemények számbavételére vonatkozó útmutatókban a lektoráláshoz hozzákapcsolódik még egy követelmény: a *független lektor*i véleményezés.[36] „Független" lektoron általában az olyan véleményezőt értik, aki a szerzővel azonos területen működik, de nincs vele munkahelyi vagy kutatási kapcsolatban. Ez sokszor érinti magát a főszerkesztőt, a szerkesztőségi tagokat vagy a szerkesztőbizottságot is. A szigorú elv azonban nem valósulhat meg általában és minden egyes ágazatban. Ha a szerkesztő, a főszerkesztő vagy a szerkesztőbizottság tagjai a tématerület legnevesebb szakértői közül valók, a szerző kötődéseitől függetlenül ők maguk is kézbe szokták venni a lektorálást: végső soron, nem a lektorok *affiliációja*, hanem *szakértelme* a lényegi elem a kiadási eljárásban, ahol az íratlan szabályoknak megfelelően a referens kiléte (a rangos kiadóknál) műhelytitok marad.

Referált és referáló folyóirat – könyvtár- és információtudományi terminus

A dokumentációs ágazatokban *referált* folyóirat az a folyóirat, amelyiket egy másik folyóirat rendszeresen szemléz úgy, hogy közli az új lapszámok cikkeinek referátumát (összefoglalóját, rezüméjét, absztraktját), illetve az a folyóirat, amelyiket valamelyik indexelő szolgáltatás feldolgoz (Abstracting Journal; Indexing & Abstracting Journal/Service).

A *referáló* folyóirat célja, hogy a szakterületen megjelenő folyóiratok termését áttekinthetővé te-

gye, és megkönnyítse az új fejlemények, kutatási eredmények követését. A magyar szakzsargonban elterjedt terminus alapja itt a „refer" – *utalni* ige, szemben a kiadói eljárásra utaló *referált* „referee" – *döntnök, jótálló* főnévi szógyökkel.

Hagyományos preprint

A *preprint* a digitális korszak előtt kialakult tipikus szürkeirodalom: kisebb példányszámban nyomtatott, szűkebb körben terjesztett, az új eredményeket a konvencionális kiadást megelőző – vagy elkerülő –, gyors tájékoztatási formát jelentett. Különösen a természettudományokban vált be, az azonos kutatási témával foglalkozó láthatatlan kollégium tagjai terjesztették egymás között. A preprintek bekerültek a könyvtárakba is, formális közreadásuk után azonban elveszítették jelentőségüket, s külön feladatot jelentett a felhalmozódott efemerek selejtezése. A házi sokszorosítást már a 90-es évek előtt elektronikus levelekben szétküldött cikkek váltották fel, a tematikus és intézményi repozitóriumok megjelenésével pedig, a korlátlan internetes hozzáférés minden előnyével, lehetővé vált tartós elektronikus dokumentációjuk.[37]

A preprint azonban nemcsak előzetes publikációt jelenthet. Sajátos változata a társadalomtudományokban a *műhelytanulmány* (working paper, discussion paper), amely hosszabb terjedelmű, önálló füzetbe szerkesztett szaktanulmány, előtanulmány. Lehet olyan nagyobb lélegzetű kutatás eredményét vagy részeredményét bemutató munka is, amelyet egyetem vagy tudományos intézet ad közre, nyílt repozitóriumban tárol, így ezek is széles körben hozzáférhetők. Az előnyomat-félékhez nem kapcsolódik szorosan, de itt említünk meg néhány, más szempontból rokon értelmű, megállapodott műszót is, amelyek a publikálással párhuzamosan vagy az után keletkeznek: a *reprint* általános értelemben újranyomást jelent, szinonimája az angol *off-print*nek vagy latinul a *separatum*nak (*különnyomat*).[38]

Hagyományosan a preprint lehet:

a) *preprint cikk*: funkciója az előpublikálás, a legfrissebb eredmények közlése, gyors terjesztése egy később megjelenő cikknek (lehet kivonat is);

b) *előzetes konferenciacikk*: funkciója az előpublikálás (lehet kivonat is);

c) *preprint sorozat*: a konvencionális kiadványokhoz hasonlóan szerepe a közzététel és az az *utáni* tartós hozzáférés biztosítása is lehet. A sorozatban napvilágot láthatnak előnyomat jellegű efemer közlemények, és otthonra lelhetnek a későbbiekben sztenderd kiadásra nem kerülő dokumentumok, a könyvnél kisebb terjedelmű füzetes művek és a műhelytanulmányok. Példaként említhetjük a *Max-Planck Tudománytörténeti Intézet (Berlin – Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, MPIWG)* számozott preprint sorozatát.[39]

Elektronikus kéziratok, publikációk: preprint(?), posztprint(?), e-print

Az egyszer már megjelent dolgozatok újranyomtatása, újrasokszorosítása a digitális korban már elektronikusan történik. Az e-tudománnyal és a tudományos kiadás problémájával foglalkozó szakirodalom, a nyílt hozzáférésű források, az ezek között eligazító adatbázisok egyre többet emlegetik a formális *megjelenés előtti* stádiumokat. A kapcsolódó új terminológia sugallója *Stevan Harnad* (Hernád István), a *Southamptoni Egyetem* magyar származású, kognitív tudományokkal foglalkozó professzora, a nyílt hozzáférés mozgalom egyik legfőbb szorgalmazója. Bevezető terminusai szerint az *e-print* egy cikk összes e-változatát, tehát a kiadást megelőző kéziratokat is magában foglalja. A változatokat két fő csoportra különíti el:

- *Preprint*: a cikk *első benyújtott* (unrefereed), még nem elfogadott és nem lektorált változata(i). A bírálati folyamat során keletkező javított, módosított változatok még preprintek, egészen a kiadói szerkesztésre benyújtottig (final accepted draft).
- *Postprint* (posztprint): a hivatalosan is elfogadott, helyesebben a referensek véleménye alapján módosított, a kiadói szerkesztésre benyújtott kézirat; továbbá minden más, a kiadási folyamatban keletkezett változat a kiadottal megegyező másolatokig terjedően; ezeken túl, az utólagos módosításokkal közzétett szövegekig valamennyi változat. Harnad a *publikáció* keletkezéstörténetében a hangsúlyt áthelyezi a hivatalos kiadvány megjelentetésének pillanatáról egy korábbi stádiumra: a kézirat lektorálás utáni, a bírálók véleménye alapján a szerzői javított, átdolgozott és a szerkesztőség által közlésre elfogadott kéziratállapotra. A folyamat e pontja előtti változatokat nevezi *preprint*eknek vagy *prepublikáció*s kéziratoknak, az utána keletkezőket pedig *postprint*eknek. Némi képzavarral, a preprint állapot utáni összes kéziratféleséget postprintnek, illetve *postpublikáció*s kéziratnak nevezi.[40]

A postprint szó szerinti jelentésben a hagyományos nyomtatványok körében használatos. Jelent-

het *utólagos* megjelentetést: szimpózion, tanfolyam, konferencia, kutatási jelentés megtartása vagy bemutatása után előállított kötet, füzet, cikk stb.; és lehet a formális megjelenés *utáni* reprint, separatum, javított változat stb. (példák bőségesen találhatók a nagyobb könyvtári katalógusokból). Ennek fényében a *post* előtag jelentésmódosítása a *pre* értelmére, a formális kiadás *előtti* stádiumokra vonatkoztatva, a temporalitás viszonylatainak szempontjából is összezavarja a meggyökeresedett jelentéstartalmat.[41]

A postprint kifejezést sokféle értelemben vették át a tartalomszolgáltatók és repozitóriumok, az egyéb információs szolgáltatók, valamint a szakirodalom, a teljesség igénye nélkül néhány értelmezési változat:

- használják a referált és a javasolt változtatásokat érvényesítő újra benyújtott és a szerkesztőség által közlésre elfogadott kéziratra, amely még nem ment át a kiadói szerkesztésen (nyelvi lektorálás, olvasószerkesztői beavatkozások stb.);
- kicsit szélesebben értik rajta a szakmailag lektorált változattól a kiadói beavatkozások során keletkezett változatokig a korrigált, tördelt kefelevonatig bármelyik verziót;
- még tágabban: a megjelentetésre elfogadott, a referálás utáni korrekciókat tartalmazó szerzői kézirattól a szerkesztett változatokon át a tördelt és megjelentetett, élőfejjel, impresszummal, oldalszámozással ellátott elektronikus változatokig valamennyi kéziratot és formális e-publikációt egyaránt;
- DOI-kiosztás szempontjából a megjelenés alatt álló kiadványok kéziratváltozatai és a végleges vagy a kisebb változásokkal megjelenő, de még azonosnak tekinthető mű, amelyhez verzióról szóló nyilatkozatot is mellékel a kiadó.[42]

A kiadási szakaszok megjelölésére más terminológiai bokor is használatos, a következő kifejezésekkel:

- *benyújtott kézirat* (non peer reviewed draft – első szerzői, nem lektorált kézirat);
- *szerzői változat* (author's manuscript – a lektorok véleménye alapján átdolgozott, publikálásra elfogadott és a szerkesztés időszakában keletkező egyéb változatok, amelyek további javításokat is magukban foglalhatnak);
- *kiadói változat* (corrected proof, first view, published version) amelynek reprintjei, e-printjei fölött már a kiadó rendelkezhet. Lehetnek a szerkesztői beavatkozások után véglegesített, a korrektúrák utáni változatok stádiumai, a cikkre az adott folyóirat, sorozat vagy más, már a végső megjelenés elemeit is hordozó verziók (az adott kiadóra jellemző formázások, sajátos megjelenési stílus, a cikket beillesztik a megfelelő rovatba, megkapja a folyóirat számozási adatait, az oldalszámokat, a fejlécet stb.).

Egyes ágazatokban (főként a bölcsészet- és a társadalomtudományok némely területein) a szerzők nem szívesen teszik közzé sem az első szerzői, sem a szerkesztés alatt álló kéziratokat, hiszen e folyamatok alatt még lényeges tartalmi, szerkezeti, nyelvi és stiláris módosítás történhet a szövegen.[43] A kiadói szerkesztés alatt az írásmű olykor jelentős átrendezésen megy keresztül, a szöveg egyes elemei a szerzői elképzelésekhez képest más formát nyerhetnek: a figyelem akár a téves oldalszámokra való utalásokra is kiterjedhet; javíthatják a pontatlanságokat, átalakíttathatják a túl hosszúra sikeredett lábjegyzetanyagot függelékké, és más változtatásokat eszközölhetnek. Az *utolsó előtti szövegvariáns* (penultimate draft) – a végső kiadási stádiumhoz közeledő tisztázott, autorizált kézirat, amely már figyelembe vette a lektori megjegyzéseket, tartalmi változtatás később már nem sok történik a szövegben, a cikk a végső formázás után beágyazódik az őt befoglaló kiadvány kontextusába.

Mi kap DOI-t?

A *DOI (Digital Object Identifier)* a digitális objektumok hálózati alkalmazások számára kifejlesztett egyedi azonosítója, amely az objektumot internetes helyétől függetlenül teszi kezelhetővé a weben, megkönnyítve a metaadat-kezelést, a keresést, az automatikus indexelést, segítve a tartalomszolgáltatókat, a kereskedelmet, támogatja a kreatív újrafelhasználást és az automatikus médiakezelést. Fizikai, absztrakt és digitális entitások azonosítására egyaránt alkalmas. A DOI-rendszert 1998-ban kezdeményezte a *Nemzetközi DOI Alapítvány*, 2012-ben lett nemzetközi szabvánnyá (ISO 26324: 2012, *Information and documentation – Digital object identifier system*).[44] A tudományos kiadványok valamennyi válfajánál alkalmazzák az egyes cikkek, könyvek, könyvfejezetek internetes környezetben való identifikálására. Kiosztása megelőzheti a hivatalos megjelenést, a leendő kiadványok rendszerint már a szerkesztés valamelyik stádiumában megkapják a saját kódjukat. A kéziratból publikációvá való metamorfózis folyamatában az azonosító ugyanaz marad, vele a cikk akár véglegesülése előtt is hivatkozhatóvá válik.

Több tartalomszolgáltató bevezette a *megjelenés alatt* álló cikkek (in press, first view) várólistás, előzetes közzétételét, megjelölve a kéziratok verzióját. Az Elsevier kiadó a Science Direct adatbázisában például megkülönbözteti a szakmai lektorálással elfogadott, de még *szerkesztetlen kéziratot* (accepted manuscript); a már *szerkesztett*, szerzői korrektúrázásra váró kéziratot/kefelevonatot (uncorrected proof); valamint a korrektúrafordulók utáni, a folyóiratszám szerkesztője számára előkészített, tisztázott, *tördelt, korrigált kefelevonatot* (corrected proof), amelyik esetleg még nem vette fel az oldalszámokat és a folyóiratszám számozási adatait. A *végső tördelt* forma tulajdonképpen már nem kézirat: maga a szöveg nem változik, az apparátus még technikai pontosításokat kaphat, esetenként még hiányozhat a paginálás, a szedéstükör már kötött. A végső kiadói *imprimatúra*, majd a *kiadott változat* elektronikusan letölthető (az előfizetők számára vagy „arany" OA hozzáférésben). A DOI-t a végleges mű örökli, miközben a mutatványokat a kiadó már nem szolgáltatja, és engedélyéhez kötött, hogy a szerzők melyik korábbi szövegverziókat tölthetik fel az e-rendszerekbe.

Egyedi DOI-t kaphat a gyűjteményes mű és különkülön a benne foglalt tanulmányok, a folyóirat, a folyóiratszám és a lapszámban megjelent cikkek. A gyakorlatban előfordul, hogy több rövidebb közlemény összevontan kap egyetlen közös azonosítót vagy a rovat lesz kereshető azonosítóval, ilyenkor a rovat mint entitás azonosított, a cikkek egyedileg már nem.[45] A DOI-nak azonban egyéb felhasználási köre is van, többek között a kutatási adatok és a bővített publikációkba bevont források és az adathalmazok azonosítására is használják. Csupán néhány példát említve: a Giga DB adat-adatbázis a GigaScience bio-orvostudományi folyóirat háttértáraként a közölt cikkek adathalmaz és egyéb dokumentációs anyagát szolgáltatja, az adathalmazok az azonosító segítségével más cikkekben is hivatkozhatók, *CC0 (Creatice Commons Zero Waiwer – Creative Commons minden jogról való lemondás)* licenc alatt pedig újrafelhasználhatók.[46] Egy másik példa: a *Pangea* németországi föld- és környezettudományi adatkiadó egyúttal olyan nyílt hozzáférésű könyvtár is egyben, ahol a formálisan közölt cikkekhez csatolt adathalmazokat DOI-val archiválják, és a *Technische Informationsbibliothek GetInfo* portálján keresztül kereshetővé teszik.[47]

A változatok közötti eligazodás

A repozitóriumi közzététel akár azzal a szándékkal is történhet, hogy a szerző hozzászólásokat gyűjt a preprinthez. Más praktikus célokra is alkalmas, például egy későbbi stádiumában, a belső szerkesztőségi igazítások után, az utolsó szerzői simítások elvégeztével, a feltöltött – most már bárki előtt is látható – fájlt (utolsó előtti szövegvariáns – penultimate draft) a szerkesztő a tematikus vagy intézményi lerakatból tölti le további, végső megmunkálásra. A nyílt hozzáférésű publikálásról szóló stratégiák és a kutatásfinanszírozási alapok rendeletei a legelőnyösebbnek az „arany" nyílt hozzáférést tartják, a kiadói korlátozások miatt viszont elfogadják a „zöld" fokozatú repozitóriumi közzétételt is. Az online elérhető művek státuszának és verziójának megjelölése viszont, kulcsfontosságú eligazító információ az olvasó számára, akiben joggal merülhet fel egy egész sor, a rögzítettség, és az időtállóság alapvető tudományossági kritériumára vonatkozó kérdés: Melyik elektronikus változat a formális publikáció, melyik verzióra lehet a megszokott bizalommal támaszkodni, s hivatkozható-e vajon megragadható bibliográfiai adatokkal a dokumentum? Ugyanannál a linknél, vajon ugyanaz a tartalom nyílik-e meg, változott-e időközben a korábban hivatkozott dokumentum? Milyen stádiumú egy repozitóriumi szöveg, létezik-e formálisan kiadott alakja is? Hol kezdődik a valódi publikáció híján alternatívaként „még használható", „ha nincs ló, a szamár is jó" kategória és melyik cikkalteregóval nem érdemes egyáltalán foglalkozni?

A változatok közötti kiigazodást segítendő az USA szabványosító szervezetének munkacsoportja *(National Information Standard Organization (NISO) Journal Article Versions (JAV) Technical Working Group)* és a *Tudományos és Szakmai Társaságok Kiadóinak Egyesülete (Association of Learned and Professional Society Publishers, ALPSP)* 2005-ben közös munkába fogott, hogy modellezze a cikkek életciklusát – a keletkezéstől a publikálásig és azon túl a helyesbítés, kiegészítés és frissítés mozzanatait. A három évvel később közreadott NISO/ALPSP JAV-modell körvonalazza a jelentősebb változatgeneráló stádiumokat és meghatározza az egyes állapotokra jellemző verziók sajátosságait. A dokumentum elsősorban a tudományos folyóiratcikkeken vizsgálja a változatkezelés problémáját, az intellektuális tartalom szempontjaira összpontosít, s nem foglalkozik a megjelenési formákkal (a fizikai formátumokkal). Definiálja, hogy mi a különbség az online közzététel és a formális publikálás között, a tudományos kiadás gyakorlatát, a felmerülő igényeket szem előtt tartva pedig új nomenklatúrát javasol. Az elővezetett definíciók felsőbb szintű szemantikai onto-

lógiát vázolnak, nem ágaznak el az altípusok felé. A következő jelentősebb verziókat különítik el (az egyes számban említett „szerző" természetesen több auktort is jelenthet):[48]

- *Szerzői eredeti* (author's original): egy cikk bármely változata, amelyet a szerző megfelelő minőségűnek tart ahhoz, hogy egy szerkesztőséghez be lehessen nyújtani és elkezdődhessen a szakmai véleményezési eljárás. A szerző ezzel a kézirattal még azt csinál, amit akar, olyan módosításokat tehet rajta, amit jónak lát.
- *Benyújtott, lektorálás alatt álló kézirat* (submitted manuscript under review): a cikk bármely változata, amely valamely bejegyzett kiadó gondozásában lektorálás alatt áll. A kiadó felelősséget vállal azért, hogy objektív szakértői véleményt szerezzen be, valamint, hogy a megjegyzésekről, észrevételekről, a cikk megfelelőségéről, a szükséges átdolgozási javaslatokról tájékoztassa a szerzőt és értesítse a publikálásról való döntésről is. A bírálóktól háromféle véleményre számítanak: *változtatás nélkül közölhető*, kisebb vagy nagyobb *átdolgozással közölhető* vagy *elutasítva*. A kritika fázisában többszöri átdolgozásra is sor kerülhet, amíg a közölhetőséget a szerkesztőség nyugtázza – ezzel szemben a jól megírt cikk akár változatlan formában is továbbjuthat a következő szerkesztési szakaszokba.
- *Elfogadott kézirat* (proof): a cikknek az a változata, amelyet a folyóirat elfogadott közlésre. Azt a döntést is magában foglalja, amellyel a kiadó gondozásába veszi a művet, s egyúttal bizonyos kötelezettségeket is vállal mind jogi, mind minőségi, mind egyéb menedzselés vonatkozásában.
- *Rögzített változat* (version of record, VoR): a cikk állandósított változata, amelyet valamely kiadóként működő szervezet, a „kiadott" (published) státusz jogos és kizárólagos deklarálója tesz közzé. Azonos értékű az elektronikus *előzetes kiadás* (early release), amely olykor még nem viseli magán az élőfejet, nincs még beillesztve egy adott lapszámba, nincsenek rajta a folyóirat számozási adatait, esetleg az oldalszámot sem tüntették még fel. Ennek ellenére a cikk majdnem formálisan is publikáltnak tekinthető, mivel tartalma, szövegtükre már kötött, és rendelkezik hivatkozásra alkalmas állandó azonosítóval. A korábbi, még erőteljesebben alakító stádiumok (nyelvi lektorálás, korrektúrák, szedéstükör beállítása, tördelés, betűtípus, fejléc hozzáadása stb.) nem értendők bele ebbe a fázisba, s önmagában a DOI megléte sem elegendő. Ez a verziójel arra utal, hogy a mű vagy már elérte azt a *rögzítettségi szint*et, amellyel az írásmű már beilleszthető egy lapszámba, a kiadó pedig világosan deklarálja, hogy a cikket publikálja, vagy magáról a *publikált* anyagról van szó. A rögzített verzió több helyen, több „példányban" és több formátumban is elérhető lehet (például a kiadó honlapján, az aggregálónál vagy egy repozitóriumban).
- *Javított-rögzített változat* (corrected version of record, CVoR): a rögzített változat változata, amely a rögzített verzió helyreigazítását vagy más módosítást tartalmaz.
- *Bővített-rögzített változat* (enhanced version of record, EVoR): a rögzített változat frissített vagy kiegészítő anyagokkal gazdagított, funkcionálissá tett változata. A tartalmi vagy funkcionális többletek jelentkezhetnek a közleményen belül (például a nyers statisztikai adatok függelékként jelennek meg) vagy azon kívül, külső tárhelyre linkelve. A két komponálási mód másképp befolyásolja azt, hogy mikor tekinthető újabb verziónak, és mikor tekinthető emellett publikált státuszúnak is egy bővített-rögzített változat.

A modell elvei szerint a javított és bővített változatok csak akkor tekinthetők formálisan is rögzítetteknek, ha ezt a szokásos módon a kiadó is deklarálja a jól bevált impresszummal, a fejlécben feltüntetett információkkal, az alapcikket és bővítményeit pedig világosan címkézve, feliratozva kölcsönösen összekapcsolja. A javasolt sztenderdbe beleértendő, hogy a saját fejünk szerint végzett és önarchiválással közzétett bővítések nem tekinthetők formálisan is megjelent státuszú újabb verziónak.[49] Jó példával jár elől az egyértelmű státuszinformációk feltüntetésében a CrossRef metaadat-rendszere: a kiadó által is jóváhagyott korrekciók, frissítések – beleértve akár a visszavonást is – kezelésére bevezette a CrossMark logót és jelölőrendszert.[50]

A terminológia kialakítására, pontosítására, konszenzus elérésre maguk a kiadók is törekszenek. A SAGE például online kiadványainak platformján,[51] 2011-től alkalmazza a NISO/ALPSP JAV által javasolt nomenklatúrát, a tapasztalatok alapján azonban további módosítást javasol: a „proof" (a közlésre elfogadott kézirat értelemben) nem bizonyult problémamentesnek, ezért helyette az „OnlineFirst Version of Record" megnevezéssel árnyaltabb értelmezést indítványoznak.[52] A „proof" ugyanis több mindenre vonatkozhat: jelölhet számos potenciális változatot; takarhatja a korrektúrázott fázisokat; használhatják mind a belső, nyilvánossá nem tett levonatokra, mind a nyilvánosan közzétehetőkre, így azok pontosabb megkülönböztetésére volna szükség. A SAGE, a javasolt JAV taxonómiában szereplő, *elfogadott kézirat* (a Függelék táblázatában: *szerzői változat*) típust nem is

tesz közzé, a „proof”-ot a véglegesített, de a folyóiratszám apparátusával még nem felszerelt előzetes mutatványra használják, azaz a tartalom és a kiadási szándék olyan készültségi fokát jelzik vele, amely már a *rögzített verzió* kategóriájába esik. A „proof” tehát lehet a JAV nomenklatúra szerinti online rögzített változat (SAGE), máshol ugyanez a „corrected proof” – tördelt vagy végső tördelt (Elsevier), de lehet a közlésre elfogadott szerzői kézirat is (JAV). A JAV fogalmaihoz közelít, de mégis árnyalatnyi különbségekkel operál a CrossRef: átveszi a rögzített változat fogalmát (version of record), ám annak részfogalmaként differenciálja a *végleges mű*vet (vagy változatot, definitive work/version), amely kizárólagosan az impresszummal ellátott valódi (nyomtatott vagy elektronikus) publikációt jelöli.[53] Így bezárul a kör, a hagyományos, „kiadott” státusz a jelölőrendszerben is elfoglalhatja kiemelkedő szerepét.

Összefoglalás

A kutatásfinanszírozási szervezetek, a kiadók és metaadat-szolgáltatók körében jelentős lépések történtek a nyílt hozzáférés kiteljesítésére. Ezzel párhuzamosan sürgető feladattá vált az online közzétételek különböző dokumentumstátuszainak megkülönböztetése, a formális publikáció, valamint a kiadási eljárás különféle szakaszaiban keletkező kéziratváltozatok egyértelmű jelölése. A változatok kezeléséhez, a megfelelő deszkriptorok kialakításához elengedhetetlen a kapcsolódó fogalmak tisztázása és a megfelelő terminológia számbavétele. A cikk ilyen indíttatásból komparatívan tekintette át a gyakorlatban használatos terminológiát, s rávilágított azokra a törekvésekre, amelyek a tudományos közlemények változatainak kezelésére irányulnak. A hagyományosról a digitális médiára, azon belül is a nyílt hozzáférésre való átállás a szaknyelvre is jelentős hatással van. A még alakuló nevezékekről készített áttekintéshez, remélhetőleg, néhány év múlva érdemes lesz visszatérni és megvizsgálni, milyen normatív változások tapasztalhatók a tudományos eredmények rögzített közlése és a kiadási eljárás során keletkező kéziratváltozatokkal kapcsolatos felfogásban, milyen irányt vett az *open access* publikálás, milyet a repozitóriumi közzététel, mivé fejlődött a változatkezelés problematikája, s mindez hogyan tükröződik a terminológiában.

Függelék

A tudományos kéziratok, a kiadott és javított/bővített műváltozatok terminológiai verziói

A táblázat nem tartalmaz minden lehetséges terminust és kombinációt, csak a fontosabb állapotokat foglalja össze.

A változat megnevezése	F (MF)	NF	Szinonimák (magyar)	Szinonimák (angol)	Magyarázat	Speciális forrás
e-print	✓	✓			(1) átfogóan vagy egy-egy adott verzió speciálisabb minősítése nélkül, valamennyi online elérhető változat; (2) a repozitóriumokban is fel kell tüntetni a DOI-t; a kéziratokhoz linkelni kell a kiadott, végleges mű DOI-ját+	CrossRef+(2)
preprint		✓			(1) szűkebb szakmai kör számára terjesztett, az új eredményeket a konvencionális kiadást megelőző – vagy elkerülő –, gyors tájékoztatási forma; (2) a formális publikációk előtti összes változat	

preprint sorozat	✓	✓			a mű közzététele formális sorozatban, a közzététel *utáni* tartós hozzáférés szándékával	
nem duplikatív+		✓	szerzői eredeti	author's original	(1) kiadásra nem szánt és formálisan sem publikált kézirat+; (2) intézeti közreadásban elérhetővé tett műhelytanulmány, disszertáció, konferenciakiadvány, műszaki leírás, amely DOI-t kaphat+	CrossRef+(1); (2)
duplikatív+	✓	✓	másolat, preprint	duplicative work+, duplicative publication+, redundant work+	a szerzői jogi vagy kiadói felhasználási kötelmek alá helyezett (vagy megjelentetni szándékozott) mű repozitóriumban elhelyezett kéziratos mása; a végleges mű DOI-ját fel kell tüntetni+	CrossRef+
Eredeti szerzői kéziratok						
benyújtott kézirat		✓	szerzői eredeti**	author's original**, submitted work, unrefereed/non peer reviewed draft, author's original	egy cikk bármely szerzői változata, amelyet a szerző megfelelő minőségűnek tart ahhoz, hogy egy szerkesztőséghez be lehessen nyújtani (jelentheti a közreadás/kiadás szándéka nélkül létrejött kéziratot is)	JAV**
preprint (Harnad)		✓		unrefereed manuscript	a lektorálás stádiuma előtti (és alatti) kéziratállapotok	Harnad
benyújtott, lektorálás alatt álló kézirat**		>		submitted manuscript under review**	a kiadó gondozásában lektorálás alatt álló	JAV**
A lektorálás utáni változatok						
postprint (Harnad)	✓	✓	posztprint	post-print	a referensek véleménye alapján módosított, közlésre elfogadott kézirattól valamennyi változat, beleértve a ténylegesen kiadott és a javított/helyesbített változatokat is	Harnad, CrossRef, Sherpa/Romeo
szerzői változat		✓	elfogadott kézirat**, szerkesztetlen*, a szerkesztőségi belső változatok	accepted; author's manuscript; author's version (közzétett); personal version (közzétett); author's original draft (belső szerkesztőségi, nem közzétehető megmunkálás alatti); uncorrected proof*; proof**	a lektorálás utáni szerzői kéziratos állapot, a szerző által (újra) benyújtott, közlésre elfogadott kézirat, további szerkesztés nélküli státiumban	Elsevier*, JAV**
javított (referált) kézirat		✓			a lektorálási szakasz utáni, közlésre elfogadott kézirat és változatai, amelyet önarchiválással repozitóriumba fel lehet tölteni; elfogadható repozitóriumi közzétételnek minősül	MTA

utolsó előtti szövegvariáns		✓		penultimate draft	a végső kiadási stádiumhoz közeledő tisztázott kézirat, amely már figyelembe vette a lektori megjegyzéseket, tartalmi változtatás később már nem sok történik a szövegben	
megjelenés alatti	✓	✓		in press, first view	várólistás, előzetes kiadásváltozatok, mutatvány, átfogó megnevezés, több szakaszra vonatkozhat a közlésre elfogadottól a megjelenésig	
kiadói változat	✓	✓		corrected proof, first view, published version	a szerkesztői beavatkozások utáni és/vagy a tördelt, végső tördelt, a mutatvány és a kiadott változatok	
szerkesztett-korrektúrázatlan*	✓	✓	kiadói változat	uncorrected proof*	szerzői korrektúrázásra váró	Elsevier*
végső tördelt	✓	✓	korrigált és tördelt, kiadói változat, rögzített változat**	corrected proof*; proof****	már nem kézirat; véglegesített, de a folyóiratszám apparátusával még nem felszerelt közzétett, előzetes mutatvány	Elsevier*, SAGE****
rögzített változat**	✓	✓	végső tördelt, előzetes kiadás, kiadott	version of record, VoR**, published, early release, proof****, OnlineFirst Version of Record****	(1) a mű elérte azt a rögzítettségi szintet, amellyel az írásmű már beilleszthető egy lapszámba, a kiadó pedig világosan deklarálja, hogy a cikket publikálni fogja; (2) a *publikált/kiadott* mű	CrossRef+, JAV**, SAGE****
Kiadott mű						
végleges mű+	✓		végleges változat, formális publikáció	authoritative work, definitive work+; definitive version+, definitive copy+, reference copy+, formally published work, formal publication	a teljes kiadási eljárási folyamattal formálisan megjelentetett pubikáció, impresszummal, azonosítóval	CrossRef+
prostprint (hagyományos)	✓		posztprint, utólagosan kiadott		(eseményt, rendezvényt) követően, utólagosan, pótlólag kiadott	
javított-rögzített változat**	✓	✓		corrected version of record, CVoR**	a rögzített változat változata, amely a rögzített verzió helyreigazítását vagy más módosítást tartalmaz	JAV**
javított-rögzített változat+	✓			Corrected version of record+	a kiadó által hivatalosan javított végleges mű	CrossRef+
bővített-rögzített változat**	✓	✓		enhanced version of record, EVoR**	a rögzített változat frissített vagy kiegészítő anyagokkal gazdagított, funkcionálissá tett változata	JAV**

Jelmagyarázat:
F (MF) – a formális és a „majdnem formális” verziók
NF – nem formálisnak tekintett, esetenként online elérhető, közzétett változatok

Ha a pipa a F (MF) és a NF cellában is szerepel, esettől és a kontextustól függ, minek tekinthető az adott dokumentum.
„Speciális forrás" oszlop: az adott kiadó vagy szervezet akronimája mellett hozzárendelt szimbólumok (*, +) is láthatók. Amennyiben a kiadó/szervezet sajátos megnevezést vagy sajátos értelmezést vezet be, a cellában ezt az akronima szimbóluma jelzi.

Irodalom

Az internetes dokumentumok működésének legutóbbi ellenőrzése: 2013. július 30.

Források, dokumentumok

60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról

2008/8/II.2. sz. MAB-határozat. Doktori iskolák létesítésének és működésének akkreditációs követelményei *http://www.doktori.hu/index.php?menuid=351&cid=148*

A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 27/2012. (IX.24.) számú határozata. Tudományos művek nyílt hozzáférésű közzétételének irányelvei *http://mta.hu/data/cikk/11/97/91/cikk_119791/27_2012_elnoki_hat_Open_Access.pdf*

CrossRef. Honlap *http://www.crossref.org/; CrossMark http://www.crossref.org/crossmark/About.htm*

eScholarship. University of California.
Honlap *http://escholarship.org/*

European Comission. Comission recommendation of 17.7.2012 on access to and preservation of scientific information
http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/recommendation-access-and-preservation-scientific-information_en.pdf

European Comission. Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research, Brussels, 17.7.2012
http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/era-communication-towards-better-access-to-scientific-information_en.pdf

Finch Group Report. Accessibility, sustainability, excellence: how to expand access to research publications, Report of the Working Group on Expanding Access to Published Research Findings 18 June 2012
http://www.researchinfonet.org/wp-content/uploads/2012/06/Finch-Group-report-FINAL-VERSION.pdf

HUNOR. Honlap *http://www.open-access.hu*

Jelleg, típus, besorolás – alkotás főtípussal bővített verzió. Verzió: 3.1. Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT). Bibliográfiai Szakbizottság. 2013.02.27.
https://www.mtmt.hu/system/files/tipus_jelleg_beorolas_v3.1.pdf

NISO-RP-8-2008. Journal Article Versions (JAV) : recommendations of the NISO/ALPSP JAV Technical Working Group, April 2008. NISO-RP-8-2008. ISBN 978-1-880124-79-6.
Online *http://www.niso.org/publications/rp/RP-8-2008.pdf*

SAGE. Addendum to Journal Article Versioning recommended terms. Last modified July 13, 2012.
Online *http://www.niso.org/apps/group_public/document.php?document_id=8903*

SHERPA. Glossary of Open Access abbreviations, acronyms and terms
http://www.sherpa.ac.uk/glossary.html

SHERPA/RoMeo. Publisher copyrigt policies & self-archiving.
Portál és adatbázis *http://www.sherpa.ac.uk/romeo/*

Szakirodalom

ALMÁSI Miklós: A balhé: Alan Sokal-Jean Bricmont: Intellektuális imposztorok. Posztmodern értelmiségiek visszaélése a tudománnyal. = Mozgó Világ, 27. évf. 5. sz. 2001. p. 89–91. Internetes változat
http://epa.oszk.hu/01300/01326/00017/maj15.htm

BROWN, David J. – BOULDERSTONE, Richard: The impact of electronic publishing: the future for publishers and librarians. München, Saur, 2008. Ismertetés: Dudás Anikó: Az elektronikus kiadás hatóereje: milyen jövő vár a kiadókra és a könyvtárosokra? = Könyvtári Figyelő, 19. köt. 4. sz. 2009. p. 709–719.

DUDÁS Anikó: Bibliográfia a digitális korban: IFLA 2012 elő-konferencia, Varsó. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 60. évf. 2. sz. 2013. p. 90–96.

DUDÁS Anikó: Tudományos önismeret: az egyetemi bibliográfiák szükségességéről és egy bölcsészettudományi oktatói publikációs adatbázisról. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. évf. 3. sz. 2008. p. 107–126. Online változat:
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4872&issue_id=491

FEATHER, John (ed.): International encyclopedia of information and library science. London, New York, Routledge, 1997. ISBN 0-415-09860-2

HAJNAL-WARD Judit: Ki szavatol a…? Helyzetjelentés a tudományos lektorálás állásáról. = Könyvtári Figyelő, 22. évf. 4. sz. 2012. p. 713–726.

HARNAD, Stevan: Electronic preprints and postprints. = Encyclopedia of library and information science, Marcel Dekker, Inc., 2003. Preprint online.
http://cogprints.org/3019/

HARROD, Leonard M.: Harrod's Librarians' Glossary: 9,000 terms used in information management, library science, publishing, the book trades and archive management. 8th ed. Aldershot, Gower, 1995. ISBN 0-566-07533-4

HECHT, Bob – RICHMAN, Carol: CrossRef glossary, Version 1.0. CrossRef Institutional Repository Committee. Crossref.org. DOI for Research Content. 6/15/2006. Online.
http://www.crossref.org/08downloads/cr_glossary_1.pdf

HOLL András: Information Bulletin on Variable Stars: rich content and novel services for an enhanced publication. = D-Lib Magazine, vol. 18. no. 5–6. 2012. doi:10.1045/may2012-holl
http://www.dlib.org/dlib/may12/holl/05holl.html

KARÁCSONY Györgyi: Kutatás – publikálás – könyvtár. = Könyvtári Figyelő, 54. évf. 1. sz. 2008. p. 9–21.

MAKAI Mihály: A tudomány oszlopai. = Magyar Tudomány, 171. évf. 10. sz. 2010. p. 1226–1234. Online változat:
http://www.matud.iif.hu/2010/10/08.htm;
EPA: *http://epa.oszk.hu/00600/00691/00082/pdf/mtud_2010_10_1226-1234.pdf*

VIRTANEN, Anneli: Sources of documents. = EKONEN, Kirsti, PALOPOSKI, Päivi, VATTULAINEN, Pentti (eds.): Handbook on the international exchange of publications. 5th ed. München, Saur, 2006. p. 13–26. ISBN 978-3-598-11752-7

WOJNÁROVITS László: Szerzők és szerkesztők harca: hogyan készítsünk közlésre elfogadható kéziratot? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 7. sz. 2009. p. 320–326.

Jegyzetek

* A dolgozat a XXI. MANYE konferencián (Szombathely, 2011.) elhangzott előadás frissített, cikké átszerkesztett változata.

[1] Jelleg, típus, besorolás – alkotás főtípussal bővített. Verzió: 3.1. 2013.02.27., p. 4.

[2] L. bővebben Dudás (2008), p. 107.

[3] Bővebben l. Wojnárovits.

[4] A temérdek vonatkozó szakirodalom közül e helyütt csak két összefoglaló munkára hívom fel a figyelmet: Brown – Boulderstone; valamint Karácsony.

[5] 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról, 3. § (1).

[6] A sajtóról szóló, többször módosított 1986. évi II. törvény, Értelmező rendelkezések, 20. § b) „sajtótermék: az időszaki lap egyes lapszámai, a rádió- és televízióműsor, a könyv, a röplap és az egyéb szöveges kiadvány - ide nem értve a bankjegyet és az értékpapírt -, a zeneművet, a grafikát, rajzot vagy fotót tartalmazó kiadvány, a térkép, a nyilvános közlésre szánt műsoros filmszalag, videokazetta, videolemez, hangszalag és hanglemez, továbbá bármely más tájékoztatást vagy műsort tartalmazó, nyilvános közlésre szánt technikai eszköz."

[7] A 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet az 1986-os tv. meghatározását csupán egy betoldással módosítja, a felsorolás végére került: „ideértve a sajtótermékek elektronikus változatát is", vö. 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet, 19. § d) bekezdése.

[8] 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról, V. rész, Értelmező rendelkezések, 203. §, 22. és 60. szakaszok.
22. „*Kiadvány*: „*a)* könyv nyomtatott vagy elektronikus formában, lemezen, kazettán, más fizikai hordozón; online és letölthető könyv; *b)* sajtótermék nyomtatott vagy elektronikus formában; online és letölthető időszaki kiadvány; *c)* egyéb nyomtatott anyag (címtár, névtár, grafikát, rajzot vagy fotót tartalmazó kiadvány, térkép; röplap; nyomtatott képeslap, üdvözlő- és más hasonló kártya; nyomtatott kép, minta, fénykép; nyomtatott naptár; nyomtatott üzleti reklámanyag, katalógus, prospektus, reklámposzter és hasonlók; egyéb szöveges kiadvány) ide nem értve: nyomtatott öntapadó papír (matrica), postai, jövedéki, illeték- stb. bélyeg, bélyegnyomott papír, csekk, bankjegy, részvény, értékcikk, kötvény, okirat és hasonlók; *d)* film-, video-, televízióműsor-készítés termékei (nyilvános közlésre szánt film filmszalagon, videokazettán, -lemezen, más fizikai hordozón; letölthető film, videó); *e)* hangfelvétel (nyilvános közlésre szánt, műsoros hangszalag, hanglemez, letölthető hangtartalom); *f)* zenemű (nyomtatott zenemű, zenemű elektronikus formában, letölthető zenemű)."
60. „*Sajtótermék:* a napilap és más időszaki lap egyes számai, valamint az internetes újság vagy hírportál, amelyet gazdasági szolgáltatásként nyújtanak, amelynek tartalmáért valamely természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság szerkesztői felelősséget visel, és amelynek elsődleges célja szövegből, illetve képekből álló tartalmaknak a nyilvánossághoz való eljuttatása tájékoztatás, szórakoztatás vagy oktatás céljából, nyomtatott formátumban vagy valamely elektronikus hírközlő hálózaton keresztül. A szerkesztői felelősség a médiatartalom kiválasztása és összeállítása során megvalósuló tényleges ellenőrzésért való felelősséget jelenti, és nem eredményez szükségszerűen jogi felelősséget a sajtótermék tekintetében […]"

[9] Dancs Szabolcs (Országos Széchényi Könyvtár Gyűjteményszervezési Igazgatósága igazgatója) személyes közlése, e-levél, 2013. július 5.

[10] Vö. Dudás (2013).

[11] Virtanen, 22–23.

[12] L. hozzá többek között a 2008/8/II.2. sz. MAB-határozat követelményrendszerének 2. mellékletét, A tudományos publikációk köre*, http://www.doktori.hu/index.php?menuid=351&cid=148.* A tudományos publikációk köre e követelményrendszerben (az eredetiben lévő, jegyzetben közölt fogalommagyarázatokra történő hivatkozásokat mellőztem):
„az olyan nyomtatott és/vagy elektronikus közleményt (folyóiratcikk, egyetemi/főiskolai tankönyv, szakkönyv, tudományos monográfia, könyvrészlet, fordítás ókori klasszikus nyelvből stb.), amely:
a) a szerző saját kutatási eredményeit mutatja be (könyv esetén ilyenekre tételesen is hivatkozik),
b) pontos szakirodalmi hivatkozásokat tartalmaz,
c) ISBN vagy ISSN számmal ellátott,
d) lektorált,
e) referált (közismert adatbázisban fellelhető),
f) a tudomány/művészeti ág függvényében impakt faktoros,
g) szakmai kiadványban vagy kiadványként jelent meg, s ez a kiadvány,
h) nemzetközileg vagy legalább országosan jegyzett kiadónál,
i) lehetőleg szakmai körökben elterjedt idegen nyelven,
j) jelentős közkönyvtárakban fellelhető és hozzáférhető,
k) megrendelhető vagy megvásárolható.”
Megjegyzem egyúttal, hogy a könyvtártudományban elfogadott terminológia szempontjából a „ j) jelentős közkönyvtárakban fellelhető és hozzáférhető” szövegrészben a „közkönyvtár” (mint könyvtártípus) helyett pontosabb volna a „nyilvános könyvtár”, illetve még jobb volna általánosságban a könyvtári gyűjtemények említése, hiszen a speciális szakkiadványok inkább szakgyűjteményekből – például korlátozott hozzáférésű vállalati vagy kutatóintézeti kollekcióból – érhetők el. További észrevétel lehet, hogy a kiadványazonosításhoz praktikus célokból (kereskedelem, terjesztés) bevezetett nemzetközi kóddal (ISBN, ISSN) számos nem tudományos jellegű mű is megjelenik, és fordítva, (ritkábban, de) ilyen azonosító nélkül is napvilágot láthat tudományos kiadvány.

[13] L. például a University of California eScholarship tudományos közzétételi programját és repozitóriumát, amely egyben az egyetemi kiadású elektronikus folyóiratoknak is otthont ad, *http://escholarship.org/.*

[14] Finch Group Report, p. 6.

[15] Uo., p. 64–67.

[16] Egy a háttérforrásokat szervesítő konkrét folyóirat példáját mutatja be Holl.

[17] A folyóiratok formájának és funkciójának változásáról l. bővebben Brown és Boulderstone, 103–115.

[18] Hecht – Richman, Grey Literature szócikk.

[19] Beiktatta: 2012. évi CCVIII. törvény 71. § (13). Hatályos: 2013. I. 1-től

[20] A DOI rendszert 1998-ban kezdeményezte a Nemzetközi DOI Alapítvány, 2012-ben lett nemzetközi szabvánnyá, l. a későbbiekben.

[21] „*Tájékoztató az Open Access bevezetéséről*. A kutatási eredmény hasznosítása, publikálása során fel kell tüntetni, hogy az OTKA támogatási szerződés alapján jött létre, és a közleményben meg kell adni az OTKA-szerződés nyilvántartási számát. Az OTKA-támogatással létrejött tudományos közleményt a Nyílt Hozzáférés (Open Access) normái szerint térítésmentesen olvashatóvá kell tenni, vagy a közlés során a szabad olvashatóság jogának biztosításával vagy a közlemény megjelenését követően annak nyilvános hozzáférésű repozitóriumba való elhelyezésével. Az elhelyezés történhet intézményi vagy tudományterületi repozitóriumban, illetve az MTA Könyvtárának Repozitóriumában – REAL: *http://real.mtak.hu/*”

[22] A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 27/2012. (IX.24.) számú határozata.

[23] Uo., 4§(6)

[24] L. például az Európa Tanács (European Comission) dokumentumait, a 2020-ig terjedő stratégiai tervet, European Comission. Comission recommendation of 17.7.2012 on access to and preservation of scientific information; továbbá Towards better access to scientific information…, Brussels, 17.7.2012; Finch Group Report, ez utóbbi, a Nagy-Britannia-i helyzet részletes elemzésén kívül kitekintést ad Európára és az USA-ra is, p. 54–55.

[25] A tudományos kiadók OA-val kapcsolatos álláspontjáról (politikájáról) a Sherpa/RoMEO webhely nyújt tájékoztatást (http://www.sherpa.ac.uk/romeo), a magyarországi nyílt hozzáférés könyvtári ügyét pedig a HUNOR konzorcium karolta fel, *http://www.open-access.hu*

[26] Wojnárovits

[27] A lektorálási procedúra színvonalának biztosításával járó problémák, a kiadói rendszerbe vetett bizalom, az anyagi/szakmai érdekeltség és az a kérdés, hogy a szerzők/szerkesztők véleménye szerint a referensi eljárás mennyiben járul hozzá a kéziratok minőségének javításához, vagy éppenséggel, mennyiben hátráltatják a novumok vagy a gyökeresen új nézetek érvényesülését, nem tartozik a jelen cikk témakörébe. Szakterületenként is függ ennek megítélése, a fizika, a műszaki-mérnöki tudományok, a matematika területén pl. kevésbé tartják jelentősnek a kiadói közreműködést, a bölcsészettudományoknál viszont nélkülözhetetlen. Vö. Makai; Brown – Boulderstone, p. 39–42; 319–321.

[28] Az eset röviden megismerhető Almási Miklós Sokal–Bricmont művét ismertető cikkéből is.

[29] A lektorálás folyamatáról bővebben l. Wojnárovits (2009) és Hajnal-Ward.

[30] Brown – Boulderstone, p. 87.

[31] Wojnárovits

[32] Erre a gyakorlatra Kis Ádám hívta fel a figyelmemet a XXI. MANYE konferencián (Szombathely, 2011).

[33] Vö. Brown – Boulderstone, p. 87–89. és több helyütt.

[34] Saját adatgyűjtés alapján.

[35] Brown – Boulderstone, p. 87–88.

[36] A 2008/8/II.2. sz. MAB-határozat 2. sz melléklete például a lektorált publikációnál említi („Lektorált (peer reviewed, refereed) publikáció: a művet megjelenés előtt független lektor(ok) véleményezte(ék).”), a meghatározásból azonban nem pontosítható, mi a „független lektorálás”

[37] Az első, és egyben talán a legismertebb tematikus preprint szerver (fizika, matematika, informatika és egyes kvantitatív élettudományi ágazatok) az 1991-ben alapított ArXiv.

[38] Harrod

[39] Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, *http://www.mpiwg-berlin.mpg.de/en/resources/preprints.html*

[40] Harnad

[41] A „postprint” ellentmondásosságáról l. még NISO-RP-8-2008, p. 2. valamint a 3. függelékben dokumentált megjegyzéseket (Appendix 3: Comments from JAV Review Group on Recommendations).

[42] Hecht – Richman, Post-print szócikk.

[43] A bölcsészet- és társadalomtudományok a nyílt hozzáférésű közlésben jóval alulmaradnak a természettudományoktól, erre részben kitér a Finch Group Report is, p. 43.; 102–110.

[44] L. a híradást a DOI honlapjáról: DOI System ISO Standard published *http://www.doi.org/news/DOINewsMay12.html*

[45] Példák: Akadémiai Kiadó, Antik Tanulmányok című folyóirat, DOI 10.1556/AntTan.55.2011.1.10 (itt 6 szerző írása van egy DOI alatt); DOI 10.1556/AntTan.55.2011.1.13 (3 kutató forráskiadása van egy DOI alatt).

[46] Giga DB http://gigadb.org/

[47] Pangea http://www.pangaea.de/

[48] NISO-RP-8-2008, p. 1–5.

[49] Uo., p. 4.

[50] L. a CrossRef honlapján található ismertetést, *http://www.crossref.org/crossmark/About.htm*

[51] SAGE, honlap *http://online.sagepub.com*

[52] SAGE. Addendum…

[53] Hecht – Richman

Beérkezett: 2013. VIII. 4-én.

Dudás Anikó
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karának oktatója.
E-mail: *dudas.aniko@btk.ppke.hu*

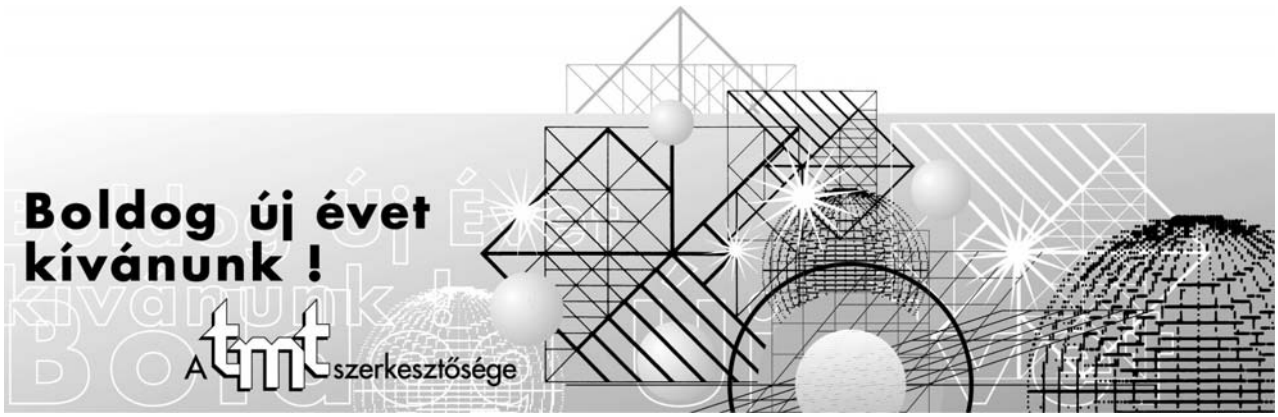

Koósné Török Erzsébet – Kissné Bognár Krisztina

Kosáry Domokos, a könyvtáros, a tudományszervező könyvtárigazgató

100 éve született Kosáry Domokos

A magyar tudományos közélet 2013-ban ünnepli Kosáry Domokos akadémikus, Széchenyi-nagydíjas történész születésének 100. évfordulóját. A kiváló tudós elsősorban egyetemi oktatóként, az MTA Történettudományi Intézet nemzetközi szinten is jelentős tudományos eredményeket felmutató munkatársaként, kiemelkedő közéleti személyiségként ismert a szélesebb nyilvánosság előtt. Életének kevésbé előtérben lévő éveiben, mellőztetése idején rövid idő alatt magas szakmai színvonalon működő, tudományos munkát végző és támogató egyetemi könyvtárat hozott létre az első önálló Magyar Agrártudományi Egyetemen, 1951-től az Országos Könyvtári Központ egyetemi könyvtári előadójaként, majd 1952-től az egyetem Központi Könyvtárának könyvtárosaként, később igazgatójaként. Az 1957-es letartóztatásáig eltelt közel hét év alatt megteremtette az intézmény szakmai alapjait, a szakszerű állománygyarapítás, a bibliográfiai és tudományos tevékenység, a széles körű kiadványcsere megszervezésével, a külső kapcsolatok kiépítésével. Az Agrártörténeti Szemle és a könyvtári kiadványsorozatok elindítása, országos szakmai rendezvények megszervezése is nevéhez fűződik.

A *Szent István Egyetem Gödöllői Tudományos Könyvtára* 2008 októberében egyhangúlag hozott szenátusi határozattal vette fel korábbi igazgatója nevét. A centenáriumi ünnepségsorozat részeként a *SZIE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár (SZIE KDKL)* is méltó módon kívánt tisztelegni névadója előtt. A *Magyar Tudományos Akadémia* 2013. május 14-én neves történészek, akadémikusok részvételével tartott tudományos emlékülésen idézte fel egykori elnöke tudományos és közéleti pályafutásának legfontosabb területeit, eredményeit. A Szent István Egyetem képviseletében *Solti László* rektor, az *MTA Agrártudományok Osztályá*nak elnöke, az egyetem akkori rektora a kiváló tudós agrártudományi egyetemi éveinek eseményeit – elsősorban könyvtárigazgatói működését, az agrártörténeti kutatások megindításában játszott szerepét – mutatta be előadásában.

2013. szeptember 9-én az egyetemi tanévnyitó ünnepségen került sor a SZIE KDKL kezdeményezésére az egyetemmel közösen alapított Kosáry Domokos-díj átadására. Az elismerés olyan könyvtárosoknak, levéltárosoknak, egyetemi vezetőknek, egyetemi oktatóknak és kutatóknak (dolgozóknak) ítélhető oda, akik a könyvtári, levéltári munka szervezésében több éven át kimagasló eredményeket értek el, kiemelkedő színvonalú egyetemtörténeti vagy agrártörténeti kutatómunkát végeztek, illetve elkötelezett támogatói a könyvtárnak és a könyvtárügynek. A *Csikai Márta* szobrászművész által készített érmet első alkalommal *Walleshausen Gyula* nyugalmazott könyvtári főigazgató, történész, címzetes egyetemi tanárnak (posztumusz), valamint Solti László az MTA rendes tagja, egyetemi tanárnak adományozta a díjat odaítélő kuratórium.

Az ünnepséghez kapcsolódva a könyvtár főbejárata előtti térben időszaki kiállítás nyílt Kosáry Domokos egyetemi könyvtári munkáját bemutató dokumentumokból. A tárlókban az intézményünkben keletkezett és őrzött eredeti források, fényképek másolatait, Kosáry kezdeményezésére megindult kiadványsorozatok példányait és legfontosabb munkáinak köteteit helyeztük el. Az iratok között alkalmazásával, hivatali előmenetelével kapcsolatos hivatalos dokumentumok, a könyvtári munkát bemutató beszámolók, könyvtárszakmai és az agrártörténeti kutatás kérdéseivel foglalkozó feljegyzések, előterjesztések, jegyzőkönyvek találhatók. Az emlékkiállítás anyagát a szintén az évforduló alkalmából összeállított forráskiadványból válogattuk. A SZIE KDKL honlapjáról elérhető elektronikus kiadvány anyagai elsődleges, egyedi, igen kevéssé ismert forrásai Kosáry könyvtárosi tevékenységének, így a kutatók, történészek részére is számos értékes, új információval szolgálhatnak.

Az emlékév során kötelességünknek és kiemelkedően fontos feladatunknak tekintettük névadónk élete, még a kutatók által is kevéssé ismert és feldolgozott éveinek, valamint a működési területének eseményeire, eredményeire vonatkozó adatok feltárását és a szélesebb nyilvánossággal való megismertetését. A Magyar Tudományos Akadémián elhangzott előadás a tudományos élet szereplőinek, – az előzőekben ismertetett kiállítás és forráskiadvány – elsősorban az egyetem polgárainak figyelmét kívánta felhívni korábbi igazgatónk tevékenységére.

A *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* 45. vándorgyűlésén, 2013. július 19-én, Egerben, a könyvtárosok közösségével ismertettük meg azt a minden területet átfogó munkát, amelynek során a sem könyvtárosi, sem agrárvégzettséggel nem rendelkező Kosáry Domokos megszervezte az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárát, kialakítva szakmai és tudományos működésének kereteit. A könyvtárosként töltött időszakra is érvényesek a jeles történésznek 1983-ban megfogalmazott és a SZIE KDKL főbejárata melletti emléktáblán olvasható, életfilozófiai hitvallásként is értelmezhető szavai: „Az alkalom fel nem ismerésén, a tévedésen, a bizonytalanságon a legjobb szándék sem segít… A reális szem, a döntés és határozott cselekvés képessége viszont, akár kockázat-vállalás, akár kompromisszum van soron, meg tudja sokszorozni az erőt.”

Kosáry Domokos történész, akadémikus pályaképe

(Selmecbánya, 1913. július 31. – Budapest, 2007. november 15.)

Kosáry Domokos tanulmányait az *Eötvös Kollégium* tagjaként a *Pázmány Péter Tudományegyetem*en végezte, ahol 1936-ban szerzett doktorátust. Ezután tanulmányúton volt Franciaországban, Angliában, majd az Egyesült Államokban. 1937-től 1949-ig az Eötvös Kollégium tanáraként dolgozott, ezzel párhuzamosan 1941-től az ekkor létrehozott *Teleki Intézet* igazgatóhelyettese, majd 1945-től igazgatója volt. 1946-tól *Szekfű Gyulá*t helyettesítve a Pázmány Péter Tudományegyetemen az *Újkori Magyar Történeti Tanszék* professzora.

A Rákosi-rendszer uralomra kerülése után, 1949-ben, mindhárom funkciójából menesztették. Mellőztetésének időszakában, 1952 októberétől letartóztatásáig az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárában dolgozott, kezdetben önálló könyvtárosként, később tudományos kutatóként, végül igazgatóként. 1956-ban összegyűjtötte a forradalom idején keletkezett dokumentumokat. Politikai okokból 1957. november 14-én letartóztatták és 1958-ban négy év börtönre ítélték. 1960 tavaszán amnesztiával szabadult.

1960-tól 1968-ig a *Pest és Nógrád Megyei Állami Levéltár*ban dolgozott, majd 1989-ig a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének munkatársa, tudományos tanácsadója volt. 1977-ben szerezte meg a történettudományok doktora címet. 1982-ben az MTA levelező, majd 1985-ben rendes tagjává és az *Akadémia Történettudományi Bizottság*ának elnökévé választották. 1990 és 1996 között két cikluson át a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt *(1. ábra).*

1. ábra **Kosáry Domokos**
(Foto: Gottl Egon fotóművész – Rubicon-Ház Bt.)

Kosáry az Agrártudományi Egyetemen

Az „önálló könyvtáros”

Kosáry Domokos, miután minden korábbi pozíciójából eltávolították, 1951 januárjától tiszteletdíjasként még a Történettudományi Intézet alkalmazásában állt, majd november 1-jétől az *Országos*

Könyvtári Központ (OKK) ideiglenes munkatársa lett.

Az OKK feladatai közé tartozott a magukra hagyott és államosított főúri, egyházi gyűjtemények anyagának összegyűjtése, rendezése, működő könyvtárakba irányítása, valamint a könyvtárak szakmai munkájának támogatása. A feladatok végrehajtására ideológiai okokból korábbi munkahelyükről menesztett, tudományos ismeretekkel rendelkező, nyelveket tudó, kiváló szakembereket alkalmaztak (*Országh László, Welmann Imre, Ferenczy Géza, Fitz József*). Kosáry Domokos az egyetemi könyvtárak előadójaként ekkor került kapcsolatba a Magyar Agrártudományi Egyetemmel, ahol segített az egyetem Központi Könyvtárának megszervezésében és állományának összeválogatásában.

Az Országos Könyvtári Központot 1952 augusztusában megszűntették, és az agráregyetem több illetékes vezetője Kosáry széles látókörét, könyvtárügyi tájékozottságát felismerve az egyetem központi könyvtárában ajánlott állást a kiváló tudósnak. 1952. október 3-án ideiglenes alkalmazottként, „önálló könyvtáros" beosztásban kezdte meg munkáját (*2. ábra*). Szerzeményezési osztályvezetőként végigjárta az egyetemi tanszékeket, véleményük figyelembevételével alakította ki a gyarapítási alapelveket. Feladatai közé tartozott az olvasószolgálati csoport vezetése is, heti négy órában még kölcsönzési ügyeletet is ellátott. A szakmai munka részeként jelentést állított össze a könyvtár helyzetéről, részt vett az éves munkaterv kidolgozásában, megtervezte és előkészítette a Gödöllőre költözést, vázolta az Egyetemi Könyvtárbizottság feladat- és hatáskörét, és ezzel megtette az első lépést a könyvtár szervezetének és működésének szabályozása felé. Könyvtári teendői mellett kutatói tevékenységét is tovább folytatta, amelyről a *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába* című munkájának 1954-ben megjelent második kötete is tanúskodik.

Az Agrártudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója

A kezdetben Budapesten működő Központi Könyvtár 1954-ben költözött ki az egyetem új székhelyére, Gödöllőre. A költözés után helyzetét minisztériumközi bizottság mérte fel, amely az elért eredmények elismerése mellett számos hiányosságra hívta fel a figyelmet (a fejlődés ellenére a könyvtár nem tölti be a rá váró helyet; elszigetelt; tisztázatlan az arculata, más intézményekkel való kapcsolata; állománya szétszórt, feltáratlan; tájékoztató és tudományos tevékenysége elmaradott; elhelyezése, felszerelése hiányos). Az intézmény további fejlődését, szakmai színvonalának emelését kívánta biztosítani az egyetem vezetése azzal a döntésével, amelynek értelmében a korábbi igazgató távozása után 1955. január 1-jén Kosáry Domokos kapott megbízást, majd pályázat alapján kinevezést a könyvtárvezetői teendők ellátására. A pályázatokat értékelő bizottság a jelöltek közül történő kiválasztását, megbízását, kétoldalas indoklással támogatta: „... Igazolt, tudományos színvonala, könyvtári ismerete és szervezőkészsége, valamint kiterjedt nyelvismerete alapján tehát szakmai szempontból őt – mint pályázótársai közül markánsan kiemelkedőt – a bizottság első helyen javasolja kinevezésre felterjeszteni." (3. ábra.)

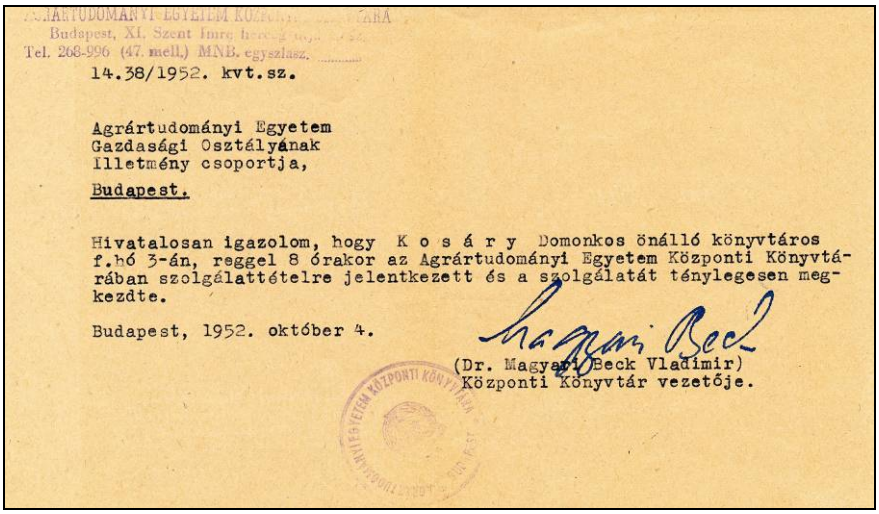

AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM KÖZPONTI KÖNYVTÁRA
Budapest, XI. Szent Imre herceg út 35.
Tel. 268-996 (47. mell.) MNB. egyszám.

14.38/1952. kvt.sz.

Agrártudományi Egyetem
Gazdasági Osztályának
Illetmény csoportja,
Budapest.

Hivatalosan igazolom, hogy K o s á r y Domonkos önálló könyvtáros f.hó 3-án, reggel 8 órakor az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárában szolgálattételre jelentkezett és a szolgálatát ténylegesen megkezdte.

Budapest, 1952. október 4.

(Dr. Magyari Beck Vladimir)
Központi Könyvtár vezetője.

2. ábra **Igazolás Kosáry Domokos munkába állásáról – 1952. október 4.**

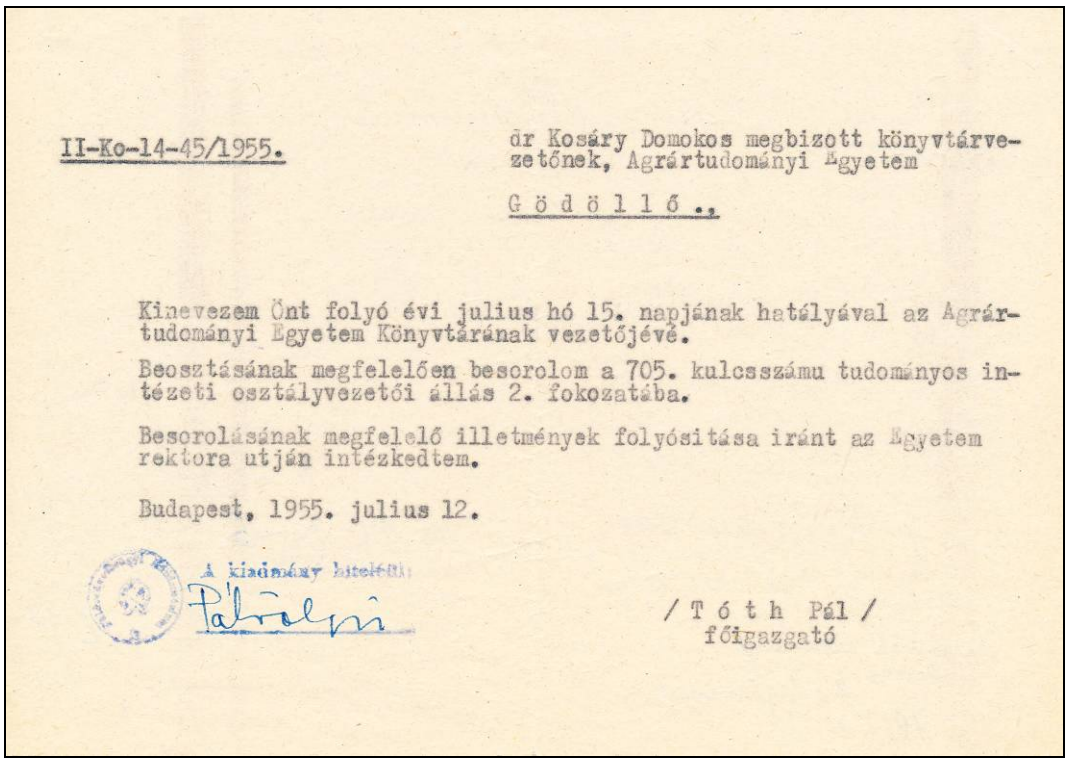

II-Ko-14-45/1955.

dr Kosáry Domokos megbizott könyvtárvezetőnek, Agrártudományi Egyetem

G ö d ö l l ő .,

Kinevezem Önt folyó évi julius hó 15. napjának hatályával az Agrártudományi Egyetem Könyvtárának vezetőjévé.

Beosztásának megfelelően besorolom a 705. kulcsszámu tudományos intézeti osztályvezetői állás 2. fokozatába.

Besorolásának megfelelő illetmények folyósitása iránt az Egyetem rektora utján intézkedtem.

Budapest, 1955. julius 12.

A kiadmány hiteléül:

/ T ó t h Pál /
főigazgató

3. ábra **Kosáry Domokos könyvtárigazgatói kinevezése – 1955. július 12.**

Az új igazgató elképzelései szerint határozott arculatú, központi jellegű, tudományos színvonalú könyvtár kialakítása indult meg, amely az egyetemen elvárt feladatok teljesítése mellett célul tűzte ki a tudományos könyvtárak sorába való beilleszkedést is.

A gödöllői berendezkedés után a könyvtár szervezeti kereteinek racionális kialakítása, a munkakörök elhatárolása volt a legfontosabb feladat. Kosáry Domokos kinevezése után egy héttel már személyzeti fejlesztésről szóló javaslatot terjesztett fel a rektornak (*4. ábra*).

Az állománygyarapítást továbbra is Kosáry tartotta kézben. A kiadványcsere – kapcsolatok kiépítése már korábban megindult, most egyre élénkebbé vált, amelynek eredményeként jelentősen megnőtt a külföldi partnerek száma és bővült a könyvtár állománya (155 külföldi partner, 370 könyv, 11 folyóirat). A gyarapítás során nagy figyelmet fordítottak a tudománytörténeti szempontból értékes régi művek beszerzésére, az agrártörténeti, valamint a tájékoztatást szolgáló segédkönyvek különgyűjteményének kialakítására.

A könyvtár fordítószolgálat létrehozásával segítette a külföldi szakirodalom tanulmányozását és közművelődési feladatokat is magára vállalt. A munkatársak szépirodalmi alkotásokból faliújságot szerkesztettek, évfordulókra kamarakiállításokat rendeztek, két diákszállón vándorkönyvtárakat állítottak fel, „Helikon” címmel élő folyóiratot indítottak, amelynek első rendezvényein neves tudósok irodalomtörténeti előadásai hangzottak el (*Devecseri Gábor* Homéroszról, *Esze Tamás* a kuruc költészetről tartott ismertetést).

A hagyományos könyvtári tevékenység mellett Kosáry az intézmény tudományos jellegének megerősítésére is törekedett, két kutatási terület kijelölésével: 1. bibliográfia; könyvtártörténet- és módszertan, 2. agrártörténet.

Az 1955 őszén, az előző évi felülvizsgálat évfordulóján a minisztériumközi bizottság ismét megvizsgálta a könyvtár működését. A jegyzőkönyv szerint elismerését fejezte ki a megtett lépésekért és írásbeli dicséretben részesítette az igazgatót és helyettesét, a *Közalkalmazottak Szakszervezete* pedig „A legjobb központi könyvtári kollektíva” vándorzászlajával tüntette ki a könyvtárat.

Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára Egyetemtörténeti K gyj
10.1 727

Az Agráregyetem Könyvtárának reménylet fejlesztéséről

Egyetemünk Központi Könyvtárának reménylete-
si fejlesztésénél két fő maranatot kell figyelembe
venniünk: az egyik a minisztériumi ~~felső~~ bizottsági
ódaygyűlalása, a másik az az új szerep, mely a
Könyvtárra mind az agrárfelsőoktatás Könyvtárá-
lózat országos Központjára vár.

A bizottság azt állapította meg, hogy egyrészt
gondoskodni kell az állomány gyarapításáról a Könyvtár mindkettejé-
nek legnagyobb részét, másrészt pedig azt, hogy a Könyv-
tár összetételében ezen felül is képes az elképzelt fela-
datokhoz lépést, és mintegy 15-20%-os növekedésre,
vagyis 4-5 új dolgozóra, mégpedig elsősorban tudo-
mányos dolgozó beállítására van szükség.

A bizottságnak mindkét megállapítása teljes mértékben helyes; ~~de~~ és javaslatait, mint más vonatkozásban, itt is kiemelni kell, hogy Könyvtárunk valóban betöltheti feladatait ~~az~~ az egyetemen belül, és egyenrangú társa legyen a hasonló, ~~országos Központi~~ egyetemi Központi Könyvtárak-nak.

~~Budapest~~
~~Ok~~
~~Budapes~~

Az egyetem budapesti olvasószolgálatának el-
látására 2 dolgozót kell Budapesten kiegyenlíteni
a Gépészmérnöki Főiskola most alakuló Könyvtárának
keretében, de saját státusunkban. Ezt a feladatot
716 és 715 fulcsámú dolgozók megfelelően el tud-
ják látni. A többi dolgozót ill. státushelyet (külö-
nösen a magasabb fulcsandokat) Gödöllőre kell
kihelyeznünk. ~~Helyesen és szerencsés a budapesti~~
Az az állapot, hogy ~~egyetemünk~~ a magas fulcsan-

AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA EGYETEMTÖRTÉNETI RÉSZLEG KÜLÖNGYŰJTEMÉNY GÖDÖLLŐ

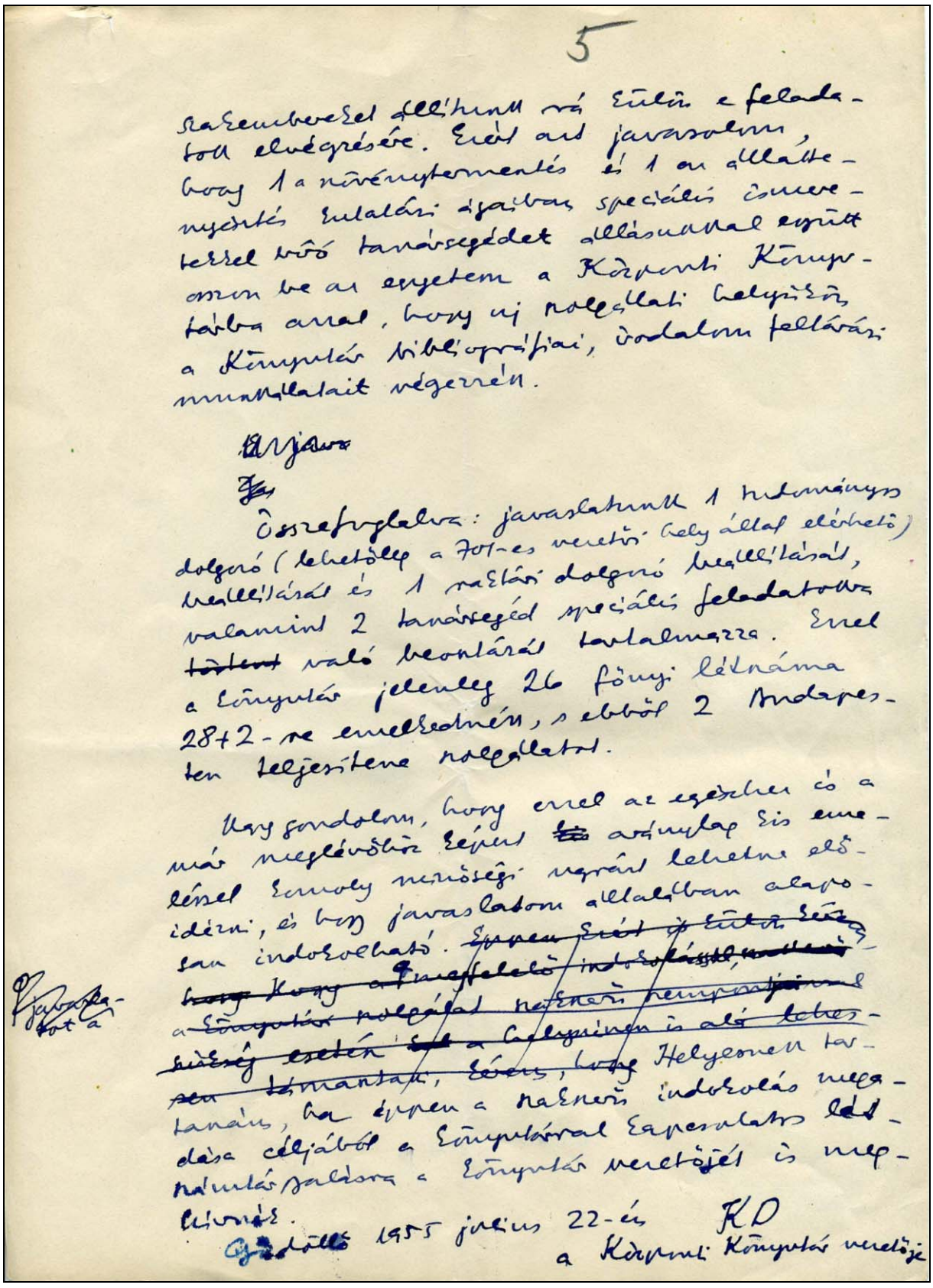

5

szakemberrel állíthatnánk rá Erdős e feladatok elvégzésére. Ezért azt javasolnám, hogy 1 a növénytermesztés irodalmi ágában speciális ismerettel bíró tanársegédet alkalmazással együtt osszon be az egyetem a Központi Könyvtárba azzal, hogy új munkaállási helyiségben a Könyvtár bibliográfiai, irodalom feltárási munkálatait végezzék.

Aláírás

Összefoglalva: javaslatunk 1 természettudományos dolgozó (lehetőleg a 701-es vezető, vagy által elérhető) beállítására és 1 nyelvi dolgozó beállítására, valamint 2 tanársegéd speciális feladatokra ~~történő~~ való beosztására tartalmazza. Ezzel a Könyvtár jelenleg 26 főnyi létszáma 28+2-re emelkednék, s ebből 2 budapesti teljesítene munkálatot.

Úgy gondolom, hogy ezzel az egészben és a mára meglévőkre lépést ~~és~~ a távolabbi és emelésével szükség szerint a feladatokat megoldani, és hogy javaslatom alkalmazásban alaposan indokolható. ~~Éppen ezért a Könyvtár~~ ~~hogy a Könyvtár a megfelelő indokolással,~~ ~~a Könyvtár~~ ~~kérjük~~ ~~szükség esetén~~ ~~a Központi~~ ~~tanársegéd~~ ~~tanár~~, ~~hogy~~ Helyesnek tartanám, ha éppen a határozat indokolás megadása céljából a Könyvtárral személyes ismerkedési találkozóra a Könyvtár vezetőjét is meghívnák.

Budapest, 1955 július 22-én KD
a Központi Könyvtár vezetője

4. ábra **Feljegyzés a könyvtár személyzeti fejlesztéséről – 1955. július 22. (1. és 5. oldal)**

A könyvtár kiadványai: első két kiadványsorozatában az új szerzemények jegyzékeit, a harmadikban a bibliográfiákat közölte, míg a negyedik sorozat a kezdő kutatóknak kívánt útmutatást, segítséget nyújtani. Az ötödik sorozat elsődleges kutatási eredményeket és módszertani tanulmányokat közölt. Az alább felsorolt kiadványok jelentek meg Kosáry Gödöllőn töltött időszaka alatt, de a sorozatok (III., IV., V.) tovább is folytatódtak, sorozatra bontás nélkül folyamatos számozással kerültek kiadásra.

Az *Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának Kiadványai*:

I. sorozat – *Az agrárfelsőoktatási könyvtárak új folyóiratai*

Az új folyóiratok jegyzéke megjelent: 1952., 1953., 1954−1955., 1956. és 1957.

SZIE KDKL Raktári jelzet FK 10.398

A/4-es formátum, 400-450 példányban megjelent kiadványok. A kiadványok felelős kiadója Kosáry Domokos.

II. sorozat – *Az agrárfelsőoktatási könyvtárak külföldi beszerzései*

A külföldi beszerzési jegyzék megjelent: 1957. 1. füzet, 1957. 2. füzet

SZIE KDKL Raktári jelzet FK 10.399

A/4-es formátum, 300-300 példányban megjelent kiadványok. Az első kiadvány felelős kiadója Kosáry Domokos (a második már 1958-ban jelenik meg)

III. sorozat – *Bibliográfiák*

A III. sorozatban összesen 2 szám jelent meg. Az első egy annotált bibliográfia, megjelent 1956-ban. A/4-es formátum, 500 példány. Felelős kiadója Kosáry Domokos.

SZIE KDKL Raktári jelzet SK 613.601 (1. szám)

A második, 1961-ben megjelenő számban, az *Agrártudományi Egyetemi Bibliográfia 1945−1957* címűben található Kosáry Domokos ezen időszakban megjelent írásainak bibliográfiája is (p. 225−226.).

SZIE KDKL Raktári jelzet FO 12.230

IV. sorozat – *A kutatás és tájékoztatás segédkönyvei*

A IV. sorozatban összesen 6 szám jelent meg. Az első Priszter Szaniszló: *Útmutató. Kéziratok nyomdai előkészítéséhez* (1957) és a második Walleshausen Gyula: *A mezőgazdasági tudományos kutatás és tájékoztatás segédkönyvei* címmel jelent meg (1957). Mind a két szám szerkesztője Kosáry Domokos. A második szám tartalmaz orosz, német és angol nyelvű összefoglalót is.

SZIE KDKL jelzet FO 16.060

Idézet a második szám bevezetőjéből: *„Az Agrártudományi Egyetem egyre nagyobb követelményeket támaszt könyvtárával – különösen annak egyes szolgálati ágaival… szemben. A megnövekedett követelmények hívták életre e munkát, amelynek összeállításánál az egyetemi oktató-kutatómunka mellett figyelembe kellett vennünk a könyvtár mellett szervezett agrártörténeti munkaközösség, továbbá a kívülről hozzánk fordulók egyre gyakoribb igényeit is… Munkánkat az Agrártudományi Egyetem segédkönyvtárára alapoztuk, s csak a hézagok kitöltése céljából kerestük fel a budapesti tudományos könyvtárakat. Nem mondhattunk le ugyanis az efféle bibliográfiai munka alapvető követelményéről: a könyv kézbevétel útján történő vizsgálatáról."*

V. sorozat — *Agrártörténeti tanulmányok*

Az V. sorozatban összesen 4 szám került kiadásra. Az első 2 szám jelent meg időszakában (1957), szerkesztője Kosáry Domokos, továbbá szerepel a kötetekben, hogy *E tanulmány az Agrártörténeti Munkaközösség programjának keretében készült.* Tartalmaz orosz, angol és német nyelvű összefoglalót is. A Kosáry Időszaka utáni számokban nem minden esetben készül többnyelvű összefoglaló.

SZIE KDKL Raktári jelzet FO 16.061

A sorozat első kötete Belényesy Márta: *Középkori mezőgazdaságtörténetünk kutatási módszereiről.* A kötetben szereplő szerkesztői közlés: *„Kutatóink a legutóbbi időszakban nemigen foglalkoztak az agrártörténet módszertani kérdéseivel. Éppen ezért szükségesnek látszott a jelen tanulmánynak, mint olyan vitaindítónak közzététele, mely a főbb kérdéseket felveti, s így a továbbiakban elősegíti azok megoldását."*

A sorozat második kötete Makkai László*: Paraszti és majorsági mezőgazdasági termelés a XVII. században.*

A IV. és V. sorozat (majd a VI. is) számai A/5-ös formátumban, szerény, de tetszetős, egységes halványzöld borítóval, nyomdai úton kerültek kiadásra változó példányszámban. A Kosáry idejében kiadott számok 550-550 példányban jelentek meg.

1957-től indult a VI. sorozat, melynek címe: *Egyéni életművek bibliográfiái.* A kiadványok mellett meg kell említeni hatalmas *cédulagyűjteményét*, amiből csak néhány maradt az egyetemen. Sokan agrártörténeti adattárnak is nevezik ezt a gyűjteményt, ezekkel is erősítve, őrizve a források tisztaságát.

A szakmai munka magas színvonalát elismerve számos szakember kereste fel Gödöllőt tapasztalatgyűjtés céljából, és 1957. július 12–13-án az Országos Könyvtárügyi Tanács ülésének is a gö-

döllői Központi Könyvtár adott otthont (*5. ábra*). Nem kisebb személyiségek, könyvtárosok, történészek, bibliográfusok, levéltárosok voltak jelen az ülésen, mint *Berlász Jenő, Csapody Csaba, Haraszthy Gyula, Kovács Máté, Kőhalmi Béla, Sallai István, Sebestyén Géza (6. ábra)*.

5. ábra **Az Országos Könyvtárügyi Tanács 1957 júliusában, Gödöllőn tartott értekezletének résztvevői az egyetem főbejárata előtt. (A kép jobb szélén, sötét zakóban Kosáry Domokos)**

A tudományszervező: az agrártörténeti kutatások megindítása

Kosáry könyvtárigazgatóként is történész maradt. Volt egyetemi oktatóként felfigyelt arra, hogy az Agrártudományi Egyetem tantervében nem szerepelt az agrártörténet, és hogy ez a terület az intézmény tudományos életéből is hiányzott. Elhatározta, hogy a Központi Könyvtárat az agrártörténeti kutatások bázisává fejleszti. Tervének megvalósításához sikerült befolyásos személyek (*Lázár Vilmos, Penyigey Dénes, Kiss Albert*) támogatását megszereznie.

Az Egyetemi Tanács 1955 júliusában határozott arról, hogy az egyetem befogadja az agrártörténeti kutatásokat. Az agrártörténeti hagyományok feltárásának elősegítését a könyvtár feladatai közé sorolta és megbízta az igazgatót, hogy kezdje meg az *Agrártörténeti Munkaközösség* megszervezését.

Az agrártörténettel foglalkozó kutatók között már korábban felmerült munkájuk összehangolásának igénye, amelyet az intézményi támogatás most lehetővé tett. A munkaközösség alakuló ülésére 1956. április 13-án került sor. A jelenlévők (*Hársfalvi Péter, Hoffmann Tamás, Lányi Ottó, Lázár Vilmos, Makkai László, Nagy István, Nagy Tibor, Penyigey Dénes, S. Sándor Pál, Szabad György, Tálasi István, Torday Györgyné, Varga János, Vörös Károly, Wellmann Imre*) előtt Kosáry ismertette az Egyetemi Tanács határozatát és az általa legfontosabbnak tartott teendőket. Legsürgetőbb feladatnak egy folyóirat – az *Agrártörténeti Szemle* – elindítását tartotta, amelynek szerkesztését magára vállalta. Bejelentette, hogy a könyvtár V. kiadványsorozataként megkezdik az *Agrártörténeti tanulmányok* megjelentetését, a gödöllői könyvtár gyűjtőkörét kiterjeszti az agrártörténeti munkákra is, valamint hogy az intézmény vállalja a munkaközösség adminisztratív feladatainak ellátását. Javasolta egy *Agrártörténeti Konferencia* rendezését, amely az agrártörténet jelenlegi helyzetének felmérése után a jövő feladatait határozná meg. A konferenciát 1956. szeptember végén kívánták megtartani, megvalósítását azonban a történelmi események meghiúsították.

A munkaközösség ülésén megfogalmazott tervek közül a legfontosabb valóra vált: 1957 tavaszán megjelent az *Agrártörténeti Szemle Historia Rerum Rusticarum* I. évfolyam összevont első két száma, melyet az Agrártörténeti Munkaközösség közreműködésével az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára adott ki (*7. ábra*). A kiadás helyéül Budapest–Gödöllő szerepel, a kiadás költségeit az egyetem vállalta (*8. ábra*). Az ideiglenes szerkesztőbizottság tagja volt Kosáry Domokos, Lázár Vilmos, Makkai László, Penyigey Dénes, Szabad György, Szabó István, Tálasi István, Wellmann Imre, a szerkesztőségi titkár *Gunst Péter,* a felelős kiadó pedig Kosáry Domokos. A szemle rovatai: Közlemények; Krónika; Szemle; Agrártörténeti Bibliográfia 1953–1955. (I. rész).

Egy rövid idézet a bevezetőből: „Ami az Agrártörténeti Szemle témakörét illeti, a magyar mezőgazdaság haladó hagyományait feltárva a tulajdonképpeni mezőgazdasági termelés történetén túl az agrártudományok történetére, úttörő jelentőségű képviselőinek életművére is figyelmet kell fordítani… Egyének, irányok és intézmények szerepének értékelésénél természetesen mindenkor behatóan vizsgálnunk kell összefüggésüket saját koruk gazdasági és társadalmi feltételeivel… Természetes azonban, hogy éppen a termelőerők konkrét vizsgálatánál kell majd a legtöbb hiányt pótolnunk.” [4]

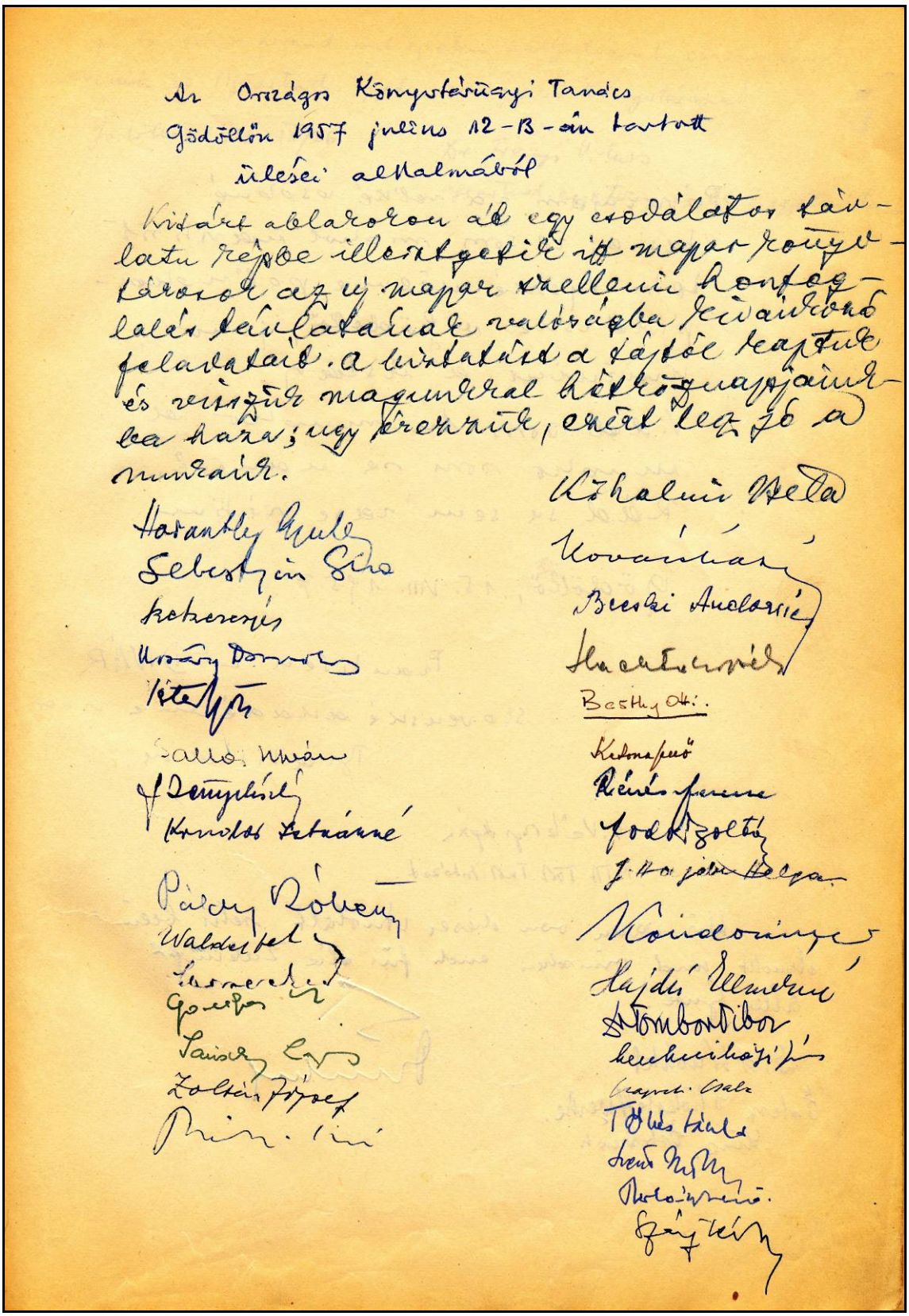

Az Országos Könyvtárügyi Tanács
Gödöllőn 1957 július 12–13-án tartott
ülései alkalmából

Kisdart abban a kedves, egy csodálatos kapcsolatu rejtőbe illeszkedik itt magyar könyvtárosok az új magyar kultúrpolitika konszolidálás feladatainak valóságába készülődő feladatairól. A találkozás a fájóbe kapcsolódik és reményt magunkkal hétköznapjainkba hazavigyük, ennek lesz jó a munkájuk.

Horánszky Gyula
Sebestyén Géza
Kosáry Domokos
Vitányi Iván
Gallos Mihály
Demjénné
Komlós Katalin

Páldy Lóránt
Waldapfel
Szauder
Goethe
Sarlós
Zoltán József

Kőhalmi Béla
Kovalovszky
Berecki Amália
Szabó Ervin
Bessenyei

Kéthly Anna
Rényi Péterné
Gyékényesi Gyula
Kőrösi Csoma Sándor
Kaján Ilona
Szombathy Bibor
Csapó Csaba
Tóth László
Szabó Miklós
Szűcs László

6. ábra **A „Könyvtár emlékkönyve” – Az Országos Könyvtárügyi Tanács résztvevőinek bejegyzése – 1957. július 12–13.**

Az Agrártörténeti Szemle 1957. évi 3–4. (összevont) számát Kosáry még nyomdába adta, de az 1958-ban megjelent kiadványban neve már csak egy könyvismertetés alatt olvasható.

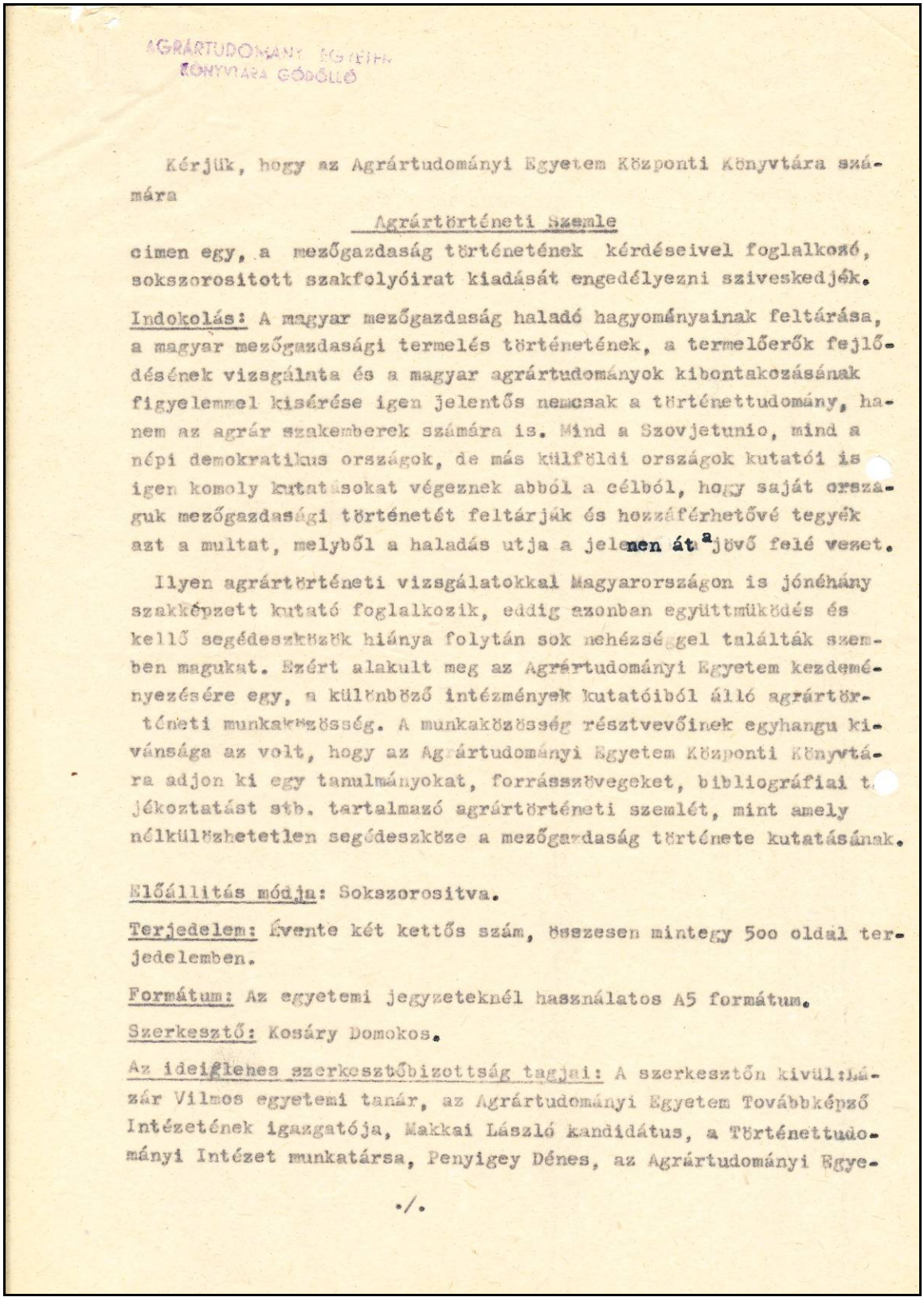

AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM
KÖNYVTÁRA GÖDÖLLŐ

Kérjük, hogy az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára számára

Agrártörténeti Szemle

cimen egy, a mezőgazdaság történetének kérdéseivel foglalkozó, sokszorositott szakfolyóirat kiadását engedélyezni sziveskedjék.

Indokolás: A magyar mezőgazdaság haladó hagyományainak feltárása, a magyar mezőgazdasági termelés történetének, a termelőerők fejlődésének vizsgálata és a magyar agrártudományok kibontakozásának figyelemmel kisérése igen jelentős nemcsak a történettudomány, hanem az agrár szakemberek számára is. Mind a Szovjetunio, mind a népi demokratikus országok, de más külföldi országok kutatói is igen komoly kutatásokat végeznek abból a célból, hogy saját országuk mezőgazdasági történetét feltárják és hozzáférhetővé tegyék azt a multat, melyből a haladás utja a jelenen át a jövő felé vezet.

Ilyen agrártörténeti vizsgálatokkal Magyarországon is jónéhány szakképzett kutató foglalkozik, eddig azonban együttmüködés és kellő segédeszközök hiánya folytán sok nehézséggel találták szemben magukat. Ezért alakult meg az Agrártudományi Egyetem kezdeményezésére egy, a különböző intézmények kutatóiból álló agrártörténeti munkaközösség. A munkaközösség résztvevőinek egyhangu kivánsága az volt, hogy az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára adjon ki egy tanulmányokat, forrásszövegeket, bibliográfiai tájékoztatást stb. tartalmazó agrártörténeti szemlét, mint amely nélkülözhetetlen segédeszköze a mezőgazdaság története kutatásának.

Előállitás módja: Sokszorositva.

Terjedelem: Évente két kettős szám, összesen mintegy 5oo oldal terjedelemben.

Formátum: Az egyetemi jegyzeteknél használatos A5 formátum.

Szerkesztő: Kosáry Domokos.

Az ideiglenes szerkesztőbizottság tagjai: A szerkesztőn kivül: Lázár Vilmos egyetemi tanár, az Agrártudományi Egyetem Továbbképző Intézetének igazgatója, Makkai László kandidátus, a Történettudományi Intézet munkatársa, Penyigey Dénes, az Agrártudományi Egye-

./.

- 2 -

tem tanára, Szabad György kandidátus, docens az Eötvös Lóránd Tudományegyetem bölcsészeti karán, Szabó István egyetemi tanár /Debrecen/, Tálasi István egyetemi tanár, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem néprajzi tanszékének vezetője és Wellmann Imre gazdaságtörténész, a Fővárosi Levéltár vezetője.

Terjesztés módja: A folyóirat terjesztését az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtára végzi. A lapot az agrártörténeti munkaközösség tagjai, továbbá hazai és részben külföldi tudományos csere útján agrártörténettel foglalkozó tudományos intézmények kapják.

Más érdeklődők számára az egyes számok az Egyetem jegyzetirodájától, a jegyzetekhez hasonló feltételek mellett szerezhetők be.

Felelős kiadó: Az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának igazgatója: Kosáry Domokos.

Gödöllő, 1957, május 14.

Lázár Vilmos
/Lázár Vilmos/
az Agrártörténeti Munkaközösség elnöke

Kosáry Domokos
/Kosáry Domokos/
a Központi Könyvtár igazgatója

7. ábra **Az Agrártörténeti Szemle engedélyeztetési kérése – 1957. május 14. (2 oldal)**

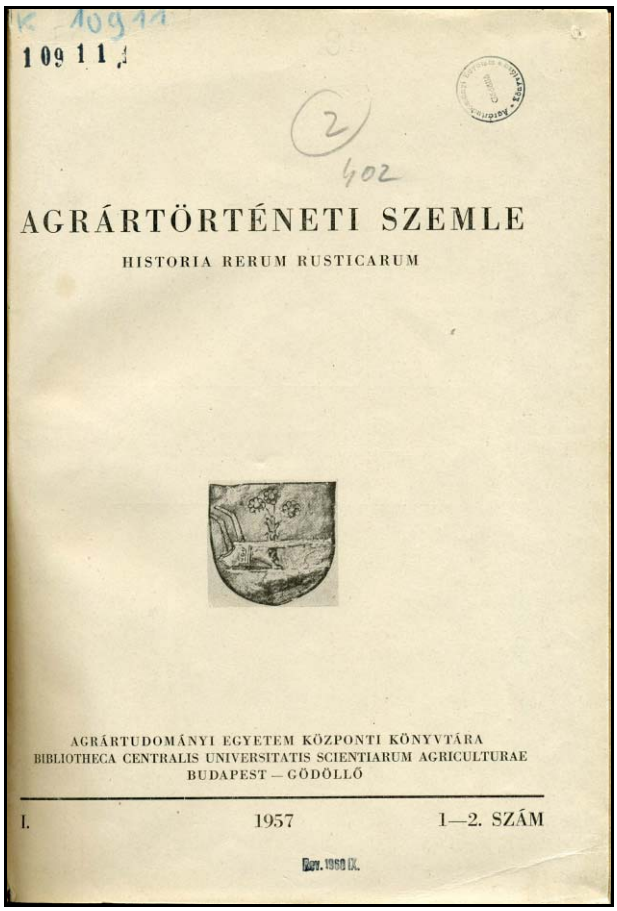

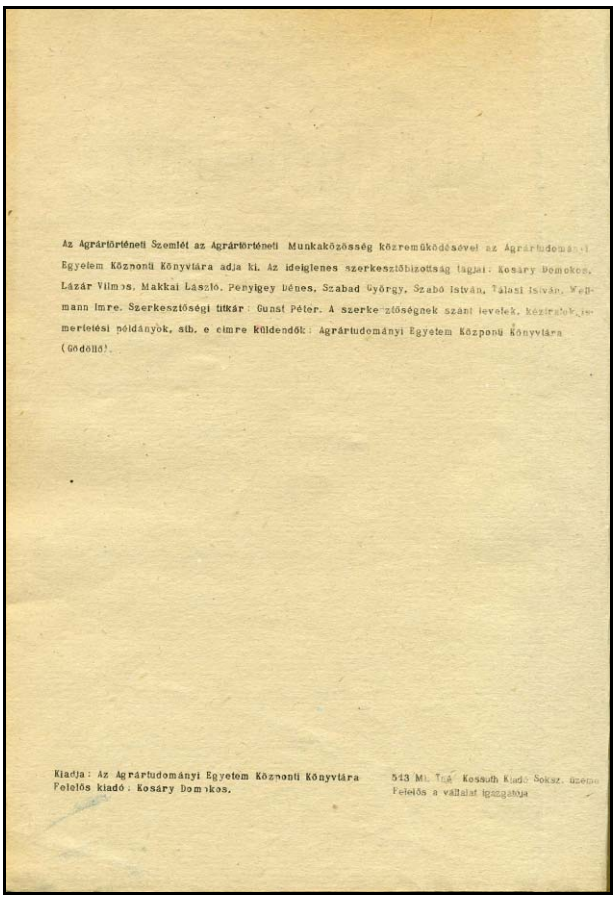

8. ábra **Az Agrártörténeti Szemle 1–2. összevont száma. A borítón az eke legrégebbi, 1456-ból való magyar ábrázolása szerepel (2 oldal)**

Ismert, hogy Kosáry Domokos az 1956-os forradalom előtt résztvevője volt a fontosabb eseményeknek, jelen volt a jelentősebb történések helyszínein, részt vett különböző bizottságok munkájában, de ezek közül csak az egyetemhez kötődő eseményekről teszünk említést. Az 1956. november 2-án tartott egyetemi összdolgozói értekezleten a forradalom tisztaságának megőrzésére szólította fel a jelenlevőket, felhívta a figyelmet arra, hogy az egyéni sérelmek megtorlása nem vezet eredményre, valamint hogy a szovjet emlékművek megrongálása ellen fel kell lépni.

A forradalom utáni vizsgálatok során meghallgatták, szerepét pozitívnak ítélték meg, 1957 tavaszán tudományos intézetvezetői besorolást kapott. November 4-én még egy nemzetközi kiadványban az egyetemről megjelentetni kívánt adatok pontosítására tett javaslatot, majd november 14-én este otthonában tartóztatták le, amikor éppen egy előadást írt, amelynek az Agártudományi Egyetem egy ünnepi ülésén kellett volna elhangzania.

November 27-én az egyetem egyik oktatója kapott ideiglenes megbízást a könyvtár vezetésére, december 11-én Kosáry távollétében, a könyvtári részlegek vezetőinek közreműködésével került sor az átadás-átvételre. A korszakra jellemző az egyetemi vezetésnek a főhatósághoz írt, 1958. október 15-én kelt levele, a korábbi könyvtárigazgató munkaviszonyának rendezésével kapcsolatban: „Kosáry Domokos jelenleg börtönbüntetését tölti. Közel egy éve letartóztatták. Első fokon kémkedés büntettében mondta ki bűnösnek a bíróság és 8 évi börtönbüntetést kapott. Minderről csak hallomásból tudunk, mivel hivatalos tájékoztatás elől – az ügy jellege miatt – elzárkózik a bíróság.” Az egyetem jogtanácsosa 1958. november 21-én tájékoztatta a Munkaügyi Csoportot a megkeresés eredményeként érkezett intézkedésről, amelynek értelmében az „F. M. Szakoktatási és Kísérletügyi Főigazgatója…Kosáry Domokos könyvtári tudományos osztályvezető munkaviszonyát 1958. július 3. napjának hatályával jogerősen, azonnali hatállyal megszüntette.” Kosáry … könyvtárosi pályafutása így hivatalosan egy évvel a letartóztatás után ért véget.

Áttekintő táblázat: Kosáry Domokos alkalmazásának időrendi összefoglalása

1951. november 1. – 1952. augusztus 15.	Az Országos Könyvtári Központ ideiglenes alkalmazottjaként van kapcsolata a Magyar Agrártudományi Egyetemmel.
1952. október 3-tól	Ideiglenes alkalmazottként, az *önálló könyvtáros* elnevezésű, 714/3-as kulcsszámú és fizetési fokozatú álláshelyet tölti be.
1954. október 1-től	Átminősítik a 708-as kulcsszámú *önálló tudományos kutató* munkakörbe – Kosáry Domokosnak szóló irat. (Megjegyzés: angol és francia nyelvpótlékban is részesül 1953. március 19-től.)
1955. január 1-től	*Megbízott könyvtárvezetői megbízás* (az előző vezető más munkakörbe való elmenetele miatt) – feladat átvételére szóló utasítás.
1955. július 15-től	*Kinevezett könyvtárvezető* (pályázat útján) besorolva a beosztásnak megfelelően a 705. kulcsszámú *tudományos intézeti osztályvezetői* állás 2. fokozatába – Kosáry Domokosnak szóló kinevezés.
1956. január 1-től	Átsorolás kérése a 701. *tudományos intézet vezetői* állásra (átsorolás dátuma 1956. október 9., de visszamenőleges hatályú) – *Máthé Imre* rektor előterjesztése az FM Szakoktatási Főigazgatóságának.
1957. április 1-től	Átsorolás kérése 701. *tudományos intézet vezetői* állásra – *Kolbai Károly* rektor előterjesztése az FM Szakoktatási Főosztálynak.
1957. november 14.	Letartóztatás.
1958. október 15.	Felmentés kezdeményezése az illetékes főhatóságnál a könyvtár-igazgatói teendők ellátása alól – előterjesztés.

Kosáry Domokos gödöllői emlékezete: az egyetemi díszpolgár és a könyvtár névadója

Kosáry Domokos 1960-ban amnesztiával szabadult börtönéből, majd a *Pest és Nógrád Megyei Állami Levéltár*ban helyezkedett el. Az Agrártudományi Egyetemre a következő esztendőben már vendégként tért vissza. A Gödöllőn, 1961. szeptember 18–19-én rendezett *Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet*en a levéltár képviseletében a Szakbibliográfiai Munkabizottság Társadalomtudományi Szekciójában szólt hozzá a könyvtárszakmai kérdésekhez.

Pályafutása később a *Történettudományi Intézet*ben folytatódott, majd az akadémia elnökeként kapcsolta újabb jelentős esemény a Gödöllői Agrártudományi Egyetemhez. 1995-ben tevékenységét a GATE díszpolgári cím adományozásával ismerte el.

A Szent István Egyetem Gödöllői Tudományos Könyvtára az Egyetemi Szenátus 2008. október 29-i ülésén kezdeményezte Kosáry Domokos nevének felvételét. A névfelvételi ünnepi szenátusi ülésre 2009. január 21-én került sor, amelyen a család képviseletében *Kosáry Judit* professzor asszony vett részt. *Pálinkás József* akadémikus, az MTA elnöke ünnepi beszédében idézte fel a kiváló tudós alakját, majd az Agrártudományi Egyetem szolgálatában eltöltött éveiről, könyvtárosi tevékenységéről volt közvetlen munkatársa, Walleshausen Gyula nyugalmazott könyvtárigazgató, történész tartott előadást. Az ünnepi esemény a könyvtár főbejárata előtt felállított emléktábla avatásával és a névadóra emlékező kiállítás bemutatásával zárult.

Walleshausen Gyula előadásában így emlékezett egykori igazgatója személyiségére: „Szívén viselte könyvtára sorsát még szabadsága alatt is. … A bizalom és a türelem, a jóindulat motiválta gondolkodását és ítéletét. A dorgálás nem volt ínyére. Ha valaki hibázott, türelmesen elmagyarázta – ha úgy adódott – humorral vegyítve – miként kellett volna tennie. Ebből senki ne következtessen valamiféle érzelmektől mentes egykedvűségre: ember volt, mérhetetlenül felbosszantotta a rosszindulattal párosult ostobaság, s nem maradt adós a helyénvalóan csípős, ironikus válasszal. … Hálás volt az Agrártudományi Egyetemnek, hogy befogadta, s igen rövid idő alatt nem csupán kiemelte könyvtárát a szervezetlenségből, hanem a legjobbak közé vezette. A Gödöllőn töltött éveket joggal nevezheti

a mai Szent István Egyetem gödöllői könyvtára a felemelkedés korának, az agrárhistoriográfia pedig dicső fejezetének."

A névadó ünnepségre készített tanulmányában Walleshausen Gyula az Agrártudományi Egyetemen könyvtárosként töltött évek mérlegét is megvonta: „Kosáry Domokos kiemelkedő tagja volt annak az eredeti hivatásából kiszorított csapatnak, Berlász Jenőtől Keresztury Dezsőig és Bibó Istvántól Kovács Mátéig, akik a diktatúra afféle tudós rabszolgáiként, a tudomány iránti elkötelezettségből mentették, majd gyűjteményekké rendezték a nemzet pusztuló–kallódó szellemi kincseit, s közben megszervezték és korszerűsítették, s – a történelem fintoraként – magas szintre emelték a hazai könyvtárügyet. Legyen az utókor hálás nekik, a gödöllői egyetem kétszeresen is Kosáry Domokosnak."

Irodalom

Beköszöntő. Interjú Kosáry Domokossal: Az interjút készítette Varga Zsuzsanna. *Agrártörténeti Szemle. Historia Rerum Rusticarum*. 48, 1–4. sz., 2007. p. 1−4.

HANÁK Gábor: Kosáry Domokos pályaképéhez. In: Hommage à Kosáry Domokos. Szerk. Ferch Magda, Ormos Mária. Közread. a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia. Budapest, Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia, 2009. p. 86−122.

KOÓSNÉ TÖRÖK Erzsébet – KISSNÉ BOGNÁR Krisztina (szerk.): Kosáry Domokos, az Agrártudományi Egyetem tudományszervező könyvtárigazgatója. Forráskiadvány Kosáry Domokos az Agrártudományi Egyetemen keletkezett, a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban őrzött irataiból (elektronikus). 2013. *http://lib.szie.hu/page/kosary-domokos-az-agrartudomanyi-egyetem-tudomanyszervezo-konyvtarigazgatoja*

KOSÁRY Domokos: Bevezető. *Agrártörténeti Szemle. Historia Rerum Rusticarum.* 1, 1–2, 1957. p. 3–8.

WALLESHAUSEN Gyula: Kosáry Domokos, a tudományvezető könyvtárigazgató. Szerk. Koósné Török Erzsébet. Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, 2009.

Beérkezett: 2013. X. 16-án.

Koósné Török Erzsébet
a Szent István Egyetem Egyetemi Könyvtár főigazgatója, egyben a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár megbízott igazgatója,
az IKSZ Tudományos- és Szakkönyvtári Tagozat vezetője.
E-mail:
Koosne.Torok.Erzsebet@lib.szie.hu

Kissné Bognár Krisztina
a Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár (SZIE KDKL) főlevéltárosa,
a szaklevéltár vezetője,
az MFLSZ elnökségi tagja.
E-mail:
Kissne.Bognar.Krisztina@lib.szie.hu

Lépést kell tartaniuk az informatikával a statisztikusoknak

Az informatika gyors fejlődése nagy kihívás elé állítja a statisztikusokat, alkalmazkodniuk kell, hogy az új technikát integrálni tudják a statisztikai rendszerekbe – mondta *Vukovich Gabriella*, a *Központi Statisztikai Hivatal (KSH)* elnöke Budapesten, a Statisztika Nemzetközi Éve alkalmából rendezett konferencián.

A rendezvény megnyitóján *Németh Zsolt*, a KSH alelnöke elmondta, a statisztika alkalmazkodóképessége azon mérhető le, hogy mennyire képes reagálni a mindennapi élet rezdüléseire. A konferencián előadások hangzottak el a mindennapi életet felmérő statisztikákról. *Kovács Benedek* főtanácsos a munkahelyi produktivitást is meghatározó alvásról tartott előadásában elmondta: a vizsgálatok szerint a jobb anyagi körülmények között élő és képzettebb emberek kevesebbet alszanak a más csoportba tartozóknál. Egy tíz évvel ezelőtti európai vizsgálatból idézve ismertette: az emberek Norvégiában alszanak a legkevesebbet, 8,1 órát, míg a legtöbbet, 9,1 órát Bulgáriában. Magyarország a középmezőnyben helyezkedik el 8,5 órával. Az időmérleg valójában az ágyban töltött időt méri, tehát az alvás ennél kevesebb, a felmérés ugyanakkor nem ad választ a pihenés minőségére, vagyis az alvástalanságra – jegyezte meg az előadó.

Havasi Éva főtanácsadó a szegénység formáiról végzett felmérés megállapításait ismertette. A vizsgálat során három szegénységi csoportot különítettek el. A tárgyaikban szegények közé sorolták azokat, akik rossz lakáskörülmények között élnek, de a jövedelmük meghaladja a szegénységi küszöböt. Közülük 7 százalék diplomás és sok közöttük az idős ember. A megélhetési szegények lakáskörülményei jobbak, de az egy főre jutó jövedelmük alatta marad a havi 50 ezer forintnak. Ebbe a csoportba tartoznak tipikusan a több gyermeket nevelő, fiatalabb családok. Végül a mélyszegények az előbbi két csoport hátrányait együttesen szenvedik el. Szinte valamennyien 60 év alattiak. Az első csoportba 1,1 millióan, a másodikba 1,3 millióan, míg a harmadikba 790 ezren tartoznak ma Magyarországon – hangzott el a konferencián.

/SG.hu Hírlevél, 2013. október 9., *http://www.sg.hu*/

(B.Bné)

Dávid Adrienne – Ternai Zita

Adattármustra. E-könyvesboltok 2.

A sorozat egyes számaiban független szakemberek értékelik a magyar nyelvű internet könyvtári szempontból fontos tartalomszolgáltatásait megadott szempontok szerint; ez alkalommal ismét az e-könyveket forgalmazó webáruházakat. A bírálatok a használók számára fontos kezelőfelülettel, keresőrendszerrel, tartalommal és metaadatokkal foglalkoznak. Az értékelések egyrészt segítséget nyújtanak a rendszerek minél eredményesebb használatához, másrészt felhívják a fejlesztők és karbantartók figyelmét a szolgáltatás hiányosságaira, a jövőbeli minőségi javítások érdekében.

Book and Walk

Honlap: *http://bookandwalk.hu*
E-mail: *info@bookandwalk.hu*
Fenntartó: Book and Walk Kft.
Értékelés dátuma: 2013. augusztus 18.
Értékelő: Dávid Adrienne

Általános értékelés

A *bookandwalk.hu* e-könyveket forgalmazó online webáruház, amely 2012 júniusában kezdte meg működését. A tavaly *„Az Év Honlapja”*, továbbá *„Felhasználóbarát Honlap”* címekkel elismert vállalkozás missziójaként a digitális olvasás népszerűsítését, az emberek olvasási szokásainak modernizálását tűzte ki célul, innovatív megoldások folyamatos fejlesztésével és alkalmazásával. Igyekezvén kiaknázni az e-könyvek összes előnyét, számos olyan szolgáltatást nyújtanak, amellyel megkönnyítik a könyvek kiválasztását, lehetővé teszik azok bármilyen eszközön való olvasását.

Az oldal tesztelése során tapasztalt hiányosságok:

- *A keresőnél kevés a szűkítési lehetőség:* a szolgáltatás egy szabadszöveges keresővel rendelkezik, amely minden adatban, többek között a művek teljes szövegében keres. Ennek sok esetben egy óriási méretű találati halmaz a következménye. Finomítani lehetne a működésen, ha a felhasználó lehetőséget kapna arra, hogy maga állítsa be, pontosan mely adatmezőkön szeretné lefuttatni a keresést, vagy esetleg utólag, saját szempontjai szerint szűrhetné a találatokat.
- *Nincs akadálymentes felület, illetve hiányzik a nyelvváltás lehetősége.* Főként az előbbi hiánya sajnálatos, hiszen sok vak, illetve gyengénlátó ember használ e-könyvolvasó készüléket, kihasználván azoknak bizonyos funkcióit: a felolvastatás, a betűméret-, illetve a háttérszín-változtatás lehetőségeit, amelyek segítségével ők is könnyebben átélhetik az olvasás élményét. Számukra megnehezíti a vásárlást az akadálymentes felület hiánya. A nyelvváltás lehetősége a nem magyar vásárlók szempontjából volna fontos, legkésőbb akkor, amikor a kínálatban (valószínűsíthetően) idegen nyelvű könyvek is lesznek majd.
- *A kapcsolat hiánya egyéb „könyves” rendszerekkel, közösségekkel, könyvtárakkal, adatbázisokkal, kiadókkal.* Bár látszik a nyíltság és a kapcsolat keresése, valószínűleg a vállalkozás indulása óta eltelt rövid idő az oka annak, hogy viszonylag kevés külső kapcsolattal rendelkeznek. Egyrészt az együttműködő kiadók köre szűk, de nem lenne haszontalan például a *moly.hu*-val, vagy más hasonló, a könyveket és az olvasást kedvelő közösségekkel való kapcsolat kialakítása, hogy a felhasználó néhány kattintással eljuthasson az őt érdeklő e-könyv megvásárlásának lehetőségéig. A könyvtári katalógusokban is sokan keresgélnek – itt szintén el tudnék képzelni egy olyasfajta megoldást, hogy az OPAC-ból az olvasó egy link segítségével elérhesse a kívánt tartalmat a webáruházban (ez utóbbira talán megoldást nyújt majd az ELDORADO-projekt).

Összefoglalva: A *bookandwalk.hu* egy fiatal, kizárólag e-könyveket forgalmazó webáruház, széles választékkal és egyedülálló honlappal. A vidám, közvetlen hangvételű, egyedi és maximálisan felhasználóbarát felületen érezhető a fenntartó szándéka: a digitális tartalmat olvasni kívánók minél teljesebb körű kiszolgálása mind a könyvek kiválasztásának tekintetében, mind pedig azok eléré-

se, illetve bármilyen eszközön való olvasása szempontjából. A terület legújabb trendjeit követő és alkalmazó attitűd mindenütt jelen van, úgy a felhasználók kiszolgálásában, mint a velük való kommunikáció terén. A fenti hiányosságok – különösen a keresővel kapcsolatos problémák – orvoslásával véleményem szerint a hatékonyság tovább fokozható.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- A szolgáltatás felülete dinamikus, modern összhatású *(1. ábra).* A felső részt nagyméretű *slider* uralja, amely néhány másodpercenként váltva mutatja be az akciókat, újdonságokat. A színek nem harsányak, a szürke többféle árnyalata, illetve a fűzöld szín jellemzik a dizájnt (kicsit a Bookline-t idézve). A logó rendkívül egyszerű, grafikai elemet nem tartalmaz. A felületen a vizuális elemek dominálnak – a borítóképek esetében például a borítót nem önmagában, hanem minden esetben e-könyvolvasó készüléken megjelenítve, a készülékkel együtt mutatja meg –, a felhasználót megszólító szövegek pedig újszerűen közvetlenek – az oldal szlogenje például: *Nálunk az ekönyv talál meg Téged!* –, aminek köszönhetően az oldalon nemcsak, hogy könnyű eligazodni, de kellemes és szórakoztató is az itt töltött idő. A honlapnak egyelőre a béta verziója érhető el, ami a legismertebb, legnépszerűbb böngészőkben gond nélkül megjeleníthető.
- A *címoldalon* elsősorban *ajánlókat* találunk, a különféle panelek különböző szempontok szerint rendezve hívják fel figyelmünket a kiadványokra. Ennek megfelelően találunk egy *általános* e-book-ajánlót, egy – eladási adatok szerinti – *sikerlistát*, továbbá egy *kiemelt kiadók szerint rendezett listát* is. Az e-könyvek előnyeit egy szemléletes infografika mutatja be számunkra *(2. ábra).* A már említett közvetlen hangvétel megjelenik rögtön a fejlécben, például a súgót az *Ismerd meg* menüpont alatt találjuk. A fejléc jobb oldalán a legfontosabb elemeket helyezték el: a súgó mellett a bejelentkezés lehetősége és a kosár jelenik meg legfelül. A fejlécben ezeken kívül az e-könyvek és az akciók mellett egy *Polcom* és egy *Olvasó alkalmazás* menüpontot találunk, továbbá a legnépszerűbb közösségi oldalakhoz való kapcsolódási pontokat, illetve a webáruház saját blogját. Ez utóbbiak előrevetítik, hogy egy olyan oldalon járunk, ahol nem csupán vásárlásra nyílik módunk, hanem egy interaktív felületen, ahol a felhasználó is aktív szerepet játszhat. Ugyancsak legfelül helyezték el a keresőt, többféle, érdekes szűkítési lehetőséggel (erről majd később részletesen is szó lesz). A *láblécben* a webáruházat üzemeltető céggel és a vásárlással kapcsolatos információkat érhetjük el, továbbá itt találjuk az ügyfélszolgálat elérhetőségeit is. A web-áruház oldalain minden logikusan van elhelyezve, minden „kézre áll”, semmiféle hiányérzetünk nincs, könnyen megtalálunk mindent. A szolgáltatás valóban rászolgált a *Felhasználóbarát Honlap* minősítésre.
- *Nyelvváltásra* nincs mód, és a választékban sem találtam idegen nyelvű könyvet. A célközönség tehát egyértelműen a magyar nyelven olvasók.
- A *bejelentkezés* történhet *regisztráció* után (kötelezően felhasználónév, e-mail cím és jelszó megadásával), de mód nyílik arra is, hogy Facebook-azonosítónkkal lépjünk be a webáruházba. A rendszer másféle azonosítóval (pl. Google-account) való belépésre nem ad lehetőséget. Bejelentkezéssel nem csupán e-könyvek vásárlására és olvasására nyílik módunk: a kiválasztott könyv(ek)et kívánságlistára tehetjük, figyelhetjük, mikor csökken az áruk, megvehetjük ajándékba mások számára, testreszabott – az érdeklődési kör szerinti – hírlevelet kérhetünk, illetve kifejezhetjük véleményünket az adott kiadvánnyal kapcsolatban, hozzászólás formájában.
- A klasszikus *súgó* itt nem egyetlen oldal, az eligazodást segítő információk több ponton kerültek elhelyezésre. A már említett *Ismerd meg* menüpontra kattintva a címoldalról már ismerős infografikát találjuk, amely a szöveg szerint az e-book előnyeit, de valójában emellett a Book and Walk áruház lehetőségeit, szolgáltatásait mutatja be. Sok a kép és egyszerűek, rövidek, lényegre törőek a szövegek, amely hatékonyabbnak, és mindenképpen felhasználóbarátabbnak tűnik a hagyományos, hosszú szövegű súgókhoz képest, azonban mindenről csak áttekintést nyújt. Akinek több információra van szüksége, az mindent megtalál a láblécben, ahol külön csoportokba rendezve helyezték el a részletes ismertetőket magáról a cégről, illetve a szolgáltatásról. A webáruháznál legfontosabbnak tartott fizetési és letöltési útmutató, továbbá a GYIK minden felmerülő kérdésre részletes választ ad. Kiemelendő, hogy külön menüpontot szántak a *problémás tartalomnak*: az e-könyvek kapcsán gyakran felmerülő jogi, illetve egyéb érdekeket sértő tartalom bejelentésének lehetőségéről van itt szó, amelyet a fenntartó szorgalmaz, ha a felhasználó a webáruház kínálatában ilyen jellegű kiadványra bukkanna. Ez a gesztus bizalmat ébreszthet a kiadókban, és mindenképp pozitív hatást kelt.

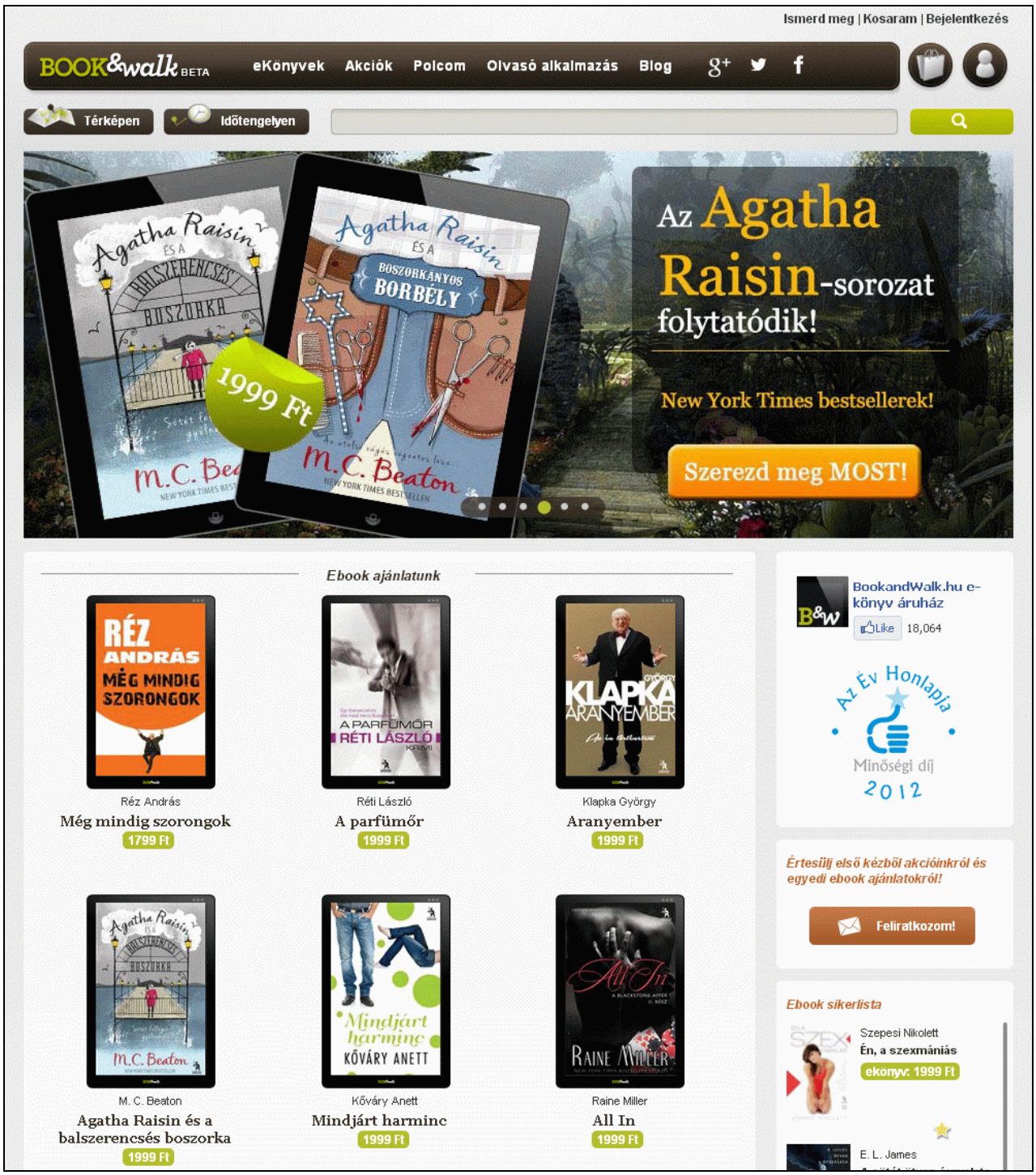

1. ábra **A szolgáltatás nyitólapja**

2. ábra **Infografika**

- A *vásárlás* folyamata egyszerű és egyértelmű, minden elektronikusan zajlik: a kiválasztott e-könyv a kosárba kerül (igény szerint akár több művet is kiválaszthatunk). A válogatás befejeztével, a kosár ikonra kattintva véglegesíthetjük vásárlásunkat és fizethetjük ki könyveinket. A kért adatok beírása után, kizárólag online bankkártyás fizetéssel – a rendszer automatikusan a CIB Bank felületére irányít – egyenlíthetjük ki vásárlásunk ellenértékét.
- *A megvásárolt könyvek elérése és olvasása:* a *Polcom* menüpont alatt találjuk meg a már meg-

vett e-bookjainkat. Ez egy *felhőtípusú szolgáltatás*, amelynek célja, hogy bárhonnan elérhessük tartalmainkat. A webáruház deklaráltan azt a célt támogatja, hogy a művet bármikor, bármilyen eszközön olvashassuk, és bár olvasó eszközt nem forgalmaz, saját letölthető mobileszköz-alkalmazást biztosít könyveihez. Minden tartalom elérhető a két legnépszerűbb e-bookformátumban, vagyis prc-ként és epub-ként.

Keresőfunkciók, találatok

- A webáruháznak egy *szabadszavas keresője* van, ami a fejléc alatt található. Először használva a keresőt, meglepő lehet a találati lista, mert úgy tűnik, rengeteg irreleváns tételt ad. Egy-egy ilyen rekord adatlapjára kattintva még mindig érthetetlen a helyzet, mert sokszor az ott feltüntetett adatokban (szerző, cím, ismertető szöveg) és a kulcsszavakban sem szerepel a keresett kifejezés. A GYIK-ből derül ki, hogy mi lehet ennek az oka: a kereső a könyvek teljes szövegében is keres, ami nagyon jó volna akkor, ha kiválasztható lenne, hogy a keresőmotor pontosan milyen adatokban, mezőkben keressen. Ennek hiányában bizonyos esetekben sajnos túl nagy a találati halmazunk; nagyon hiányzik annak a lehetősége, hogy a keresendő adatmezők körét magunk állíthassuk be. Szűkítési lehetőség kétféle van: *területi*, illetve *idő szerinti* (korszakra vonatkozó). Mindkét szűrési mód látványos: az előbbinél térképen jelölhetjük ki a keresett helyet, míg a másiknál egy idővonalon állíthatjuk be a kívánt korszakot. További szűkítési lehetőségünk nincs. A keresőben alapértelmezettként az OR logikai operátor működik, a többit nem tudjuk használni. A keresőmotor az ékezeteket nem veszi figyelembe, csonkolásra és behelyettesítésre sincs mód.
- *Böngészésre* a webhely számos részén lehetőségünk nyílik, a címoldal már említett különféle paneleitől kezdve az *eKönyvek* vagy *Akciók* menüpontokig, továbbá a különféle kategóriákon belül, és a fent említett szűkítési hiányosságok miatt gyakran a keresés találati listájában is böngészni kényszerülünk.
- A *találati lista (3. ábra)* alapértelmezetten 15 tételt jelenít meg egy oldalon, az oldalak között előre-hátra, illetve a legelejére és legvégére lapozhatunk. Kétféle megjelenítési mód közül választhatunk: a *Részletes* értelemszerűen több adatot jelenít meg (borítókép, szerző, cím, olvasói értékelés, rövid ismertető, ár, kiadó), míg a *Mozaikos* kevesebbet (borítókép, szerző, cím, ár). Ezeken belül abc-sorrend, illetve ár szerint rendezhetjük a találatokat.

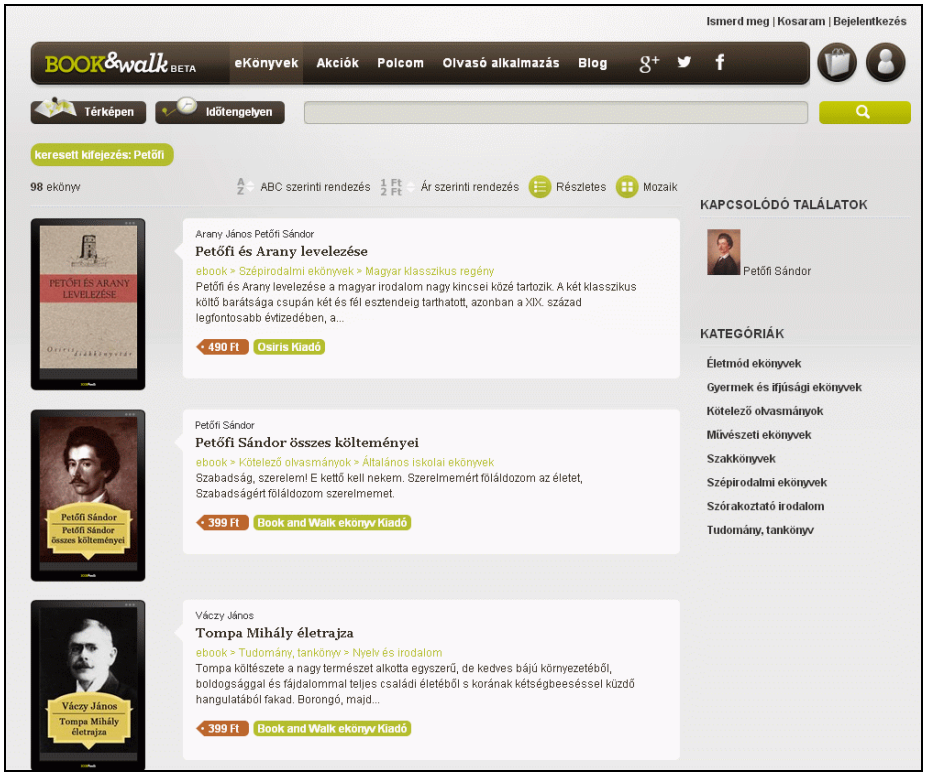

3. ábra **Találati lista**

Tartalom, minőség

- A webáruház az értékelés elkészítésekor 1236 e-könyvet forgalmazott. A könyveket kategóriákba sorolták, a kategóriarendszer kétszintű. A nyolc főkategória (életmód; gyermek- és ifjúsági; kötelező olvasmányok; művészeti; szakkönyvek; szépirodalom; szórakoztató irodalom; tudomány, tankönyv) és azok alkategóriái logikusak, egyértelműek. A leggazdagabb rovat a *Szépirodalom/Magyar klasszikus regény* 311 művel, de ugyancsak szép számban találunk *Magyar kortárs regényeket* is (238 cím). Talán nem meglepő módon a következő kategória a *Szórakoztató irodalom*, ezen belül a *Romantikus* és a *Krimi, Thriller* műfajba tartozó könyvek szerepelnek legnagyobb számban az áruház kínálatában. Bár a sikerlistát végigpörgetve jól látható, hogy népszerű, kortárs szerzők művei, kurrens, bestseller kiadványok is fellelhetők szép számban, ugyanakkor jó néhány (nagyobb) e-könyvkiadó kínálata még hiányzik a repertoárból – a *Kiemelt kiadóink ekönyvei* panel is mindössze három kiadót tartalmaz –, ami arra enged következtetni, hogy van még tennivaló a kiadókkal való kapcsolatteremtés területén. A törekvés látszik, hiszen a láblécen külön a kiadókat megszólító menüpontot találunk: gazdag információs anyag mutatja be a szolgáltatást és az együttműködés előnyeit a reménybeli partnerek számára.
- Árképzésük korrekt, kb. 3500 Ft a legmagasabb ár, de ingyenesen letölthető kiadványokat is bőséggel találunk a kínálatban. Bár vannak akciós könyveik, törzsvásárlói rendszer vagy bármilyen más, kedvezményeket kínáló lehetőség egyelőre nincs.
- Már említettem, hogy a szolgáltatás nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a náluk elérhető tartalmak valamennyi eszközön olvashatók legyenek, ami szinte egyedülálló jelenség a magyar e-könyves piacon. Saját, *iOS* és *Windows 8* rendszerekre egyaránt ingyenesen letölthető *mobilalkalmazásuk* mellett a legnépszerűbb e-könyves formátumokban, vagyis *epub* és *mobi/prc* formában is elérhetők a megvásárolt könyvek.
- Egyértelmű, hogy a fenntartó számára kiemelten fontos a külvilággal való folyamatos és interaktív kapcsolat. A szolgáltatás az összes nagyobb közösségi felülettel össze van kötve, így saját *Facebook*- és *Google+*-oldallal, illetve *Twitter*-hírcsatornával rendelkezik, és ugyanerre nyitott a felhasználói oldal felől is, vagyis lehetővé teszi tartalmai megosztását a használók számára. Mindezek mellett önálló *blog* is csatlakozik hozzá *(4. ábra).* A WordPress-motorral működő blog szakembereket és olvasókat egyaránt megszólít, postjaiban az e-könyvek világát igyekszik minden oldalról körbejárni, legyen szó akár a DRM-ről, az e-könyves kalózkodásról, vagy épp a legújabb eszközökről, olvasási szokásokról. A színvonalas, naprakész információkat közvetítő bejegyzések szakértői írógárdára engednek következtetni. A tartalom alakításába maguk a felhasználók is beleszólhatnak: egyrészt a blogon vagy a többi közösségi felületen hozzászólás formájában, másrészt értékelhetik és véleményezhetik magukat a forgalmazott könyveket is, regisztráció és belépés után, a webáruház felületén. Az értékelések, vélemények hozzáadott többletinformációt jelentenek a többi vásárló számára, megkönnyíthetik a döntést egy-egy mű megvásárlása előtt.

Metaadatok, bibliográfiai információk

- A könyvek adatlapjain a szokásosnál több információt találunk, némelyikük meglepő lehet. A borítókép mellett bele is lapozhatunk a könyvbe: a szolgáltatás webes megjelenítő eszköze néhány oldalnyi részletet megmutat a műből, így beleolvasva – hasonlóan a könyvesboltban kézbe vett papírkönyvbe való belepillantáshoz – könnyebb eldönteni, hogy megvegyük-e. A szerzőn és a címen kívül megtaláljuk a mű kategóriabesorolását, egy rövid ismertetőt, továbbá fel van tüntetve a kiadó és az ár – az esetleges árkedvezménnyel, ha akciós a könyv. Ezek nagyjából – mert hiányzik például a kiadási év, az ISBN-szám – azok az alapinformációk, amelyeknek a feltüntetését megszoktuk és elvárjuk egy ilyen szolgáltatástól *(5. ábra).*
- Regisztrációhoz kötött lehetőségek is rendelkezésre állnak: vásárlás saját célra, illetve ajándékba, a kívánságlistára vagy árlesőre való felvétel lehetősége, továbbá értékelhetjük, megjegyzést írhatunk a könyvvel kapcsolatban, jelölhetjük, ha olvastuk már, és megoszthatjuk közösségi felületeken. Az adatok közt, egy külön panelen jelölve van az is, hogy a mű milyen készülékeken olvasható (szinte minden szóba jöhető elektronikai eszközön elérhetővé teszik).
- Mindezeken túl két nagyon érdekes adathalmazra hívnám fel a figyelmet. Az egyik *az e-könyv legjellemzőbb szavai*nak felhője. A kereső vizsgálatakor már megfigyelhettük, hogy annak motorja a mű teljes szövegében keres. A leggyakrabban előforduló szavak, kifejezések kiszűrésével és megjelenítésével jön létre ez a szófelhő, amely kiegészíti a rövid ismertetőt, és a könyvbe való beleolvasás útján szerzett benyomásainkat, így összetettebb képet kapunk a mű tartalmáról. A másik érdekesség egy szintén (részben) statisztikai adatok alapján felépülő panel. Itt megis-

merhetjük a könyv *egyedi szavainak számát, terjedelmét oldalakban kifejezve* (A5-ös méretre vonatkoztatva; de vajon milyen betűmérettel számoltak?), a *mondatbonyolultságot* és a *szókincsgazdagságot*, továbbá a mű *olvashatósági indexét*, egy ötfokozatú skálán jelölve. Az utóbbi három adat feltüntetése meglehetősen ritka és meglepő. Mivel véleményem szerint egy ilyen értékelés meglehetősen szubjektív, nagyon sajnálom, hogy sehol nincs feltüntetve, hogy kik és milyen paraméterek alapján állapították meg egy-egy könyvről ezeket a jellemzőket, értékeket.

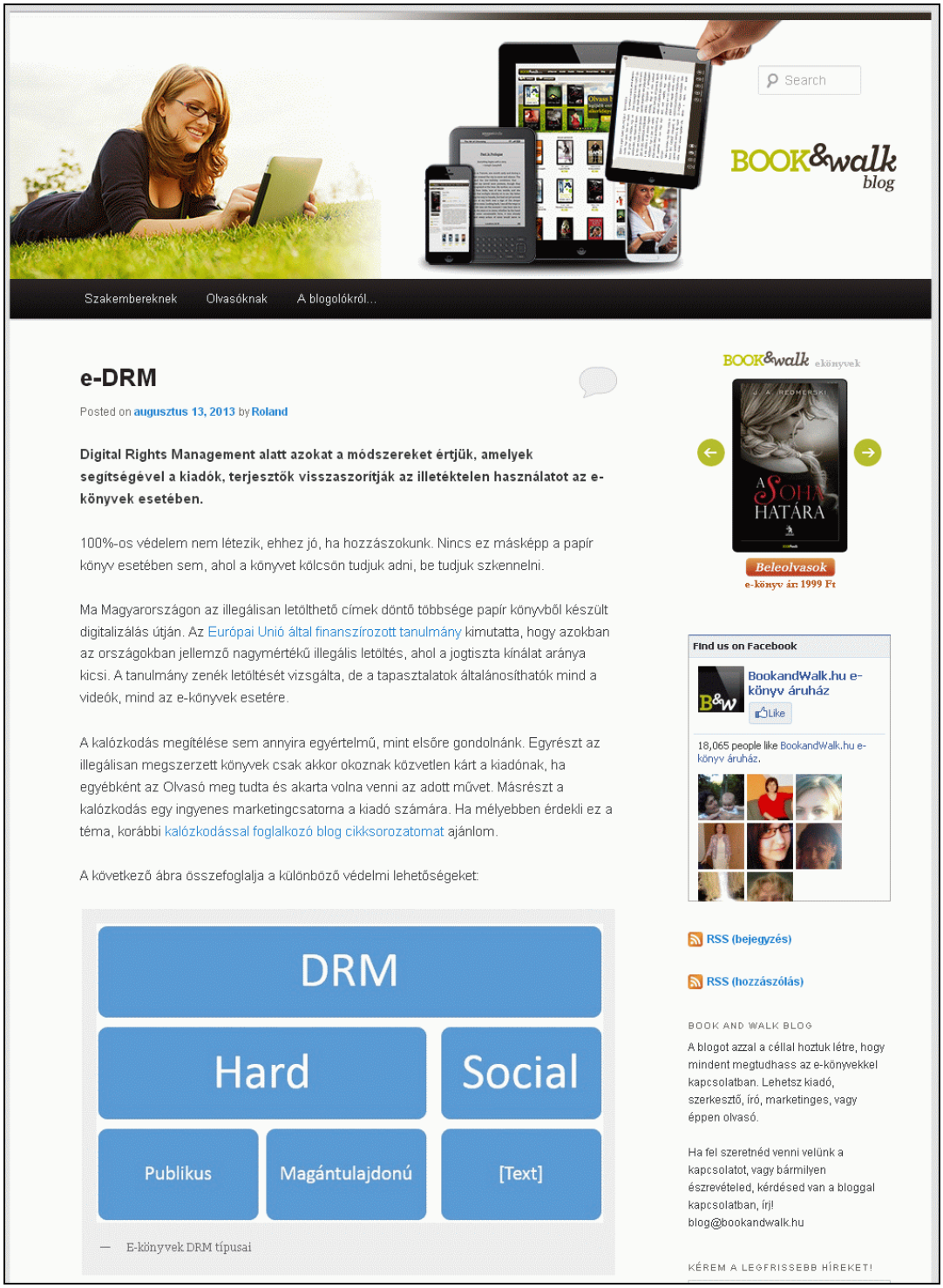

4. ábra **Book and Walk blog**

5. ábra **Egy e-könyv adatlapja**

Publio Könyváruház

Honlap: *http://konyvaruhaz.info*
E-mail: *support@publio.hu*
Fenntartó: Publio Kiadó Kft.
Értékelés dátuma: 2013. augusztus 19.
Értékelő: Ternai Zita

Általános értékelés

Egy kulturális mikrovállalkozásként indult kiadó, a *Publio* létrehozott egy olyan webes könyváruházat, amelynek profilja Magyarországon eddig ismeretlen volt. Ez a „self-publishing” könyv, azaz magyarosan szerzői kiadás, vagyis az alkotók maguk értékesíthetik a könyveiket egy erre szakosodott portálon. Azzal a céllal alakultak, hogy minél több emberben felkeltsék az igényt, hogy elgondolásaikat könyv formában tegyék közzé, és akár visszaemlékezésekből, riportokból, blogok füzéréből vagy tudományos munkákból létrehozzanak egy nagyobb volumenű alkotást. A Publio egy olyan, független könyvkiadást nyújtó rendszert alakított ki, amelyben terepet kínál a szerzőknek műveik gondozásához és megjelentetéséhez. Ingyenesen elérhető, online e-könyvkonvertert üzemeltet, így az önjelölt szerzők feltöltés után megszerkeszthe-

tik, alakíthatják saját művüket – ízlésük szerint határozva meg az eladási árat is. A feltöltés után a Publio elérhetővé teszi az elektronikus könyveket a saját internetes áruházában, a *konyvaruhaz.info*-n, hazai online könyváruházakban (pl. *Bookline, ekonyv.hu, digitalbooks.hu*) és nemzetköziekben (pl. *Amazon.com, Barnes&Noble, iTunes*) egyaránt. Igény esetén megszervezi a nyomtatott művek terjesztését is a saját oldalán és az Amazonon.

A webáruház adatbázisában mintegy 800 kiadvány szerepel, amelyből saját kiadású 200 körül van. A témakör sokszínű. 24 fő kategória alatt több altéma fut a regényektől a művészeti leírásokig, a politikai művekig, a gazdasági, üzleti jellegű írásokig. A könyvek nagy részénél a bibliográfiai adatok mellett tartalmi áttekintésre is lehetőséget nyújtanak. Ízelítőt kaphatunk a műből az „Olvass bele" vagy a „Hallgass bele" ikonokra kattintva. A vásárlás után epub, pdf vagy prc/mobi formátumban tölthetők le a könyvek. A honlap háromnyelvű, a magyar mellett angolul és németül is elérhető.

A 2011-ben alapított, budapesti cégközpontú Publio Kiadó Kft. informatikai vezetője *Alcser Norbert*, az e-könyvészet felelős ügyvezetője *dr. Kerekes Pál*, az irodalmi vezető *Dombi Gábor*, akik egyben az alapító tagok is. A tulajdonosok pedig *Oláh Judit* és *dr. Károlyi Antal*, aki az üzletfejlesztés felelőse.

A könyváruház honlapja fiatalos, dinamikus megjelenésével, egyedi videoreklámjaival, újszerű kapcsolatfelvételi módjával példaértékű felhasználócentrikus szemléletet sugall. A témában kevésbé jártas felhasználónak is a segítségére siet: az elektronikus könyvekhez kapcsolódó különböző kifejezéseket egy hasznos, értelmező leírás segítségével magyarázza, amely minden esetleges félreértést tisztáz.

A tesztelés során talált hiányosságok a következők:

- A kiválóan működő *Súgó* jól leírja, hogyan vásároljunk, hogy töltsük fel/le a kiadványokat, de magáról az oldal létrejöttéről, megvalósulásáról, eredményeiről, technikai információkról a kereső működésével kapcsolatosan semmit nem tudunk meg. Az szerepel a bemutatkozásban, hogy a bolt e-könyveket árul, de azután valahol olvastam „a nyomtatott könyvek szállításáról" is. Mozaikokból állt össze a teljes szolgáltatásuk képe. Hiányoznak a számok is! Az adatbázis nagysága, összetétele sehol nincs feltüntetve, nem is lehet pontosan kinyerni. Az egyes témakörökben fellelhető könyvek száma, vagy a keresés eredményéül kapott halmaz mind számadat nélkül jelenik meg.
- Az adatbázisban nehézkes a böngészés. A szerzőket és a teljes könyvállományt nem áll módunkban kilistázni. Megoldást kínálna, ha például betűrend alapján lehetne nézelődni, az ábécé betűi szerint kiválasztani mondjuk az „M" betűs szerzőket. A *Kategóriák* menüben az egyes témakörökre kattintva nem rendezi ábécébe a találatokat a rendszer, ugyanígy a *Keresés* eredményeinél sem, ezért kaotikus, átláthatatlan halmazzal kell dolgoznunk. Ezekhez képest már kevésbé nagy horderejű, de azért kellemetlen, hogy a nyitólapon szereplő *Partnereink* menü sem betűrendben névsorol.
- Szükséges lenne a keresőt optimalizálni, összetett keresőt létrehozni, jól strukturált mezőkkel, szűrőkkel bővíteni. A könyvleírásokból hiányoznak a tárgyszavak és a címkék, holott ez a hatékony visszakeresés egyik alappillére. A találati listákat érdemes lenne flexibilisebbé, szempontok szerint rendezhetővé és elmenthetővé tenni, jobb navigációval ellátni. Az mindenképpen alapvető volna, hogy betűrendben jelenjenek meg a találatok. Hatékony lehetne az adatlapok felől is engedélyezni a keresést vagy a böngészést. Jelenleg csak a kiadó mező kattintható, de például a szerző egyéb műveit teljességében vagy adott mű esetleges idegen nyelvű változatát innen nem tudjuk elérni.
- Sajnos helyesírási hibák tömkelegével találkozhatunk. Úgy vélem, egy könyveket forgalmazó oldal ezt nem engedhetné meg magának. A könyvek címében (pl. „Szüleink, nagyszüleink receptjei" helyett „Szüleink bagyszüleink receptjei") és szemlézésében, a honlapról szóló ismertetőben mindenütt hibákra bukkantam.

Összegzés

A Publio Kiadó tehát egy „önkiadó-menedzser" és kulturmissziót is folytat egyben. Terjesztési lehetőséget biztosít a digitális térben vagy akár a hagyományos nyomtatott könyvek piacán bárkinek, aki tehetségétől, sikerétől függően ezzel jövedelemhez is juthat a webáruházon keresztül. Üzleti modellje legalább 50-60 százalékkal kedvezőbb pénzbeli juttatást kínál a szerzőnek, mintha nyomtatásban, kiadó által értékesítené művét. (A szerző az eladási ár 70%-át kapja jogdíjként. Ehhez azonban sok fizetős letöltésre van szükség.) Felismervén az elektronikus publikálás határtalanságát, e lehetőségre Magyarországon elsőként a

legjobb újságírók éreztek rá, így a szerzők között köszönthetjük *Géczy László*t, *Domanits András*t vagy *Jámbor Gyulá*t, de *Havas Henrik* is a Publiot választotta társadalmi riportjai kiadására és értékesítésére.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- A könyváruház összmegjelenése világos, szellős, jól tagolt felépítésű *(6. ábra)*. A fekete, a fehér és a világoskék színek dominálnak. Sajnos a fehér alapon nagyon halványan látszik a kék szín, még ha kellemes is az összbenyomás, igen megerőltető olvasni – gyengén látóknak szinte lehetetlen. A betűk mérete megfelelő, kivéve a felső vízszintes sávban elhelyezkedő menüsorét, mert az szinte olvashatatlanul kicsi és a kék-fehér színpár csak rásegít erre a nehézségre. A problémamentes használat érdekében két böngészőt ajánlanak: a Firefoxot és a Chrome-ot. Mindkettőn hibátlanul működik.

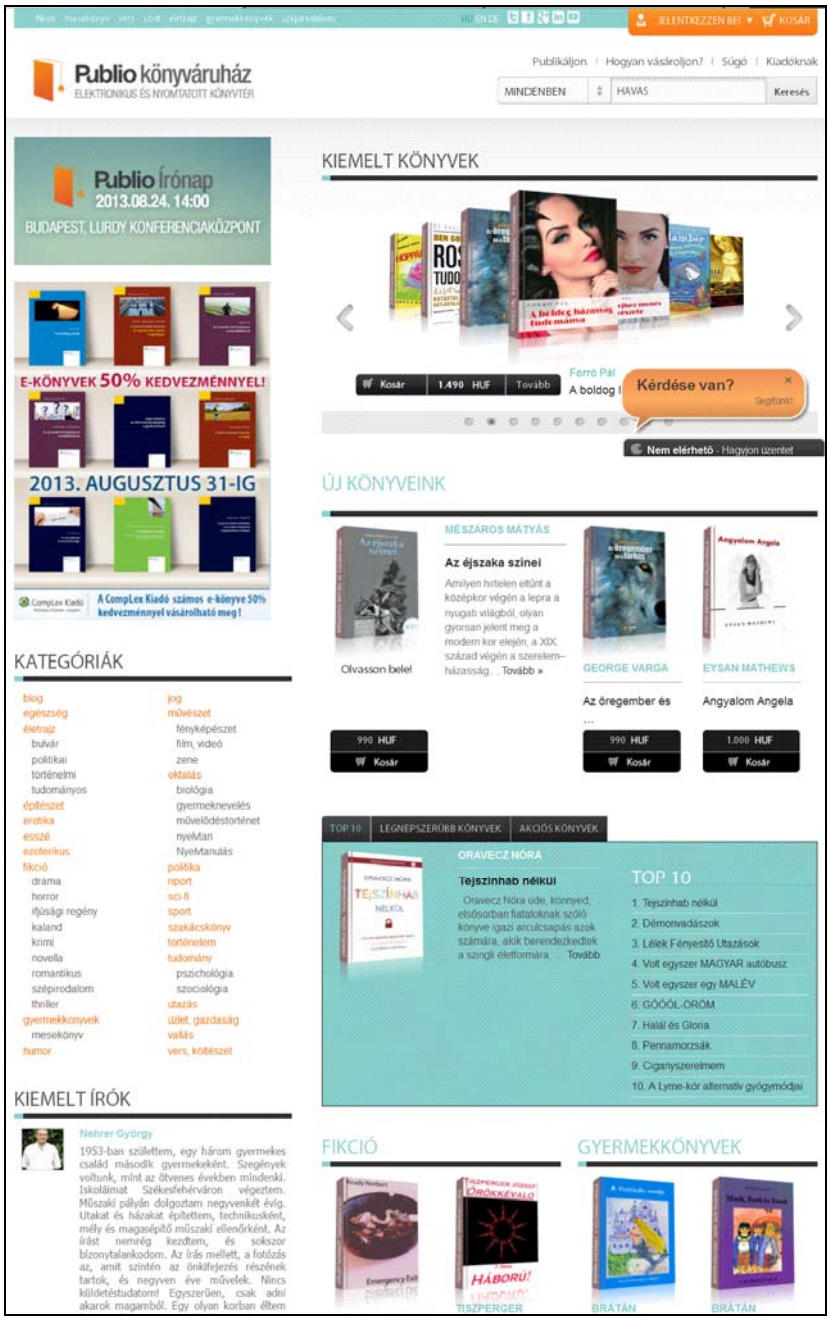

6. ábra **A Publio Könyváruház nyitólapja**

- A felület négy részre bontható. Van a felső és az alsó vízszintes rész, amelyekre menüket helyeztek el. Egyik sincs fixálva, ami azt eredményezi, hogy csak rengeteg görgetéssel tudunk mozogni közöttük, az információkat elaprózzák. Ráadásul a két menüsor közötti panel is bőségesen meg van töltve ismertetővel, így a görgetős rész igen hosszú. A felső menüsor jobb sarkában helyezkedik el a kereső. Sajnos ugyanaz a rossz tulajdonsága van, mint az egész egységnek: nincs rögzítve, ezért pozícióváltáskor eltűnik! A menüsorban balról kap helyet egy leegyszerűsített böngésző rovat. Néhány népszerű témakör van felsorakoztatva, ezekre kattintva tallózhatunk a hozzájuk kapcsolt kiadványok között. Ezután, felismerve a kor igényeit, közösségi oldalak ikonjai következnek (Twitter, Facebook, Google+, LinkedIn), ahol a Publio Kiadó friss híradásait lehet követni. A Youtube Channel-re kattintva a kiadóról szóló tetszetős, dinamikus reklámvideóhoz juthatunk. Ezt húsznál több kedvcsináló videó követi, amelyekben vagy a kiadó szolgáltatásait promotálják, vagy a forgalmazott könyvekből hangzik el egy-egy részlet, felolvasás formájában. Majd tájékoztató útmutatások következnek: *Publikáljon*, *Hogyan vásároljon*, *Súgó*, *Kiadóknak* témakörökben. E tematikát fejtik ki ennél is szélesebb spektrumon a nyitólap alján található információs tömbökben: a *Könyváruházunkról*, a *Szeretné kiadni könyvét?* és a *Hasznos információk* alatt elhelyezett menüsorokban. Az a baj, hogy a hasonló menüpontok időnként ugyanazokat a mondatokat, bemutatkozó sorokat ismételgetik feleslegesen. Igaz, minden részletre kiterjedő, bárki számára könnyen értelmezhető szövegek, amelyek mind a potenciális vásárlókban, mind a lehetséges szerzőkben bizalmat keltenek. Külön érdekesség, nem szokványos eset, hogy a *Sajtóarchívum a Publio-ról* nevű pont alatt kronológiai rendben összegyűjtik a vállalkozásról szóló írott anyagokat, amelyeket hivatkozás formájában azonnal olvashatunk is. 2011. novembertől visszamenőleg sajnos nem élnek a linkek. A *Magyar Nemzet*, *Új idők*, *SZIE* hivatkozásai pedig nem jelennek meg, ezek az áruház saját oldalára utalnak.
- A nyitólap a vízszintesek keretén belül két függőleges tömbre van osztva. Balról az *Események, Kategóriák, Kiemelt írók, Hírek a könyvek világából* és a *Partnereink* felsorolása kapott helyet. A jobb panelen a *Kiemelt Könyvek* flashanimációi, az *Új könyvek*ből, majd a kategóriákból ízelítő, a *TOP 10*, a *Legnépszerűbb* és az *Akciós könyvek* listái szerepelnek borítóképekkel. Ha hosszabb a szerző neve, esetleg többszerzős egy dokumentum, akkor szerencsétlen módon a könyvborítóra rálóg a szerző halványkékkel írt neve, így nem látszódnak a betűk. A függőleges tömbök zűrzavaros felépítésűek, az információk szét vannak szórva. Míg például balról középtájon van a *Kategóriák* felsorolása, jobbról mellette illene szerepelni a borítóképekkel illusztrált témakörökre bontott ízelítőnek, de ez valahol sokkal lejjebb van. Érdemes lenne egységekbe rendezni, hogy átlátható, összefüggő képet kapjunk a kínálatról.
- Egyedi és nagyon ötletes találmányokkal oldották meg a segítségnyújtás miként tjét. Az oldal alján, rögzítve, jól látható háttérszínnel, állandóan jelen van a *Kérdése van? Segítünk!* felirat. Látszik, hogy éppen elérhető-e valaki. Itt azonnali üzenetet hagyhatunk. A másik formabontó, felhasználóbarát opció a *Kapcsolat* mezőre kattintva érhető el. A „*Milyen ügyben segíthetünk Önnek?*” kérdés után négy lehetséges válaszra kattinthatunk, ahol is az adott téma kapcsán vagy azonnali válaszokat nyújt a rendszer, vagy a megfelelő e-mail címhez irányít.
- Kiválaszthatjuk, hogy milyen nyelven kívánjuk nézegetni az oldalt. Az online e-könyvesboltok között ritkaságnak számít, hogy a felhasználók angol és német nyelvű felület közül is választhatnak. A Publio e téren nagyon előremutató. A bibliográfiai leírás is a választott nyelven jelenik meg, sőt bizonyos könyvismertetők is. Találkozhatunk olyan alternatív megoldással is, hogy az ismertető ugyan magyarul olvasható, de alatta szerepel például egy ilyen hivatkozás: „Angol nyelvű értékelés a tudósi életműről”. Az árakat ezen a felületen euróban tüntetik fel.

Kereső funkciók, találatok

- A weboldal egyik gyenge pontja a keresője. Csak egy egyszerű keresőt helyeztek el rajta, amely segítségével *Mindenben*, *Címekben*, *Szerzőkben*, *Könyvekben* végezhetünk keresést. Megoldás lehetne egy összetett kereső telepítése, beépített szűrőkkel, súgóval, hogy a részletes keresés segítségével pontosabb találatokat kapjunk. Ehhez természetesen tárgyszavakkal is el kellene látni a leírásokat. A kereső működéséről sajnos nem kapunk útmutatót. A többszavas kifejezések alapértelmezettként AND operátorral kapcsolódnak. A beírt keresőkérdést csonkoltan kezeli a rendszer, de pontos kifejezésekre is kereshetünk macskaköröm segítségével. Ékezetek nélkül is keres a program, kis- és nagybetű között sem tesz különbséget, sőt automatikusan végig nagybetűkkel ír a beviteli mezőbe. Ha nincs találat, nem kapunk ötleteket, hogy hogyan finomítsuk a keresést. (Pl. Havas Henrik „Kurva-

élet” című könyvét nem találjuk, ha nem próbáljuk meg egybe írni a címet.)

- A találati lista megjelenítése a rendszer másik gyenge pontja. Nehéz dolgunk van, mert a talált keresőkifejezésre nem hívja fel a figyelmünket a rendszer, nem emeli ki, ezért nem könnyű eligazodni a könyvek leírásában, főleg, ha *Mindenben* keresünk. Az összes találat száma nincs feltüntetve! Nem lehet tudni, milyen rendező elv alapján alakítja a lista sorrendjét, teljesen véletlenszerűnek tűnik *(7. ábra)*. Bővíteni kellene a szolgáltatást, hogy a felhasználó saját ízlése szerint módosíthassa a lista rendezési elvét: akár szerző, cím, ár, rövid vagy részletes megjelenítés alapján is. Nehézkes a navigációja, az oldalak között csak egyesével tudunk lapozni. Egy lapon csak 16 találat sorakozik, nem tudjuk a kívánt mennyiségre növelni vagy csökkenteni ezt a számot. Az előző kereséshez csak a böngésző vissza gombjával tudunk eljutni. A keresőkifejezéseket nem tárolja a rendszer.
- A találatok megjelenése a listában a következő: a borítókép alatt a szerző neve, a cím eleje, ára és a *kosár* felirat látható. Ha a kurzorral ráállunk, a hiányzó többi adat is megjelenik: a teljes cím, a kiadó és a letölthető formátum. Ez helykímélő megoldás, jól átláthatóvá teszi az összképet, de érdemes lenne beállíthatóvá tenni, hogy rövid vagy hosszú leírást szeretnénk-e, aktuális igényeinktől függően.
- Böngészésre több helyütt, többféle szempont alapján van módunk. A nyitólap tetején található menüsorban már néhány népszerű kategória ki van emelve, innen el lehet indulni. A *TOP 10* az eladási sikerlistát jelenti, a *Legnépszerűbb könyvek* csokrában pedig a legtöbb kattintást és beleolvasást elért könyveket gyűjtötték egybe. *Kiemelt*, *Új* vagy *Akciós* címke alapján szintén nézelődhetünk. A legjobb lehetőséget a *Kategóriák* alapján történő böngészés rejti. Itt 24 fő téma, szintén 24 alosztállyal kiegészülve tallózható. A fogalomkörre kattintva a rendszer nem mutatja a találatok számát és találomra rendezi a listát, nem látszik semmilyen rendezési elv. Elkelne még néhány típusú böngészési lehetőség: például szerzőkre, kiadókra, vagy nyelvre szűkített.

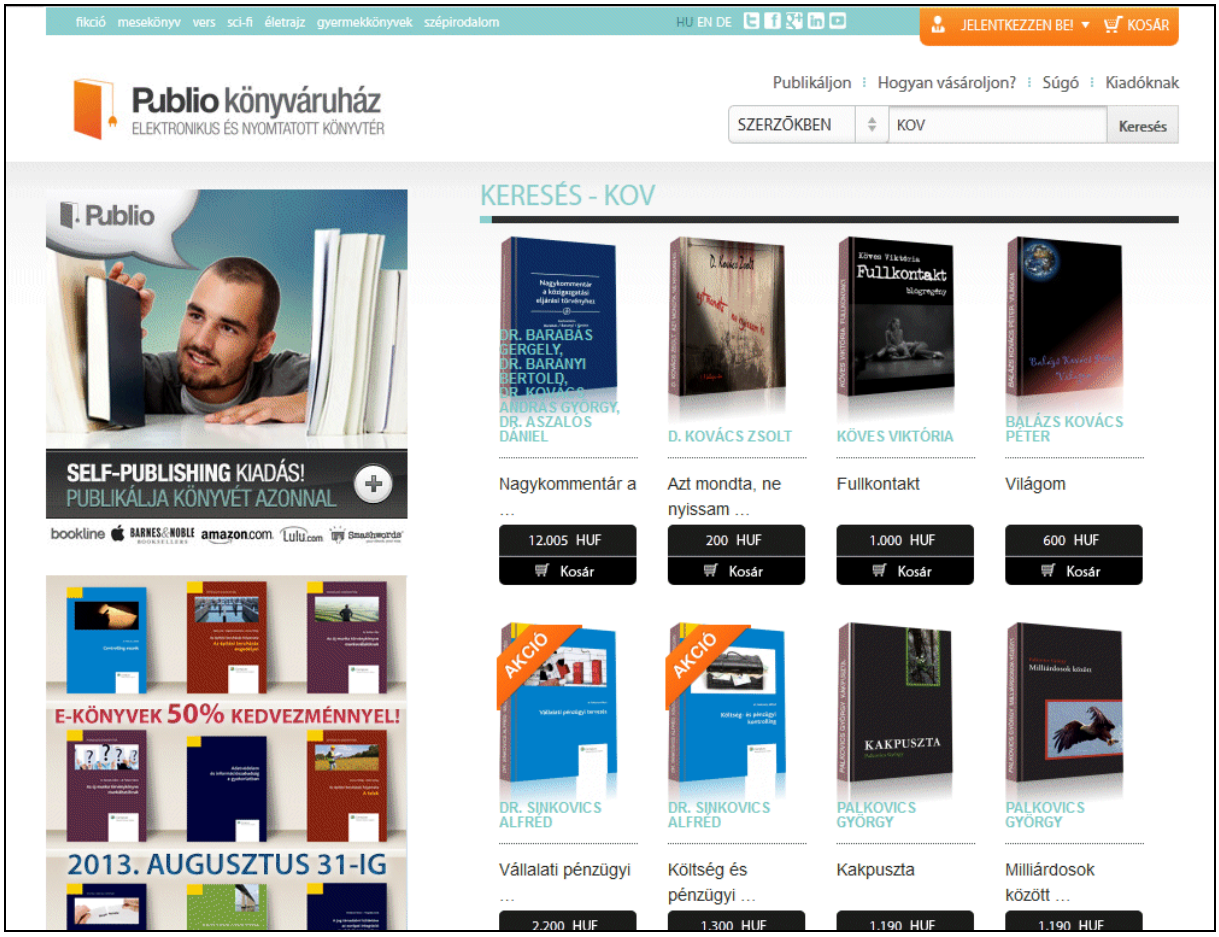

7. ábra **A találati lista megjelenése**

Tartalom, minőség

- A könyváruház gyűjtőköre nehezen behatárolható, mivel bárki, aki kedvet érez könyvének kiadásához, feltöltheti irományát, minden műfaji kötöttség nélkül. Minthogy a természettudományos művek általában más csatornákon kerülnek kiadásra, így ez a témakör nem igazán van jelen. Leginkább regények, versek, blogfüzérek, bulváréletrajzok képviseltetik magukat. Mivel a Publio nemcsak forgalmazó, hanem kiadó is, és más kiadókkal is együttműködésben áll, a repertoár ezek köteteivel is bővül. A kiadó honlapján (*publio.hu*) az szerepel, hogy „kétszáznál több könyvet jelentetett meg". Ez a szám nem túl nagy, de ha figyelembe vesszük, hogy a szerzői kiadás és az e-könyv is egy újfajta közlési technika Magyarországon, akkor azért érthető. Az árusított könyvek pontos száma nem fellelhető, csak megbecsülni tudjuk. A legújabb könyv címlapjának az URL-je alapján e cikk írásakor az 1150. számozott tételnél tartottak. Azonban nem minden sorszám alatt van kép (és könyv), talán azért, mert már nem forgalmazzák vagy még nem készült el. Más módon is próbáltam megközelíteni a dolgot: Ha a keresőbe beírjuk az „a" szót, 47 találati oldalt kapunk, egy oldalon 16 tétellel, ami összesen 752 könyv. De az "a" névelő például a német könyvek ismertetőjében nemigen fordul elő, úgyhogy ezt is figyelembe véve jelenleg mintegy 800 könyvük lehet. „A Publio tevékenységét kiterjeszti a környező országok nyelveire is, így szlovák, román és szerb alkotások forgalmazására" – olvasható a kiadó honlapján.
- Alapvetően e-könyvesboltról van szó, de néhány dokumentum papíralapon is kapható, mert a szolgáltatás része, hogy a digitális könyv nyomtatásban is megjelenhet tetszőleges példányszámban, a HVG Press-szel való együttműködésnek köszönhetően. Több hasonló tartalommal kereskedő cégnél ingyenesen letölthető kiadványok is elérhetők, promóció céljából, itt sajnos nem találkoztam ezzel az opcióval, de az árképzésük korrekt. Köszönhető ez annak is, hogy ha a könyvfeltöltés során minden munkafázist saját maga végez el az önjelölt szerző, teljesen költségmentes a folyamat. Természetesen extra szolgáltatásokat is igénybe lehet venni (szerkesztői, lektorálási, könyvtervezői támogatás, digitális nyomtatás, hangoskönyvvé alakítás, blogból könyvkészítés), de ezek már fizetős opciók.
- Fontos kérdés a szerzői jogok védelme, a tartalmak levédése (például DRM-mel) az esetleges visszaélésekkel szemben. Ezekre a kérdésekre nem igazán tér ki a Publio, az *Adatvédelmi elveink* alatt csak a személyes és az üzleti adatok védelmét említi. Epub, pdf, prc/mobi formátumban tölthetők le a kiadványok. A vásárlás után különféle könyvolvasókon, tableteken, számítógépen, Apple, Android mobilplatformokon vagy Kindle Fire-en is olvashatjuk a terméket. A letöltés egy vásárlónak tíz alkalommal engedélyezett, ami a hasonló könyvkereskedői oldalakhoz képest jónak mondható.
- A bejelentkezett, regisztrált felhasználó kiváltsága, hogy az adatlapon keresztül módja van beleolvasni a könyvek nagy részébe. A tartalomjegyzékkel, előszóval és néhány jellemző résszel ismerkedhetünk így meg. Újabb szolgáltatásként bele is tudunk hallgatni a művekbe. Ezt azért tartják fontosnak, mert a mai, rohanó világban nem mindenkinek van ideje olvasgatni, viszont más tennivalók végzése közepette sokan szívesen meghallgatják a könyveket.
- A Publio figyel a kor igényeire, nyit az új csatornák és a közösségi kapcsolatok felé, így az adatlap alján közvetlen hozzászólásokat is írhatunk közösségi oldalakra, megoszthatjuk másokkal a weboldalt, elküldhetjük levélben is, véleményünket kifejezve, esetleg ajánlásokkal élve. Ki lehetne még egészíteni a sort azzal, hogy megjegyzéseket fűzhetne a látogató a könyvek mellé vagy értékelhetné őket egy skálán. A tapasztalatok alapján ezek a lehetőségek megkönnyítik a potenciális vásárlóknak a választást. Egy vendégkönyvből is sok hasznos, érdekes dolgot kiolvashatnánk.

Metaadatok, bibliográfiai információk

- Az adatlapot kiválasztva felül a borítókép látható, amely jó felbontású, kellő nagyságú. Hiányolom, hogy nem lehet rákattintani, hogy új ablakban, még nagyobb méretben láthassuk. A leírás tetején fel van tüntetve, hogy a művet mely fő- és alkategóriába sorolta be a könyváruház. Ez ad némi támpontot a tartalomról – tárgyszavazás híján. A legfontosabb könyvészeti adatok következnek: szerző, cím, kiadó, ISBN szám, oldalszám, nyelv és az *Olvasson/Hallgasson bele könyvünkbe* menüpont. Itt látjuk azt is, hogy milyen formátumokban tölthető le a dokumentum *(8. ábra)*.
- A bibliográfiai leírás mellett hosszabb-rövidebb figyelemfelkeltő összefoglalót olvashatunk a könyvről. Itt gyakran érzékelhető a kiadók hiánya, mert azok komoly előnye, hogy olyan szerkesztői, korrektori, lektori apparátussal rendelkeznek, amely garancia lehet a minőségre, és ennek hiányában sok helyesírási, olykor nyelvtani hibába botlunk az adatlapokon. Vagy például *Norah D. B.* Cigányszerelmem című e-könyvének címe és tartalmi leírása végig magyar ékezetek nélküli.

8. ábra **Egy könyv adatlapja**

- Az adatlap a közösségi oldalakhoz kapcsolódó opciókkal folytatódik. Ha van, a szerző *További könyvei* következnek. Ez jó és szükséges is, de érdemes lenne már a tetején a szerző nevét kattinthatóvá tenni ugyanúgy, mint a *kiadó* mezőt. Főleg azért, mert a rendszer mindösszesen négy helyet biztosít a szerzőnek a további könyveihez, és ha ennél több van, nem látszik egy halmazban! Végül a *Kapcsolódó könyv ajánlataink* zárja a sort. Itt sorakozhat a szerző többi, „maradék" könyve, egyéb, az adatlapon szereplő műhöz hasonló témájú kiadványok mellett. A könyvleírást kinyomtathatjuk, elküldhetjük e-mailben, megoszthatjuk közösségi oldalakon, vagy a könyvjelzők közé tehetjük.

Beérkezett: 2013. VIII. 27-én.

Dávid Adrienne
az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Gyűjtemény Osztályának informatikus könyvtáros munkatársa.
E-mail: *david.adrienne@oszk.hu*

Ternai Zita
könyvtári informatikus.
E-mail: *zita-6@freemail.hu*

Bényei Miklós köszöntése

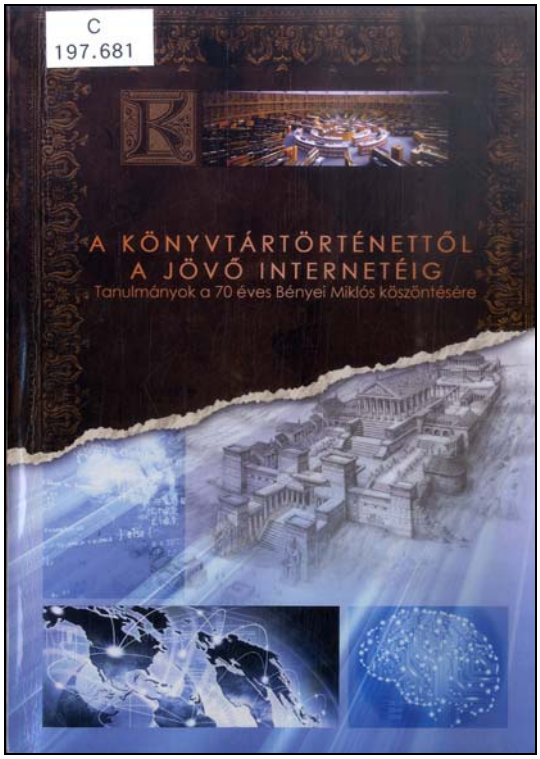

A könyvtártörténettől a jövő internetéig : tanulmányok a 70 éves Bényei Miklós köszöntésére / szerk. Boda István
Debrecen : Debreceni Egyetem, 2013. – 271 p. Bibliogr.
ISBN 978-963-318-355-7

Szakmánkat illetően nem bővelkednek a jeles személyiségek méltatását összefoglaló kötetek, de örülhetünk annak, hogy az utóbbi években számuk gyarapodik. Ha csak szakfolyóiratainkat tekintjük át, több könyvtáros/tudománytörténész/történész/levéltáros/informatikus szerzőt szólásra (írásra) ihletett a kiváló elődök tevékenységének, mondanivalójuk összefoglalásának megfogalmazása, értékelése. A műfaj természetéből adódik, hogy nem gyengéikről szólnak, hanem tehetségüket, tevékenységüket, hatásukat méltatják, dicsérik. Csak a jövő dönt(het)i el – ha eldönti –, hogy milyen hatással vannak/voltak követőikre, utódaikra.

Ha végignézzük e kötet szerzőit, feltűnik, hogy az országot, azaz a szakma tágas hazai spektrumát képviselik, nyilván nem azért, mert eleve őket kérték fel közlésre, hanem mert mindnyájukra hatással volt az ünnepelt Bényei Miklós tudása, sokoldalúsága, az egy-egy témában kiérlelt álláspontja, hihetetlen gazdag mondanivalója. S ami a legfontosabb: minden megnyilatkozása, közleménye hiteles, forrásokkal, kutatásokkal alátámasztott tényekre szorítkozik, sohasem szószátyár, csak a „közöljek valamit” attitűdön alapul, hanem a munka során érlelt meggyőződésen, tapasztalaton, valódi mondanivalón.

A kötet szerkesztőjének erénye, hogy megtalálta a tematikusan legjobb fejezeteket, az írásoknak megfelelő, az olvasók számára könnyen követhető csoportosítást:

- A könyvtárosképzés múltja, jelene és jövője;
- Fejezetek a könyvtár- és művelődéstörténetből;
- A helytörténettől a jövő könyvtára felé.

Az első fejezet **A könyvtárosképzés múltja, jelene és jövője** témáit foglalja magába. ***Bazsa György*** (p. 2–9.), ***Boda István*** (p. 10–21.), ***Pálvölgyi Mihály – Murányi Péter – Bognárné Lovász Katalin*** (p. 22–39.), ***Lengyelné Molnár Tünde – Kis-Tóth Lajos*** (p. 40–45.), ***Szerafinné Szabolcsi Ágnes*** (p. 46–54.), ***Bartos Éva – Hangodi Ágnes*** (p. 55–70.) arról írnak, hogy miként alakult a könyvtárosképzés az elmúlt évtized(ek)ben, mi az „elnevezés” lényege, igazodik-e az informatikus–könyvtáros-tantárgyi elnevezés annak tartalmához. Az *Előszó*ból és a *Gondolatok a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen folyó informatikus–könyvtáros-képzésről* tanulmányokból (Bazsa, Boda) mindent megtudhatunk, ami az egyetemen a helyzet alakulásával kapcsolatban történt. Beszámolnak arról a küzdelemről, amely Bényei Miklósnak köszönhetően sikerrel járt, aminek köszönhetően az országban elsőként itt valósult meg a „mit” és a „hogyan” összhangja.

Az informatikus–könyvtáros mesterképzésben összegyűjtött tapasztalatokról írnak a szombathelyi szerzők (Pálvölgyi, Murányi, Bognárné), akik szintén komoly eredményeket értek el az elmúlt évtizedben: képesítési keretrendszert vezettek be Magyarországon, és meghatározva az informatikus–könyvtáros szak helyét a rendszerben, megfogalmazták a képzési követelményeket, informatikus–könyvtáros alap- és mesterszakot indítottak, megjelölték a kompetenciák körét, kiemelten fejlesztették a nemzetközi kapcsolatokat és az angol szaknyelvi kompetenciákat.

Hasonló témáról számolnak be az egri szakemberek (Lengyelné, Kis-Tóth), nem feledkezve meg az oktatásban résztvevőknek szóló név szerinti köszönetről. Ők garantálták ugyanis a magas színvonalat. Az Egerben oktatók megvalósították a bolognai rendszernek megfelelő alap- és mesterképzést, együttműködve a társintézményekkel.

Az online információkeresési kurzus oktatási tapasztalatairól is készült beszámoló (Szerafinné), a Nyíregyházi Főiskola tapasztalatai alapján.

És hogy visszatérjünk Bényei Miklós szerepéhez az oktatás területén, az olvasók figyelmébe kell ajánlanunk a *Kötelékben a könyvtárosokért: Bényei Miklós és a Könyvtári Intézet közös erőfeszítései a könyvtáros pálya jobbításáért* (Bartos, Hangodi) c. összefoglaló, személyesen az ünnepelthez szóló tanulmányt. Bevezetőjükből idézem a kötelék lényegét: „Az ünnepi kötet ürügyén átgondoltuk azt a több mint tíz éves tevékenységet, amelyet a Könyvtári Intézet – 2000-beli újjászületésétől kezdve napjainkig – Bényei Miklós folyamatos és hathatós támogatásával folytatott, elsősorban a humán erőforrás, azaz a könyvtárosi életpálya korszerűsítése, a könyvtárosok versenyképességének megőrzése érdekében. … A kötelék a megfelelő szó: számunkra ez a kölcsönös elkötelezettséget, a szüntelen egymásra figyelést, az egymás munkájára gyakorolt felelősségteljes inspirációt is tartalmazza – amennyiben az ünnepelt nem tekinti ezt öntelt véleménynek részünkről. … hadd emeljünk ki néhány olyan szálat, amely ezt a köteléket erős és teherbíró, megbonthatatlan szövetté tette. A megújult Könyvtári Intézet megalakulása pillanatától kezdve, 'hivatalból' állandó meghívást kapott Bényei Miklóstól a Magyar Könyvtárosok Egyesülete által alapított, majd 2000-től az Informatikai és Könyvtári Szövetséggel közösen működtetett oktatási és képzési munkacsoport … vezetőjétől a bizottság munkájában való részvételre. Ez a gesztus biztosította … a direkt információkhoz való rendszeres hozzájutás, a tapasztalatcsere, a képzés és továbbképzés problémáiról való közös gondolkodás lehetőségét." Bényei támogatta a szerzőket a *Továbbképzés felsőfokon* c. sorozat elindításában, s magára vállalta két jelentős kötet elkészítését: *Genius loci – a helyismereti tevékenységről*, illetve *Legyen minden helységben olvasóintézet* címen. A következőkben részletezik a közös munka fontosnak ítélt lépéseit, nevezetesen: *A könyvtáros pálya vonzóbbá tétel*éről szóló anyag megfogalmazása, a stratégiai munkabizottság által elvégzendő vizsgálatok kérdésköreinek: *1. A könyvtáros műveltségtartalma, személyisége, magatartása; 2. Felkészülés a könyvtáros pályára; 3. Működés a könyvtáros pályán; 4. Önértékelés és külső megítélés* összeállítása, a Könyvtári Intézet oktatási tevékenységének, a tanfolyami és szakképzési feladatok ellátásának, a segédkönyvtáros-képzés állomásainak, a HEFOP-pályázat útjának, valamint a minden szakképzés (szakképzés-fejlesztési koncepció) nyomon követése. Itt újból a tanulmány szerzőinek nyilatkozata a leghitelesebb: „A közösen végzett céltudatos és célirányos tevékenységeknek csak a Könyvtári Intézet nézőpontjából kiemelt eredményeit igyekeztünk ünnepi csokorba kötni. Az is köztudott, hogy ezzel egyidejűleg Bényei Miklós jelentős könyvtárvezetői, egyetemi oktatói és tudományos kutatói tevékenységet is folytatott és folytat, munkásságával a közelmúltban akadémiai doktori minősítést szerzett. Gazdag tudását és tapasztalatait mindig a háttérből, szinte észrevétlenül terjesztette ki a könyvtárügyben tevékenykedő intézmények, szervezetek, maga a könyvtáros szakma és az egész társadalom javára. Nyilvánvaló tehát, hogy ez a folyamat ezután sem állhat meg: az új feladatok, az új kihívások folyamatosan előttünk állnak és további támogatást, közös erőfeszítéseket követelnek." A tanulmány és a vele együtt közölt „Irodalom" és a „Források" segítségével az egész legújabb évtized hazai könyvtártörténete, kiemelten annak alapjául szolgáló szakmai képzés/oktatás, a pályába való illeszkedés valamennyi szintje megismerhetővé válik.

A következő, **Fejezetek a könyvtár- és művelődéstörténetből** című együttesbe szerkesztett tanulmányok nem kevésbé fontosak, nem kevésbé érdekesek vagy olvasmányosak, mint az előzőé. A szerzők: ***Sipos Anna Magdolna*** (p. 72–91.), ***Barátné Hajdu Ágnes*** (p. 92–106.), ***Czeglédi László*** (p. 107–115.), ***Agárdi Péter*** (p. 123–138.), ***Dani Erzsébet*** (p. 139–149.), ***Szabó József*** (p. 150–155.) dolgozatuk címét tekintve látszólag

egymástól eltérő témákat tárgyalnak, valójában azonban nagyon is a Bényei-féle kultúrkörbe illők: a könyvtárügy, az oktatás és a művelődés közös, egymásba illeszthető történetét boncolgatják.

A Magyar Könyvszemlétől Ferenczi könyvtártanáig címen a szerző (Sipos) „A magyar könyvtári szakirodalom hivatkozásainak és szakirodalmi szemlézésének vizsgálata a magyar könyvtárügy kialakulásának évtizedeiben, 1876–1920-ig" alcímmel pontosítva tárgyalja azt, a lényegében mind a mai napig sem teljesen megoldott kérdést, hogy mire és miként kell(ene) hivatkozniuk az egyes tudományterületeket tárgyaló szerzőknek, amikor dolgozatukat elkészítik. A dolgozat két folyóiratot, a *Magyar Könyvszemle* (1876–1921 közötti) és a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* (1907–1916 közötti) évfolyamait, valamint Ferenczi Zoltánnak *A könyvtártan alapvonalai* címen 1903-ban megjelent monográfiáját vizsgálja, s nemcsak a hivatkozásokra terjed ki, hanem arra is, hogy a belföldi és a külföldi szakfolyóiratok közül melyeket referálják, a monográfiák közül melyekre hívják fel a figyelmet. A vizsgálat kitér a hivatkozott kiadványok nyelvi, kiadványtípusok szerinti megoszlására, időszerűségére, megjelenésük helyére, tematikájára, a tárgyalt korszak hivatkozási szokásaira. Az elemzés hozzájárul annak a megállapításához, hogy „az akkori magyar könyvtári közélet szereplői kiválóan felkészült, több idegen nyelvet ismerő szakemberek voltak, akik állandóan követték a más országokban történteket és a nemzetközi könyvtári és bibliográfiai folyamatokat … Szakmai kérdésekben minden területen lépést tartottak a nemzetközi könyvtári jelenségekkel és azokat beépítették tudásukba, majd mindezt a szakmai nyilvánosságot jelentő publikációkban tovább is adták."

A tanítók és a Csongrád Vármegyei Általános Tanítóegyesület a két világháború közötti Hódmezővásárhelyen című munka (Barátné) a korabeli társadalmi egyleteket vizsgálva kitér a tanítók, tanárok szerepére, az olvasókörök alakulására, a népiskolák, népiskolai könyvtárak jelentőségére. Részletesen tárgyalja a tanítókra rótt, sokszor a teljesítőképesség határait feszegető kötelezettségeket, a társasági eseményekben, rendezvényekben játszott szerepüket az énekkaroktól kezdve a színjátszó- és önképzőkörökig. Leírja a Csongrád Vármegyei Általános Tanítóegyesület tevékenységét alakulásától kezdve, kitér az alá- és fölérendeltek felsorolására, a tanyás életformából adódó jellemzőkre, a tanítók gyerekeinek a tanulásban élvezett előnyeire, a tanítók által kidolgozott javaslatok és előterjesztések sorsára, a szakmai munka motiválására, a tanyai tanítók érdekvédelmére és még számtalan részletre.

Könyv és művelődés a radványi kastélyban címen járult hozzá a tanulmányok sorához Czeglédi László, aki leírja a Radvánszky család könyvtárainak történetét, a könyvgyűjtés kezdetét a 17. században, majd az egyes családtagok szerepét részletezi a téka gyarapodásában, gazdagodásában.

Szintén történelmi témához nyúl a *Gróf Széchenyi István és az egyesületi élet kibontakozása* című dolgozat (Goda). A szerzőtől származik a következő bevezető: „Megtiszteltetés számomra, hogy részese lehetek Bényei Miklós születésnapi köszöntésének. Örömmel tölt el, hogy gróf Széchenyi István munkásságának egy olyan területét mutathatom be, ahol a közösségi szellem, a közért való – a közjóért, ahogy ő fogalmazott – munkálkodás állt a középpontban, melynek ma is nagy az aktualitása. Jelenleg is összefogásra, együttműködésre lenne szüksége az országnak, az embereknek. Ezért gróf Széchenyi István ez irányú munkássága és törekvése, az általa létrehozott intézmények működése és léte követendő példa lehet a ma embere számára is."

A *József Attila és a Márciusi Front* írója (Agárdi) Bényei Miklóstól választja mottóját: „A Márciusi Frontba tömörült baloldali diákok, kommunisták és népi írók nemcsak az ország demokratikus átalakítását, szociális megújhodását, a dolgozó tömegek, mindenekelőtt a parasztság anyagi-politikai felemelését akarták, hanem ezzel együtt, ennek részeként a nép művelődési jogaiért és lehetőségeiért valamint egy újfajta kultúrpolitikáért is küzdöttek." A szerző vállalkozik József Attila írásainak mozgalom- és eszmetörténeti megközelítésére, kiemeli a plebejus–paraszti kötődést, hiteles dokumentumokat tár fel kapcsolatáról a Márciusi Fronttal, használja „A nemzeti nyomor szonettciklusa" kifejezést a „Hazám" c. vers kapcsán, tárgyalja annak fogadtatását, különböző, de a ma emberéhez is szóló, megszívlelendő üzeneteit. Mondanivalóját az ünnepelthez címezve így írja le dolgozata végén: „Mindehhez hozzáteszem: talán nemcsak e sorok írója, hanem sokunk számára példaadó *Bényei Miklós*nak az Eötvös József művelődési koncepciója és a reformkor szellemisége iránti életre szóló *kutatói elkötelezettsége* és az ettől elválaszthatatlan, az évtizedek során folyamatosan megújuló és önmagát is korrigáló *baloldali kulturális ethosza* is. Egész eddigi életében, tudósként, könyvtárosként és egyetemi oktatóként is ezt a szellemiséget gyakorolta s gyakorolja; az 1970–

1980-as években az egypártrendszer kultúrpolitikáján belül pedig (tanúja voltam!) tevőlegesen is küzdött realizálásukért, amit ma is önérzetesen vállalhat."

A kulturális emlékezet mint identitásmegtartó erő a trianoni traumát követő erdélyi irodalomban (Ignácz Rózsa példájával) c. dolgozat (Dani) a Trianon utáni erdélyi kultúrát, irodalmat, oktatást, a nemzeti azonosságtudat alakulását tárgyalja Ignácz Rózsa „Anyanyelve magyar" című regényét alapul véve.

A második részben megjelent tanulmányokat Szabó József „A kör" című írása zárja. Ennek mottója egy magyar szakos informatikus könyvtáros levelező hallgatótól származik: „A matematika nemcsak megtanulható, hanem igen érdekes is." A Bényei Miklós 70. születésnapjára készült dolgozat fejezetei: Kvíz kérdés a televízióban; Hasznos, ha a kört ismerjük; Krisztyán Tódor esete; Beletoldunk 1 métert a kör kerületébe; Tanács a rajzolónak egy ősnyomtatványban.

A harmadik rész címe: **A helytörténettől a jövő könyvtára felé**. Szerzői: ***Koltay Tibor*** (p. 157–163.), ***Nyiri-Müller Zsuzsanna*** (p. 164–173.), ***Tanyiné Kocsis Anikó*** (p. 174–183.), ***Nagy László*** (p. 184–186.), ***Eszenyiné Borbély Mária*** (p. 187–195.), ***Tóth Erzsébet*** (p. 196–209.), ***Tóvári Judit*** (p. 210–230.).

A jövőt faggatja a *Globalitás, lokalitás, amatőrök* című áttekintő írás (Koltay). A szerző maga is tanszékvezető főiskolai tanár, aki ugyanazokkal a könyvtár egészét érintő kérdésekkel szembesül, mint Bényei Miklós. A napjainkat minden területen érintő globalitással, a globalitás által gerjesztett információzuhatagban a figyelem felkeltésének fontosságával, a határok nélküli tudás-, kultúra- és szórakoztatóipar megjelenésével, a Web 2.0-val mint a globalizáció termékével. Nem kevesebbet állít dolgozata *Hivatásos, amatőr és dilettáns kutatók* című fejezetében, mint hogy: „Azt mindenesetre látnunk kell, hogy globalizálódó világunkban megnőtt az amatőrök fontossága." Majd kifejti a jelenséget létrehozó tendenciákat a helyismeret területén, főként, ami a hitelességet érinti. *A lokalitás és a könyvtár* fejezet Bényei Miklós megállapításaiból kiindulva foglalkozik a globalitás és a lokalitás egyensúlyának helyreállításában szerepet játszó könyvtáros feladatával.

A hamburgi Commerzbibliothek múltja, jelene és jövője — helyismereti kitekintés című dolgozat (Nyiri-Müller) ihletője is Bényei Miklós volt, amikor a helyismereti információk kezelésének természetét taglaló megállapításaival azt sugallta, hogy ilyen szempontok szerint lehet vizsgálni a címben szereplő könyvtár alakulásának történelmi állomásait a kezdetektől napjainkig. Az 1735-ben alapított közgazdaságtudományi szakkönyvtár eredeti célja a kereskedők információellátása volt, s tulajdonképpen az is maradt, hosszú fennállása és fejlődése során mindig a legmodernebb és a minőséget is szem előtt tartó irodalommal és tájékoztatási eszközökkel felszerelve. A példaképnek is tekinthető könyvtár alakulásának állomásait leíró tanulmány (amelyet jó szívvel ajánlhatunk minden könyvtárosnak) a jövőkép optimista megfogalmazásával zárul.

Az *Új tendenciák a könyvtári szolgáltatások népszerűsítésében* (Tanyiné) címen közölt írás a legmodernebb eszközöket ismerteti, amelyeket az állandó változásokhoz alkalmazkodva fel lehet és fel is kell használni, ha a könyvtárak értelmes, az olvasókat hasznosan szolgáló fennmaradását tartjuk szem előtt. Felvázolja a szolgáltatások rendszerét a hagyományosoktól kezdve az elektronikusokig, kitérve az új célokra és az elérésükhöz elengedhetetlen tudás megszerzésének oktatási feltételeire. Beszámol jó néhány hazai könyvtár 2.0-ás alkalmazásainak vizsgálati eredményeiről.

Bényei Miklós és a szerző, Nagy László személyes kapcsolatának hozadékát fogalmazza meg méltatásában a *Hivatástudat és szakmai alázat* című írás, kiemelve a szerzőre, tanári tevékenységére mély hatással levő vezetői erényeket, mint a szenvedélyesség, a populista stílus, a fegyelmezett felelősség. Ezek fejezik ki a „humanisztikus vezetés paradigmáját". „Természetesen mindennek az alapja az, ami Dr. Bényei Miklósra mind a mai napig jellemző: a hivatástudat és a szakmai alázat."

A *Szervezeti önértékelés a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központban* című dolgozat írója (Eszenyiné) tapasztalatokra, elemzésekre támaszkodva írja le, grafikonokkal is bőségesen alátámasztva az önértékelés eredményeit, tanulságait a 2007-ben új épületbe költözött megyei könyvtárt illetően. Kitér a vezetésre vonatkozó tapasztalatokra, a politikát, stratégiát, a dolgozók elégedettségre, a partnerkapcsolatokra és az erőforrásokra, valamint a folyamatokra vonatkozó eredményekre.

Rendkívül érdekes és tanulságos dolgozat *A Bibliotheca Corviniana kódexei és digitalizálásuk* Tóth Erzsébet tollából. Személyes ajánlással és

indoklással indítja Bényeihez szóló ajánlásának okát, s ezt követően szépen bontja ki a témát a Mátyás udvarában kialakított gyűjtemény indulásától, létrehozásának céljától kezdve a fejlődés lépéseiig, a dicsőség tetőpontjáig, majd végül az összeomlásig. Mi maradt mára, mi menthető az örökségből? Erről számol be a digitalizálásról szóló fejezet, s ez tulajdonképpen át is vezet az emlékkönyvet befejező íráshoz.

Az információs társadalom kihívásai és a kulturális örökség: Az Europeana és az American Memory címet viseli a kötet záró tanulmány (Tóvári), mely többek között a következő fejezeteket és alfejezeteket foglalja magában: Az információs társadalom kihívásai; A kultúra és a kulturális örökség az EU szakpolitikái között; A kulturális programok első generációja; A kulturális programok második generációja; Globalizálódó világ, kulturális sokszínűség és a kulturális örökség védelme; Az Európai Unió digitális kezdeményezése, az Europeana; Európa digitális könyvtára az eEurope cselekvési tervekben; A Lundi Cselekvési program és a Minerva Projektek; Az i2010 stratégia és a Bizottság i2010: digitális könyvtárak közleménye; Az európai digitális könyvtár, az Europeana megvalósítása; Az Europeana fejlesztésének irányai, működése. Ezt követi a Library of Congress digitális gyűjteményeinek és szolgáltatásainak leírása, különös tekintettel az „American Memory" programra, s annak az oktatásban játszott eredményeire.

Az emlékkönyvhöz az ünnepelttől is kapunk ajándékot azoknak a gyűjteményeknek a közzétételével, amelyeket nála hitelesebben senki sem tudott volna összeállítani, mindenek előtt egy a 2003–2012-es évek eseményeit összefoglaló *Önéletrajz*ot. Kézhez vehetjük és használhatjuk a *Bényei Miklós szakirodalmi és publicisztikai munkássága 2003–2012 közötti személyi bibliográfiá*t, az ehhez tartozó *Előadások* válogatott gyűjteményét és a *Lektori munkák*at.

Végül megkapjuk a szerzőkről szóló, a kötet megjelenésekor érvényes adatokat is: név, beosztás, munkahelyen betöltött funkció, valamint az ünnepeltet köszöntő személyek névsorát.

Hogyan is férhet mindez egyetlen ember szakmai munkásságába kérdezhetjük, amikor azzal szembesülünk, hogy szinte lehetetlenség egyetlen pályába zsúfolni és ugyanakkor kifogástalanul teljesíteni a tevékenységek és tettek halmazát? Erre csak az lehet képes, aki Bényei Miklós tehetségéhez, képességeihez, tudásához és szakértelméhez hasonlatosak birtokában van. Ilyenek pedig csak kevesen vannak.

Berke Barnabásné
(Nyugalmazott főosztályvezető
Országos Széchényi Könyvtár)

Könyvtári törvényhozás Svájcban

2012. január 27-én a svájci St. Gallen kantonban több mint tízezer aláírással beadványt (könyvtári kezdeményezést) nyújtottak be korszerű könyvtárak megteremtésére azzal a céllal, hogy minőségileg magasabb szintű könyvtári ellátás legyen az egész kantonban. A kanton kormánya ellenjavaslatként könyvtári törvényt terjesztett elő, az elsőt ilyen jelleggel Svájcban. A cikk ezt a folyamatot mutatja be.

Miért is van szükség könyvtári törvényre? Könyvtári törvény alatt a jogtételek olyan gyűjteménye értendő, amelyet rendes törvényhozási eljárással alkotnak meg, és amely regionális vagy nemzeti szinten szabályozza a könyvtárügyet. Németországban a tartományok könyvtári törvényei a könyvtárügy minden kérdését szabályozzák; Svájcban még nem tartanak itt, az első átfogó könyvtári törvény most születik meg kantonszinten St. Gallenban. A könyvtári szolgáltatásokat az állam nyújtja polgárainak, de az állam gyakorolja beavatkozási jogát is például a kötelespéldány-beadási kötelezettségnek szabályozásával.

A jogalkotási tevékenység különböző funkciókat tölthet be és különböző célokat szolgálhat a könyvtárak esetében is:

- magatartási normák rendezése és stabilizálása: a feladatok elosztása, ki melyik könyvtárért felelős, mely könyvtár mely feladatokat lát el;
- társadalmi fejlődés irányítása: a könyvtári törvénnyel a könyvtárügy jobban irányítható, például az egyes települések könyvtári kínálatai jobban hálózatba szervezhetők, összekapcsolhatók;
- legitimálás és integráció biztosítása: a könyvtárügy törvénybe foglalásával a polgárok komolyabban veszik a könyvtárakat, jelentőségüket jobban értékelik az információszolgáltatásban, képzésben, tudományban, kultúrában;

- politikai vita és konszenzus: a könyvtárak fenntartásának kérdése, a közösségek felelőssége jobban meghatározható.

A Svájci Államszövetségben az alkotmány szerint a kantonokat mindazok a hatáskörök megilletik, amelyeket nem utaltak tételesen a szövetség hatáskörébe. Ez a könyvtári területen is így van, a szövetség feladata csak a műszaki főiskolák és így könyvtáraik, valamint a svájci nemzeti könyvtár működtetése. Az alkotmány tehát nem teszi lehetővé a szövetség számára, hogy a könyvtárügyet nemzeti szinten szabályozza, ez az egyes kantonok belügye, mint ahogy a kultúra, az oktatás, a művelődés is elsődlegesen a 26 kantonhoz tartozik.

A szövetség kevés könyvtári vonatkozású törvénynyel rendelkezik. Lényegében ezek csupán a nemzeti és a két főiskolai – zürichi és lausanne-i – könyvtár finanszírozására szorítkoznak, de meg kell említeni, hogy az utóbbi években a nemzeti jelentőségű könyvtári projekteket is országos szinten támogatják a tudományos könyvtárakban.

A kantonokban a könyvtárügy törvényi szabályozása meglehetősen sokféle. Általában – ha egyáltalán léteznek ilyenek – nagyon rövid formális jogi szabályozásokról van szó. Tulajdonképpen könyvtári törvénnyel csak két kanton, Luzern és Tessin rendelkezik. A többi kantonban a könyvtárakat érintő szabályozások a kultúrát támogató és az oktatási törvényekbe, illetve az azokat követő rendeletekbe vannak beágyazva. Az egyetemi könyvtárakra vonatkozó szabályokat az egyetemi törvények tartalmazzák. A 2007-es luzerni könyvtári törvény mindössze öt cikkelyt tartalmaz két oldalon. Tömörsége ellenére majdnem átfogja a teljes luzerni könyvtárügyet. A kanton és a települések feladatává teszi a kielégítő és sokszínű könyvtári ellátást. A kanton dolga a központi és a főiskolai könyvtár fenntartása, a településeknek tanácsadással, módszertanilag és a továbbképzésben segít. A települési könyvtárak fenntartása a települések kötelező feladata. A törvény csak a célokat sorolja fel, a megvalósítás mikéntje a települések hatáskörébe tartozik.

St. Gallenban a legutóbbi időkig a könyvtárügy szabályozása az oktatási és kulturális törvényekben lelhető fel. A kantonnak volt egy könyvtári rendelete, amelyben a kantonkönyvtár feladatai vannak felsorolva, illetve átfogóan van a könyvtárak támogatása és koordinációja rendezve. A településeken a könyvtári ellátás biztosítása jelenleg még választható feladat: minden település maga dönti el, hogy van-e könyvtári ellátásra igény, és ha igen, milyen mértékben. Ami formális jogi szinten hiányzik, az mindenképp a kanton, a települések és az iskolák könyvtárait átfogóan szabályozó törvény, amelynek alapján a könyvtárügy fejlődése a kantonban irányítható, illetve a felelősségek világosan megfogalmazhatók és hozzárendelhetők.

A kantonok nem kielégítő könyvtárügyi jogszabályai volt az egyik oka annak, hogy a SAB (Nyilvános Könyvtárak Svájci Munkabizottsága = Schweizerische Arbeitsgemeinschaft der öffentlichen Bibliotheken) 2011 májusában elhatározza, hogy mind a 26 kantonban támogatja a könyvtári kezdeményezést, az ún. IBS projektet (Svájci könyvtárak kezdeményezése = Initiative Bibliotheken Schweiz). St. Gallenban már 2011 közepén elfogadták ezt a szándékot, és augusztus végére elkészítették saját kezdeményezésüket.

A kezdeményezés fő követelései:
- A kanton támogatja a nyilvános könyvtárakat mint információs, képzési és közösségi centrumokat.
- A kanton központi helyen fenntart egy nyilvános könyvtárat, amely a teljes lakosságnak széles körű multimédia-kínálatot biztosít. A könyvtárnak otthont adó település viseli a beruházás és az állandó költségek legalább negyedét.
- A kanton jól megközelíthető, vonzóan felszerelt és barátságos nyitvatartási időt kínáló könyvtárakat működtet a régiókban.

A hathónapos időszak alatt 10 700 aláírás gyűlt össze (határozatképességhez szükséges legkisebb létszám 4000 aláírás). St. Gallenban 30 éve nem jött össze ennyi aláírás népi törvénykezdeményezésnél. A gyűjtésben részt vettek a települések könyvtárai, azok olvasói. A nagy számból az igény egyértelműen kirajzolódik. A kezdeményezést az is indokolta, hogy a kanton kormánya 2011-ben egy nagystílű, modern könyvtár hosszú évekig tartó tervezése után megszakította a projektet. A könyvtári kezdeményezés St. Gallen kanton parlamentjét törvényhozással bízza meg. A megbízást a parlament vagy az alkotmány részleges revíziójával vagy egy törvény kibocsátásával, módosításával teljesítheti.

St. Gallen kormánya fontosnak és jónak tartja a kanton- és a városi könyvtár összevonását és a lakosság könyvtári ellátásának javítását. De a kezdeményezés által megvalósítani kívánt intézkedések csak részben felelnek meg a célnak, nemigen mozdítanák elő az együttműködést stb. Ezért a

kormány kérte a parlamentet, hogy utasítsa el a kezdeményezést és egyidejűleg a kormány ellenjavaslatként előterjesztette a könyvtári törvényt, az elsőt Svájcban.
A St. Gallen-i könyvtári törvénytervezet kerettörvényt árul el. Szabályozza a könyvtárügy alapjait, célokat, megbízásokat, alapelveket (kötelező szolgáltatások, feladatok felosztása stb.), ezen kívül olyan átfogó területeket, amelyek az egész kanton könyvtárügyét érintik, például a koordinációt, a támogatást és kötelespéldány-beszolgáltatást. Nem szabályozza azonban azt, hogy a kanton és a települések a törvény által előírt feladataikat milyen módon teljesítik. Az egyes könyvtártípusokra, azok fenntartójára se tér ki. Kivételt csak a kantonkönyvtár, illetve a tervezett kanton- és városi könyvtár képez.

Az új törvénnyel két fő célkitűzés valósul meg: egyrészt biztosítják a könyvtári alapellátást a kantonban, másrészt támogatják a korszerű, jó szolgáltatásokat nyújtó, eszközeivel gazdaságosan bánó könyvtárügyet. Ennek érdekében a kantonnak segítenie kell a könyvtárak együttműködését, kínálataik és szolgáltatásaik összehangolását, az ellátás minőségének javítását, a könyvtári személyzet továbbképzését, a lakosság olvasási, média- és információhasználati kompetenciáit. Ezeket a feladatokat a kantonkönyvtár vezetésével, könyvtári stratégiát követve és a települések pénzügyi hozzájárulásával valósítják meg.

A St. Gallen-i kormány elképzelései szerint be kívánták vezetni a hálózati kiadványokra is kiterjedő kötelespéldány-beszolgáltatási jogot. De Svájc német nyelvű kantonjaiban erősebb a tulajdonjog tisztelete, mint az a közérdek, hogy a kiadványokat mindent lefedően begyűjtsék és archiválják. A svájci törvények szerint a kiadványok beadása valójában a kiadók tulajdonának kisajátítása, ezért a forgalmi értéket és egyéb költségeket a kiadók számára meg kellett volna téríteni.

A St. Gallen-i parlament 2012 novemberében tárgyalta meg a kezdeményezést, és nagy többséggel elfogadta a kormány javaslatát a kezdeményezés elvetésére, illetve ellenjavaslatként a kormány könyvtári törvényének előterjesztését. Két módosító javaslaton azonban sokat vitáztak. Az egyik az volt, hogy a települések jogkörébe utalják azt, hogy milyen mértékben és hogyan teljesítik a törvény előírásait, vagyis hogy teljesen szabadon dönthessenek a megvalósítás miként jéről. A félelem nem teljesen alaptalan, mert ebben az esetben úgy is lehet értelmezni a törvényt, hogy maradhat minden úgy, ahogy addig volt. A másik módosító javaslat alapján a kötelespéldány-beszolgáltatási előírást törölték, és helyette a kantonkönyvtár begyűjtési megbízást kap, vagyis neki kell a példányokat begyűjtenie, a kiadókkal egyeztetni és tárgyalni.

A könyvtári törvény kidolgozásának felelősei különösen a németországi törvényekre támaszkodtak, hiszen Svájcban a luzerni és tessini, csak könyvtári részterületekre kiterjedő törvényeken kívül egyszerűen nem létezik könyvtári törvény. A német törvényekhez képest a svájci törvények mindig rövidebbek, tömörebbek, a lényegre törnek, nincsenek bennük leíró normatartalmak. A St. Gallen-i törvény is rövid, és erősen kidomborodik benne a svájci jogrend szerinti, a települések autonómiájának nagyobb súlya. Ez egy kerettörvény, mert részleteiben nem szabályozza úgy a kanton könyvtárügyét, mint például a német tartományok törvényei.

2013 februárjára tervezték a törvényjavaslat második megtárgyalását. Ha a kezdeményezés benyújtói nem vonták vissza hét napon belül a kezdeményezést, akkor népszavazást terveztek a kezdeményezésről, illetve a könyvtári törvényről.

/RÜHLE, Christopher: Bibliotheksgesetzgebung in der Schweiz. = Bibliotheksdienst, 47. köt. 3–4. sz. 2013. p. 165–191./

(Burmeister Erzsébet)

Digitális-hasonmás elismerő pecsét: egy felhasználó-orientált szabvány

Miért van rá szükség?

Az analóg hordozókon megjelent dokumentumok digitalizálása számos előnnyel jár mind a könyvtárak, mind az általuk szolgált közönség számára: az elektronikus formátum megkönnyíti a hozzáférést, a megőrzést, a megtalálást, a felhasználást, a gyűjteményszervezést... A digitalizálás azonban nem egy jól behatárolt, egységes folyamat, amelynek eredményeként automatikusan előállnak a

felsorolt előnyök. Minden ilyen projekt egyedi: a rendelkezésre álló technológia, a költségvetés, a szakembergárda, a választott műszaki megoldások, és – jó esetben – a megcélzott felhasználói kör igényei alakítják ki azokat a körülményeket, amelyek közt az adott digitalizálási munka megvalósul. A digitalizálás többféle dolgot is eredményezhet: fényképezés vagy szkennelés útján előállított oldalképeket, géppel felismertetett OCR-es vagy pedig emberi munkával begépelt szövegeket, de akár egy teljesen újragyártott e-könyvet vagy számítógépes alkalmazást is. És az analóg objektum digitálissá alakítása még csak az első lépés: más tevékenységekre (pl. metaadatolásra, megbízható repozitóriumban való megőrzésre, a digitális tartalomra épített szolgáltatásokra) is szükség van ahhoz, hogy a digitalizálás előnyei érvényesüljenek.

A „digitalizálás" szó jelentése tehát homályos, többet takar el, mint amennyit elárul. Hiába tudjuk, hogy egy könyvet digitalizáltak, ez még nem elég információ a könyvtárosok és a felhasználók számára, mert nem derül ki belőle, hogy milyen célra alkalmas az elektronikus verzió. Fontos volna, hogy ne csak a digitalizációs projektek irányítói, hanem a könyvtárak vezetői, a gyűjteményszervezéssel és a megőrzéssel foglalkozó szakemberek, a szolgáltatók és más érintettek – beleértve a könyvtárak használóit is – tisztában legyenek azzal, hogy egy adott digitalizálásnak mi lesz a tényleges eredménye, mi valósul meg valójában a lehetséges előnyök közül. Ez nem csak a saját állomány digitalizálásakor fontos, hiszen a könyvtárak egyre inkább felhasználják és beépítik a gyűjteményükbe a máshol digitalizált, nyilvánosan elérhető vagy kereskedelmi forgalomba került anyagokat is.

Sokféle digitalizálási szabvány és útmutató létezik (a képi dokumentumokhoz pl. a *FADGI Still Image Working Group* állított össze róluk egy listát [1]), de ezek elsősorban a digitális változat előállítására vonatkoznak és nehezen érthetők, nem igazán hasznosak a felhasználóknak vagy azoknak a könyvtárosoknak, akik a „végterméket", vagyis a digitális példányt használni, illetve szolgáltatni fogják. Az olyan technikai jellemzők, mint a színmélység vagy a felbontás, nem mondanak semmit a digitalizálás teljességéről és pontosságáról, mint ahogy arról sem, hogy egy adott felhasználási formára alkalmas-e a számítógépes változat. A jelenleg létező digitalizálási szabványokban nincs olyan „szótár", amellyel leírható lenne az, hogy mik voltak az adott projekt céljai, hogy miért az adott megoldásokat választották, hogy sikerült-e elérni a célokat és a létrejött digitális objektumok megfelelnek-e a felhasználók igényeinek. Az előállításra vonatkozó szabványok kiegészítéseként tehát szükség van egy olyan világos, egyértelmű és objektív „fogyasztói" szótárra, amellyel a nem szakemberek is leírhatják, és felhasználói szempontból összehasonlíthatják a digitalizálások eredményeit.

A bevezetésre javasolt *Digital-Surrogate Seal of Approval* (DSSOA) minősítés egy lépés ebbe az irányba. A DSSOA, mint egyfajta elismerő vagy hitelesítő „pecsét", azt jelzi, hogy a digitális változat pontos és teljes értékű helyettesítője az eredeti statikus, analóg objektum tartalmának és külalakjának.

Az olyan nyomtatott információcsomagok, mint amilyenek például a könyvek, az újságok és a folyóiratok, nem csupán tárolják és közvetítik az információt, hanem kódolják és prezentálják is azt. Egy papírkiadvány egyben egy felhasználói felület is: a szöveg, a képek és egyéb elemek külalakja és elrendezése az oldalakon jelentést hordoz, kontextust ad. A tipográfia egyszerre tudomány és művészet, hosszú évszázadok alatt kialakult szokásokat követ. Egy külalakjától megfosztott szöveg akár az értelmét is elveszítheti, vagy legalábbis többértelművé, zavarossá válhat. A digitalizálás egyik fontos szempontja és célja lehet ennek a kontextusnak, tehát az analóg példány külalakjának megőrzése és egy digitális szurrogátum – helyettesítő hasonmás – előállítása. Az ilyen célú projektek eredményeinek minősítésére szolgál a DSSOA szabvány. (Természetesen vannak olyan esetek is, amikor az eredeti külalak megőrzése nem cél, sőt kifejezetten hátrány: pl. mobil eszközökön kényelmesen olvasható e-book készítése. Ezekre más minősítőket lehet majd bevezetni.)

Hogyan használható?

A DSSOA két kritériumot fogalmaz meg, valamint néhány szabályt ezek alkalmazására. A kritériumok a felhasználók számára a technológiai háttér ismerete nélkül is könnyen érthető fogalmak: *teljesség* és *pontosság*. A szabályok pedig a digitális másolatok létrehozásával, kezelésével, megőrzésével vagy terjesztésével foglalkozóknak adnak útmutatást annak megállapításához, hogy egy digitális dokumentum vagy egy dokumentumgyűjtemény megérdemli-e a DSSOA elismerő pecsétjét. Ha egy könyvtár úgy dönt, hogy állományvédelmi vagy gyűjteményszervezési okból az olvasó-

inak inkább a digitális példányt szolgáltatja, akkor a DSSOA megfelelő eszköz lehet annak jelzésére, hogy a digitális változat valóban alkalmas-e az eredeti helyettesítésére.

A DSSOA az ALA (American Library Association) digitalizálási ajánlásán [2] alapszik. A digitális hasonmástól elvárt két alapkövetelményt így határozza meg:
Teljesség: Az eredeti dokumentum minden oldala teljesen és tökéletesen reprodukálva van. Nincs olyan oldal vagy oldalrészlet, ami homályos, vagy elmosódott, vagy eltakart, vagy kihagyott, vagy hiányzik. Minden egyes oldal teljes egészében digitalizálva lett.

Pontosság: Az eredeti elrendezést és külalakot megőrizték. Minden szöveges rész olvasható, és legalább annyira könnyen, mint az eredeti példányon. Nincs látható minőségromlás. Az eredetihez hasonló méretben minden szöveg tiszta, elmosódás vagy torzulás nélküli. Valamennyi képi elem tiszta, és a minősége (pl. szín, felbontás) az eredetivel megegyező.

Az alkalmazásra vonatkozó szabályok pedig a következők:
A DSSOA jelzés akkor használható egy bibliográfiailag azonosítható digitalizált tételnél, ha
- egy illetékes szervezet ellenőrizte, hogy mind a két kritérium teljesül az adott dokumentumnál;
- és ha ez az illetékes szervezet kiadott erről egy Megfelelőségi Igazolást (*Statement of Verification*).

A Megfelelőségi Igazolásban
- meg kell adni és le kell írni a kritériumok ellenőrzéséhez használt módszert;
- ki kell jelenteni a 100%-os megfelelőséget.

Ha egy bibliográfiailag azonosítható tételekből álló digitális gyűjtemény minden egyes darabja megfelel a kritériumoknak, akkor a DSSOA minősítés a gyűjteményre is alkalmazható.

Maga a DSSOA szabvány nem határoz meg semmilyen konkrét módszert vagy eljárást az ellenőrzésre vonatkozóan. Ez történhet emberi közreműködéssel, vagyis az oldalak egyenkénti szemrevételezésével, de elfogadhatók automatizált megoldások is. A Megfelelőségi Igazolásban vagy le kell írni az alkalmazott eljárást, vagy hivatkozni kell egy olyan dokumentumra, amely ismerteti a teljesség és pontosság ellenőrzésére használt módszert. Az ellenőrzésnél a reprezentatív mintavétel nem elegendő, minden egyes oldalnál – egy gyűjteményben pedig minden egyes tételnél – külön meg kell vizsgálni a kritériumok teljesülését.

A DSSOA-megfelelés jelzésére szintén nincs előírás a szabványban; a könyvtárak maguk alakíthatják ki, hogy hogyan tüntetik fel ezt az információt a metaadatok között. Egy ajánlott megoldás:
DSSOA_complete [yes | no ; date = ; verifier= ; notes=]
DSSOA_accurate [yes | no ; date = ; verifier= ; notes=]
DigitalSurrogateSealOfApproval [yes | no ; verification_method= ; qualification= [yes | no]; notes=]

Bár a teljességi kritérium megköveteli, hogy minden oldal reprodukálva legyen a digitális változatban, amelynek valamilyen funkciója van (vagyis az üres oldalak is, ha pl. az oldalszámozás vagy a bal/jobb oldalpárok megőrzése miatt szükségesek), indokolt esetben – ha sem a kontextus miatt, sem jelentéshordozóként nincsen rájuk szükség – kihagyhatók oldalak a digitalizálásból, de akkor ezt a hiányt a Megfelelőségi Igazolásban jelezni kell. Az viszont nem elfogadható, ha azért maradnak ki egyes lapok, mert a projekt nem rendelkezik a digitalizálásukhoz szükséges eszközzel (pl. nagyméretű szkennerrel a kihajtható oldalakhoz vagy térképekhez). Az ilyen dokumentumok nem kaphatnak DSSOA pecsétet. Ha viszont az eredeti analóg kiadvány hiányos vagy megrongálódott és nincs helyette hibátlan példány a digitalizálandó gyűjteményben, akkor a digitális változat megkaphatja a DSSOA jelzést, de a hiányt/hibát szintén fel kell tüntetni a Megfelelőségi Igazolásban, a metaadatoknál pedig egy minősítővel lehet ezt jelezni, például így: *Qualified Digital-Surrogate Seal of Approval: some content [may be / is] damaged or missing*. Hasonlóképpen kell eljárni, amikor a dokumentum egy másodlagos hordozóról (pl. mikrofilmről) lett digitalizálva, amely már eleve nem teljes és tökéletes másolata az eredeti papírkiadványnak. Ugyancsak minősítővel jelezhető gyűjteményszinten az, ha a digitális gyűjtemény egyes darabjai csak a minősített DSSOA-nak felelnek meg, például így: *Qualified Digital-Surrogate Seal of Approval: some copies are damaged or incomplete*. Ha utólag derül ki egy digitális dokumentumról, hogy mégsem teljesíti a követelményeket, akkor vagy vissza kell vonni a DSSOA jelzést, vagy korrigálni kell a hibát és újra elvégezni az ellenőrzést. A gyűjtemény esetében pedig vagy ki kell venni a feltételeknek nem megfelelő tételt a többi közül, vagy a gyűjtemény tovább nem viselheti a DSSOA minősítést.

Mire használható?

A DSSOA kritériumokat arra használhatják a digitális tartalmakat létrehozó, kezelő, őrző vagy szolgáltató szervezetek, hogy jelezzék a felhasználóknak azok teljességét és pontosságát. Alkalmasak arra is, hogy egy digitalizálási projekt tervezési fázisában ezek figyelembevételével fogalmazzák meg az elérni kívánt célt: meg akarnak-e felelni ezeknek az elvárásoknak? A már létező digitális dokumentumok vagy gyűjtemények értékelői pedig javasolhatják, vagy megerősíthetik, vagy éppen megkérdőjelezhetik a DSSOA megfelelőséget. A felhasználók számára is hasznosak lehetnek ezek a fogalmak a digitalizált dokumentumok jellemzésére, vagy például különböző digitális verziók összehasonlítására abból a szempontból, hogy azok mennyire alkalmasak az eredeti analóg példány helyettesítésére.

A DSSOA nem használható mindenféle digitális projekthez vagy gyűjteményhez. Elsősorban olyan esetekben érdemes alkalmazni, amikor a digitális változatot a nyomtatott kiadvány helyett kívánják használni, nem pedig annak kiegészítőjeként. Emellett azoknak a könyvtáraknak is hasznos lehet, amelyek kereskedelmi és nonprofit forrásokból szereznek be digitális tartalmakat és szolgáltatják azokat az olvasóiknak. Ilyen környezetben a DSSOA jó mérce az alternatívák közötti választáskor, valamint hasznos eszköz a választás kommunikálásához.

A digitalizálás, a gyűjteményszervezés, a megőrzés és a szolgáltatás összetett folyamatok, egyetlen szabvánnyal nem lehet ezek minden aspektusát (pl. metaadatok, hosszú távú megőrzés, használhatóság, válogatási szempontok) egységesen leírni. A könyvtáraknak sokféle eszközre van/lenne szükségük, melyeket felhasználhatnak a döntéshozásnál. Ezek egyike lehet a digitális hasonmások minősítésére alkalmas DSSOA.

Hivatkozások

[1] FADGI. Still Image Working Group: A Resource List for Standards Related to Digital Imaging of Print, Graphic, and Pictorial Materials. Federal Agencies Digitization Guidelines Initiative. 2010. január 28. *http://www.digitizationguidelines.gov/guidelines/digitize-standards.html*

[2] BOGUS, Ian et al.: Minimum Digitization Capture Recommendations (DRAFT). Association for Library Collections and Technical Services Preservation and Reformatting Section. 2012. *http://www.ala.org/alcts/resources/preserv/minimum-digitization-capture-recommendations*

/JACOBS, James A. – JACOBS, James R.: The Digital-Surrogate Seal of Approval: a Consumer-oriented Standard. = D-Lib Magazine, 19. köt. 3−4. sz. 2013./

(Drótos László)

Open access − az etikai alapelvek szemszögéből?

Az etikai kódex értékkeretet ad a tevékenységeknek egy szakmán belül, a szakmai csoportokon belül a döntések alapját képező megfontolások és meggyőződések közös elfogadásának kifejeződése. A teljesség igénye nélkül alapvető témákat és meggyőződéseket fogalmaz meg. Ezzel egy-egy szakmai csoport önelfogadását mértékadóan meghatározza, támogatja az egyéni véleményalkotást és a személyes döntéshozatalt etikai kérdésfeltevéseknél.

Mennyire releváns az etikai kódex az időszerű könyvtári és információs munka szakmai kérdéseinél? Ezt vizsgálja a cikk az open access példáján keresztül. E célból kritikusan veszi szemügyre a *Könyvtár & Információ Németország (Bibliothek und Information Deutschland* = *BID*), az *Amerikai Könyvtári Egyesület (American Library Association = ALA)*, és a *Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége (International Federation of Library Associations and Institutions = IFLA)* kiadványait.

Az open access mint a hozzáférés és információterjesztés elve

Az internet lehetőséget ad az információk korlátlan elektronikus terjesztésére − a tudományos irodalom világszerte szétküldhető digitális formában. Ez a fejlődés eredményezte 2001-ben a *Budapesti Open Access Initiative* létrejöttét és egy évre rá az open access elvének átfogó megfogalmazását: az open access azt jelenti, hogy a tudósok tudományos eredményeiket az interneten ingyenesen

mindenki számára hozzzáférhetően közzéteszik, azért hogy az érdeklődők a teljes szövegeket elolvashassák, letölthessék, másolhassák, terjeszthessék, nyomtathassák, kereshessenek benne, és bármilyen legális módon használhassák pénzügyi, műszaki és jogi korlátozások nélkül.

Ez a definíció az információhoz való hozzáférés támogatása mellé az open access jellemzőjeként a használatot és terjesztést is hozzávette, de a tudományos irodalmon belül csak kevés publikációs formátumra és információfajtára szorítkozott. A könyvtárak, mint az open access lehetséges intézményi segítői még nem lettek megemlítve.

A „Berlini Nyilatkozat" két év múlva tovább bővítette és pontosította az open access fogalmát: az emberi tudás és kulturális örökség átfogó forrásaként jelölte meg a nyílt hozzáférést. Az open access publikációk közé sorolta az eredeti kutatási eredményeket, metaadatokat, forrásadatokat, képi és grafikus anyagokat. Az open access hatáskörét az egyedi és intézményi támogatási lehetőségek megkülönböztetésével jelentősen kiterjesztette.

Az UNESCO a könyvtárak stratégiai feladatának jelöli ki, hogy az open access elvet továbbfejleszszék, támogassák, a döntéshozókkal és fenntartókkal szemben kiálljanak mellette.

A „Berlini Nyilatkozat" az open accesst a tudás átfogó és szabadon hozzáférhető víziójaként írja le. Így közvetlen összefüggésbe kerül az információkhoz való szabad és korlátlan hozzáférés szakmai etikai alapelvével, amely Németországban az alaptörvény 5 cikkelyéből vezethető le: mindenkinek joga van véleményét szóban, írásban és képi úton kinyilvánítania és terjesztenie, és általánosan hozzáférhető forrásokból korlátozás nélkül tájékozódnia.

A könyvtári és információs szakmák etikai alapelvei Németországban

Németországban a könyvtárügynek 2007 óta van etikai kódexe, amely az IFLA *FAIFE* bizottsága (*Információhozzá-férés és a Kifejezés Szabadságának Bizottsága = Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression*) munkájának hatására készült el az alábbi célkitűzések szem előtt tartásával: 1. a könyvtári és információs szakmák etikai alapelveinek összefoglalása, 2. a német viszonyokra való alkalmazás, 3. olyan megfogalmazások megtalálása, amelyek a hétköznapokban való alkalmazást megkönnyítik, 4. olyan fejlődés elindítása, ami a könyvtárosok szakmai tudatának részévé teszi az etikai normákat.

Az etikai alapelvek nem tartalmaznak kifejezett utalást az open access elvére és a könyvtárak szerepére. Az alapelvek „további feladatok" részében vannak csupán általános megjegyzések: „Támogatjuk a tudományt és a kutatást az információk, források rendelkezésre bocsátásával és az ezekkel kapcsolatos szolgáltatásokkal", illetve: „Törvényes jogszabályi keretek között adatokat és teljes szövegeket bocsátunk rendelkezésre az interneten a hozzáférés javítása érdekében". Mindkét kijelentés a fölérendelt alapelvre hivatkozik, vagyis az információkhoz való szabad és korlátlan hozzáférés biztosítására, de az open access jelentőségére és távlataira való hivatkozás nélkül.

Az ALA etikai kódexe

Az Egyesült Államokban az ALA már 1939-ben kiadott egy becsületkódexet, melyet összesen háromszor (1981, 1995, 2008) dolgozott át. Már a bevezetőben utal a szakma öntudatára, hogy álljon ki az információszabadság mellett: „A tájékozott polgárságra alapozó politikai rendszerben olyan szakma képviselői vagyunk, amely kifejezetten el van kötelezve az intellektuális szabadság és az információkhoz való szabad hozzáférés ügyéhez." Az ALA kódexe összesen nyolc alapvető kijelentést tartalmaz, de éppúgy, mint a német alapelvek, nem említi az open accesst. Az alapvető kijelentések közül a negyedik etikai alapelvként megfogalmazza a szellemi tulajdon tiszteletben tartását és az érdekegyeztetés segítését az információhasználók és jogtulajdonosok között: „Tiszteletben tartjuk a szellemi tulajdon védelmét, segítjük az információt használók és a jogtulajdonosok közötti érdekek egyensúlyának megteremtését." Konkrétabb utalás vagy további kijelentések nincsenek.

Az IFLA etikai kódexe

Az IFLA a szabad véleménynyilvánítás és az információkhoz való nyílt hozzáférés jogainak megvalósításánál a könyvtárakat a FAIFE-bizottságon keresztül képviseli. Ez a bizottság hosszú évek munkájával olyan etikai kódexet hozott létre, amely 60 ország hasonló dokumentumain alapszik, és először tett arra kísérletet, hogy szakmai etikai alapelveket fogalmazzon meg. Az IFLA a könyvtá-

rosok és a többi információs szakember etikai kódexét 2012 augusztusában fogadta el.

A kódex hat tematikus szakaszra tagolódik, melyeket egymás után részleteiben elemez. Az open access fogalmát alapelvként kezeli a tudományos irodalom és a kutatási eredmények publikálása kapcsán az „Open access és a szellemi tulajdon" szakaszban. Ez a szakasz az open access, open source és open license alapelveinek támogatását abból vezeti le, hogy a könyvtárhasználók számára az információkhoz való lehetséges hozzáférés a médiumtól és formátumtól függetlenül valósuljon meg. Ezzel etikai szempontból az open accesst egyértelműen könyvtári feladatként definiálja. A szakasz további részében a lehetséges gyakorlati megvalósítást konkretizálja a szerzők és egyéb alkotók szellemi tulajdonjogaira való hivatkozásokkal, valamint a licencek kezelésére, az információkhoz való hozzáférésre tér ki.

A három kódex összehasonlításánál egyedülálló a szellemi tulajdonra vonatkozó jogi alapelvek továbbfejlesztése érdekében a politikai lobbizásra való felhívás: a könyvtárosok és információs szakemberek bátorítsák a kormányokat, hogy a szellemi tulajdon területén egyensúly alakuljon ki a jogtulajdonosok és a könyvtárak érdekei között.

Végkövetkeztetés

A német szakmai szövetség, az ALA és az IFLA szakmai etikai kódexe lényeges részeikben a nyílt hozzáférés alapjogának jelentésére alapoznak. Vagyis a könyvárak partnerként lépnek fel az információhasználók és a jogtulajdonosok között és kiállnak a szellemi tulajdonjog mellett.

Egyedül az IFLA kódexe fejti ki konkrétan az open access etikai jelentőségét a könyvtárak szempontjából. Az IFLA által megfogalmazott vezérelvek az open access jelentőségét tekintve meghaladják a német etikai alapelvekben megfogalmazottakat. Ezért a német etikai kódex bővítése és átdolgozása mindenképp javallott. Mivel annak idején a „Berlini Nyilatkozat"-ban a német könyvtárak kiálltak az open access mellett, ezért az etikai kódex pontosítását is el kell végezniük.

/BOYER, Jens: Open Access – ein Aspekt ethischer Grundsätze? = Bibliotheksdienst, 47. köt. 3−4. sz. 2013. p. 231−238./

(Burmeister Erzsébet)

Egyetemi könyvtár állománya pénzügyi értékének meghatározása

Gyakran mondják, hogy a könyvtárak felbecsülhetetlenül értékesek, és ilyenkor az „értékes" fogalom részben kulturális, részben pénzértéket jelent. Ez a hozzáállás nyilván sok embernek, köztük különösen a könyvtárosoknak megfelelő és felsőoktatáspolitikai szempontból is van értelme, de a mai társadalomban az „értékes" fogalom alatt gyakran csak a tényleges pénzértéket értik. Ilyenkor az „értékes" fogalmat pontosabban kell definiálni, nem elégségesek az összehasonlítások („kevesebb", „több", „fontosabb", „értékesebb"), mennyiségi adatokra van szükség (1000 euró, egy év).

Frankfurt (Oder) Viadrina Európa Egyeteme (Europa-Universität Viadrina = EUV) könyvtárának előírták, hogy határozza meg az egyetemi könyvtár szakirodalmának értékét. És az érték esetében nem a tudományos, történeti, művészi értékre, hanem a pénzügyi értékre gondoltak. Az alkalmas mérési módszereket is meg kellett ehhez a tevékenységhez találniuk. Az épület, polcok, műszaki felszereltség értékére nem voltak kíváncsiak.

Nemcsak összegzéseket kellett végezniük, hogy mely években mennyit költöttek összességében, a könyvvizsgáló ugyanis nemcsak a plusz, hanem a mínusz számokat is akarta látni, azt is, hogy menynyit csökkent az állomány értéke a selejtezések, a már nem aktuális irodalom áresése, lopások vagy a redukálódó kölcsönzési számok miatt.

A könyvtár munkatársai olyan eljárást szándékoztak kidolgozni, amely nem túl munkaigényes és később is folyamatosan használható, mivel tudták, hogy az adatokat évente kell majd szolgáltatni.

A szövetségi tartományra vonatkozó speciális rendeleteket is figyelembe kellett venniük. A különböző német szövetségi tartományokban a vagyonnyilvántartást érintő rendeletek meglehetősen kü-

lönböznek egymástól. Egyes tartományokban nincsenek ilyenek, másokban, ahol vannak, tartalmilag mások a rendeletek. Különbségek vannak abban is, hogy ki a tulajdonos: az önkormányzat, vagy a tartomány. Észak-Rajna-Vesztfáliában például a kezdő állomány(nyitókészlet) meghatározásához a legutolsó hat évben vásárolt könyvek beszerzési költségeit kell alapul venni, de más a rendelkezés Schleswig-Holsteinban stb. stb.

A Viadrina Európa Egyetemen lényegesen hosszabb időtartamra visszamenőleg számoltak és a meghatározott időtartamra nem csak egyszerűen összegezték az adatokat. A könyvtárban különböző dokumentumtípusaik vannak: monográfiák, folyóiratok és egyebek: adatbázisok, térképek, mikrofiche, CD-ROM, DVD. De ezeknek az egyéb dokumentumoknak éves növekedése az adatbázisokat és e-könyveket kivéve olyan szerény, hogy ezekkel nem foglalkoztak. Az adatbázisok, e-könyvek, online folyóiratok összességében szintén tetemes értéket képviselnek, de az értéküket másképp kell kezelni, mint a nyomtatott anyagokét. Ezért csak a monográfiák és folyóiratok értékét vették számításba, de ezeknél sem vették különkülön az egyedi tételeket.

Értékbecslés

Az érték becsléséhez, az EUV megalapításának éve óta monográfiákra és folyóiratokra kiadott pénzösszegeket (csak dologi kiadások) vették alapul. Ezt az összeget szokták évente lejelenteni a pénzügyi osztályra is. Ilyenkor megadják a beszerzett monográfiák és előfizetett folyóiratok számát is. Az 1992-ben alapított Európa Egyetem esetében ez működik, de egy régebbi intézmény esetében komoly akadályokba ütközne kezdő évként az alapítás évét használni. Meg kell határozni egy másik „kezdőévet", ami lehet pl. 25, 30 vagy akár 100 évvel azelőtt is.

Értékcsökkenés

Az értékvesztést értékcsökkenési leírással lehet megadni. A degresszív értékcsökkenési leírásból indultak ki, mert a dokumentumoknak mindig van maradványértéke. A legtöbb tudományterületen az információ értéke közvetlenül a kiadás után erősen, később jóval lassabban csökken.

Az Európa Egyetemnek nincsenek ősnyomtatványai, de azért van néhány meglehetősen régi és ezért értékes könyve. Ezek nincsenek kiállítva az olvasóteremben, hanem egy elkülönített raktárban vannak elhelyezve, vagyis az olvasók nem férhetnek hozzá. Ezeknek az értéke nemhogy csökkenne, hanem nő az idő múlásával, vagyis értékcsökkenést ezeknél nem kellett volna alkalmazni. Mivel azonban ezeknek az értékes műveknek nem túl nagy a példányszáma, ezeket szintén nem vették figyelembe a kidolgozott eljárásnál.

A monográfiák éves értékcsökkenését 10%-kal, a folyóiratokét 20%-kal adták meg, hisz a folyóiratokban publikált kutatási eredmények az aktuális állapotot mutatják és az idő múlásával ez folyamatosan változik, a monográfiák viszont már a tartós, kiérlelt, hosszabb távon is helytálló eredményekkel foglalkoznak. A természet-, műszaki és orvostudományok területén ez a helyzet még inkább fennáll, de az Európa Egyetemen kizárólag a gazdaság-, jog- és társadalomtudományokat művelik.

A fentiekből kiderül, hogy az eljárást nem lehet akármilyen könyvtárra alkalmazni, mert erősen kötődik az ottani helyi viszonyokhoz. Lehet ugyan az EUV eljárásából következtetéseket levonni, de nem szabad egy az egyben átvenni.

A selejtezést több okból hajtják végre: fizikai értelemben vett elhasználódás, a használat csökkenése, vagyis tartalmi elhasználódás, leltározáskor feltárt hiányok. Az értékmeghatározásnál abból indultak ki, hogy a selejtezés különböző típusai folytán beálló értékcsökkenés és a már nem aktuális irodalom áresése is benne van az értékcsökkenésben. A selejtezéseket azért említendők, mert a könyvtárosok azt hiszik, hogy a selejtezés jelenti az állomány értéke csökkenésének legfőbb elemét. De mint kiderült, ez nem igaz. Az Európa Egyetem esetében olyan kis részt tett ki a selejtezési veszteség, hogy külön nem is kellett kiszámítani, csak egy összegben besorolni az értékcsökkenési leírásba.

A végső soron kialakult képlet:

$$UB = \sum_{y=1992}^{m} (AM_y * 0{,}9^{(m-y)} + AZs_y * 0{,}8^{(m-y)})$$

ahol

AM_y: y évben a monográfiákra kiadott összeg
AZS_y: y évben a folyóiratokra kiadott összeg
m: a beszámoló éve

A monográfiák kiadásainál a „0,9” tényező a 10%-os értékcsökkenési leírásból származik, a folyóiratoknál ugyanez „0,8”.

Magától értetődik, hogy a helyi adottságok függvényében ezek a tényezők magasabbak, illetve alacsonyabbak lehetnek és a selejtezés nem mindenütt számítható bele egy összegként az értékcsökkenési leírásba.

A fentebbi számítás kísérő jelensége az is, hogy a képlet alapján kalkulálható milyen éves összegre van szükség az állomány értékének megőrzéséhez az adott könyvtár esetében.

/KLAUß, Henning: Zur Ermittlung des finanziellen-Wertes von Medieneiner Universitätsbibliothek. = Bibliotheksdienst, 47. köt. 5. sz. 2013. p. 315–322./

(Burmeister Erzsébet)

Zajongás a könyvtárban: játszóprogramok az egyetemi könyvtár népszerűsítése és megismertetése érdekében

Egy 2008-as felmérés [1] szerint az amerikai tinédzserek szinte mindegyike (97%) rendszeresen játszik számítógépes játékokkal. Egy másik jelentés [2] pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a játékra alapozott tanulás egyike annak a hat területnek, amelyek jelentős hatással lesznek a felsőoktatásra az elkövetkezendő években. Az egyetemi könyvtáraknak is érdemes kihasználniuk ezeket a tendenciákat az új felhasználók toborzására, a szolgáltatásaik megismertetésére, és az egyetemi polgárok közötti közösségi érzés erősítésére.

A szakirodalomban szaporodnak a játékok könyvtári célú hasznosításáról beszámoló publikációk. A *Carthage College* munkatársai például kincsvadászatot szerveztek a könyvtárban. A *Fresno State University* néhány könyvtárosa és diákja szintén könyvtár-orientációs célra egy online játékot készített, amit az egyetem kurzuskezelő rendszerében érhetnek el a hallgatók. Sikeres kísérletek történtek a könyvtári és információs írástudás oktatása terén is: például a *University of Alabama* könyvtárosai különféle közösségi médiaalkalmazásokkal egy alternatív valóságjátékot kreáltak. Ugyancsak jó eszköznek bizonyultak a számítógépes játékok a könyvtár-népszerűsítő nyílt napokon. A *D. H. Hill Library* – a tanulótérben állandóan rendelkezésre álló játékgépek mellett – külön eseményeket is szervez a játszani szerető egyetemistáknak: többek közt *Madden NFL* videojáték-versenyeket és LAN-partikat, vagyis többszereplős játékokat a helyi hálózaton. A *Z. Smith Reynolds Library* nyílt játéknapokat, pontosabban -éjszakákat kínál az elsőéveseknek. Ezek az alkalmak nemcsak arra jók, hogy a diákok megismerkedjenek egymással és a könyvtárral, hanem a könyvtárosok is jobban megismerhetik ilyenkor a felhasználóikat, így jobb szolgáltatásokat tudnak nyújtani nekik. Több könyvtárban gyűjtik is a számítógépes és videojátékokat, a konzolokat és egyéb játékgépeket. *Harris* és *Rice* 2008-as könyvükben [3] sorra veszik mindazokat a területeket, ahol a játékok és a könyvárak világa érintkezik.

Jelen cikk szerzői a *Lawrence University* bölcsészettudományi iskolája szakkönyvtárának e téren szerzett tapasztalatairól számolnak be. A *Seeley G. Mudd Library* a rendezvényein már korábban is használt különféle táblás játékokat és rejtvényeket, de 2009-től a könyvtár intenzívebben kezdett el kifejezetten olyan programokat szervezni, amelyeknek a játék áll a középpontjában. Ezekkel egyrészt a kampuszon belüli közösségi életet szeretnék élénkíteni, másrészt felhívni velük a könyvtárra azoknak a diákoknak a figyelmét is, akik maguktól nemigen keresnék meg azt.

Partnerség

Ahhoz, hogy egy ilyen esemény sikeres lehessen, és hogy minél több diákhoz eljusson a híre, érdemes partnereket keresni a szervezéshez. A könyvtárosok önmagukban nem biztos, hogy ki tudják választani azt aktuálisan legnépszerűbb játékokat és nem ismerik azok pontos szabályait, illetve a működésmódjukat. A témában megjelent publikációk közt többféle együttműködésre is lehet példákat találni. Volt, ahol a könyvtár a Diákirodával szövetkezett, máshol a számítóközpontot, a sport- vagy a kollégiumi szervezetet, vagy éppen egy hallgatói játékklubot vonták be az előkészületekbe és/vagy a lebonyolításba. Ha sikerül megnyerni segítőnek egy-két lelkes és szakértő játékost, akkor nagyobb eséllyel lehet zökkenőmentesen és mindenki megelégedésére megszervezni egy ilyen

eseményt. További előny, ha még kölcsön is adják erre az időre a könyvtárnak a saját játékukat vagy eszközeiket ezek az emberek. A diákszervezetekkel való együttműködés pedig nemcsak a könyvtárnak hasznos, hanem fordítva is előnyös lehet. Például a *Magic: The Gathering* nevű gyűjtögetős kártyajáték egyetemi klubja fennállása legsikeresebb játéknapját tartotta a könyvtár különgyűjteményi helyiségében. A nagyszámú résztvevő közül többen megemlítették, hogy az antik fa- és fémszekrények, a régi könyvek és a szoba „történelmi levegője" sokat hozzáadott ennek a fantázián és varázslaton alapuló kártyajátéknak a hangulatához.

A megfelelő játékok kiválasztásához már az is hasznos lehet, ha a könyvtárosok megkérdezik a könyvtárban megforduló egyetemistákat. A médiában divatosnak hirdetett számítógépes játékok nem biztos, hogy az adott egyetemi közösségen belül is népszerűek. 2009-ben a *Mudd Library* a *Nemzeti Könyvtári Hét* eseményei közé egy játéktornát is betervezett. A szervezők a *Rock Band* vagy a *Guitar Hero* nevű játékra gondoltak, de miután megkérdezték a könyvtárban dolgozó diákmunkást, kiderült, hogy ezek régen lecsengtek, az egyetemen a legtöbben már a *Super Smash Bros. Brawl* programmal játszanak. Ez a játék sokkal alkalmasabbnak is bizonyult: gyors és könnyű megtanulni, nézni is szórakoztató és van versenyüzemmódja is (a torna lebonyolítási szabályai pedig a *Smashboards.com* oldalon megtalálhatók). Azóta már kilenc ilyen versenyt rendezett közösen a könyvtár és a *Lawrence University Gaming Club*, és minden évben egyre nagyobb látogatottságnak örvend ez az esemény. A győztes ajándékutalványt kap, de a legnagyobb díj az, hogy eldicsekedhet vele, hogy ő a legjobb *Smash Bros.*-játékos a kampuszon.

Tervezés

A játszóprogramok szervezésekor gondosan kell kiválasztani az időpontot. Nem szerencsés olyankor rendezni ezeket, amikor amúgy is tele van a könyvtár tanuló és leckeíró hallgatókkal. A vizsgaidőszakban vagy közvetlenül a záróvizsgák előtt tartott játéknapoknak a tanárok és a diákok sem örülnek. Mivel 2010-ben és 2011-ben a *National Gaming in Libraries Day* pont a vizsgák előtti szombatra esett, a Mudd Library könyvtárosai úgy hirdették és szervezték meg a játéklehetőségeket, hogy egy kis pihenést és szórakozást jelentsenek az intenzív tanulás közben, de ne zavarják meg velük a könyvtár többi használóját. Lehalkított Nintendo Wii játékgépet tettek ki a *New Super Mario Bros.* programmal, valamint egy asztalt néhány tábla- és kártyajátékkal. A diákok kisebb csoportokban többször odamentek ezekhez, játszottak egy darabig, majd visszatértek a munkájukhoz.

A helyszín megválasztása szintén fontos szempont. Tágas, jól megvilágított, konnektorokkal bőségesen ellátott helyiség az optimális, lehetőleg olyan helyen, ahonnan a kihallatszó zaj nem zavarja a könyvtárban folyó egyéb tevékenységeket. A Mudd Library-ban nincs külön terem a könyvtári rendezvényekre, így az amúgy is zajos földszinti területet használják erre a célra, a bejárat közelében. Ide tesznek ki görgős kiskocsikon tévékészülékeket, szétnyitható asztalokat, hordozható karosszékeket és elosztókat a játéknapokon.

Ha első alkalommal szervez egy ilyen eseményt egy könyvtár, akkor valószínűleg nem éri meg a játékokhoz szükséges minden eszközt és szoftvert egyszerre megvennie. Ezek több helyről is kölcsönözhetők, vagy akár maguk a résztvevők is hozhatnak ilyeneket magukkal. A Mudd Library kezdetben a helyi közkönyvtártól kérte kölcsön a Nintendo Wii készüléket, majd több sikeres játéknap után be tudtak szerezni egy saját gépet is, a hozzá való programokkal együtt.

A verseny jellegű játéktornák hátránya, hogy a kevésbé gyakorlott vagy kevés szabadidővel rendelkező diákok nem tudnak ezekben részt venni. Számukra érdemes alternatív lehetőségeket biztosítani, hogy ők is részesei lehessenek a játékok nyújtotta társas élménynek. A Mudd Library játéknapjain ilyen célra hagyományos játékok (táblajátékok, kirakósok, kártyák, kifestők stb.) mellett retro játékgépeket is kitesznek régi szoftverekkel (ezeket a könyvtárosok hozzák be otthonról).

A Mudd Library-ban a tanévnyitó hetében az elsőévesek számára tartott nyílt napokon mindig van játéklehetőség. A könyvtárosok amellett, hogy bemutatják a diákoknak a könyvtárat, bevonják őket a játékokba is, akiknek így kellemesek az első benyomásaik.

Egy-egy ilyen játéknap után célszerű megkérdezni a résztvevőket a tapasztalataikról és az igényeikről, például: melyik a számukra alkalmas időpont?, milyen játékokat szeretnének a jövőben? Erre a célra a Mudd Library könyvtárosai a *SurveyMonkey. com* online kérdőív-szolgáltatást használják, melynek az alapfunkciói ingyenesek és könnyen áttekinthető formában prezentálja a felmérések eredményeit.

Hirdetés

Ahhoz, hogy a könyvtári játéknapok híre eljusson a célközönséghez, sokféle csatornát lehet igénybe venni. A legkézenfekvőbb a közösségi média használata. Az egyes Facebook-oldalak adminisztrátorai különböző statisztikákhoz is hozzáférnek. Amikor a Mudd Library Facebook-lapján megnézték az oldal követőinek életkor szerinti megoszlását, kiderült, hogy többségük 25 év feletti, vagyis nem a tipikus egyetemista korosztály. Az adminisztrátorok ismeretségi körébe felvettek közt is kevés volt a diák. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a Facebook nem a legjobb felület a nekik szóló események meghirdetésére, és persze azt is, hogy ki kellene találni, hogy hogyan lehetne minél több hallgatót rávenni arra, hogy figyeljék a könyvtár Facebook-oldalát.

A könyvtárban dolgozó diákokkal beszélgetve derült ki, hogy az egyetem online eseménynaptárát kinyomtatva ki szokták tenni a kollégiumok előterében. Úgyhogy ettől kezdve a könyvtári rendezvények időpontjait mindig bevitték az egyetemi naptárba is, amitől érezhetően megnőtt ezek látogatottsága. Emellett a hagyományos szórólapos, faliújság-hirdetéses módszer is hatékonynak bizonyult. A játéknapok résztvevői közül többen mondták azt, hogy az egyetemi épületekben elhelyezett hirdetményekről értesültek a lehetőségről.

Hatások

Manapság az egyetemisták gyakran túlzottan is magabiztosak a kutatási és információs írástudási képességeiket illetően. Ugyanakkor egyes vizsgálatok [4] azt mutatják, hogy az egyetemi hallgatók között sokan nem értik a keresés logikáját, és ritkán kérnek segítséget a könyvtárosoktól, hiába volna rá szükségük. Azzal, hogy ezek a fiatalok az életük egyik lényeges elemén, a játékon keresztül kapcsolatba kerülnek a könyvtárral, a könyvtárosoknak lehetőségük nyílik a könyvtárhasználati ismeretek átadására is.

A játékok szociális hatása a másik ok, ami miatt érdemes beépíteni őket a felsőoktatási könyvtárak programjai közé. *Neiburger* és *Gullett* cikkükben [5] ezt a hatást azzal magyarázzák, hogy a játék közben átélt közös élmények erősítik a baráti kapcsolatokat. A 2009-es első versenynap utáni kérdőíves felmérésben a válaszadók fele nyilatkozott úgy, hogy új, hasonló érdeklődésű emberekkel ismerkedett meg a rendezvényen. 2012-ben egy másik körkérdésnél 76,9 százalékuk választotta azt a válaszlehetőséget, hogy a játszóprogramok erősítették bennük a Lawrence University közösségéhez való tartozás érzését. Több mint 50 százalék fontosnak minősítette a kampuszon szerzett élményei között a könyvtári játéknapokat. Ezek az események az egyetemi *Gaming Club* megalakulását és megerősödését is elősegítették. A klub rövidesen olyan népszerű lett, hogy egy külön „játszóházat” is kapott a diákszállásokat felügyelő bizottságtól.

A könyvtárosok a szakirodalom népszerűsítésére is kihasználják ezeket az alkalmakat: kitesznek ilyenkor könyveket a játékok oktatásban játszott szerepéről, a kreatív írásról, a számítógépes programozásról, a videojátékok művészetéről. Mivel az egyetemen 2011 óta „új média” témájú kurzusokat is indítanak, ezért az ajánlott könyvek közé felvették a virtuális világokról és az új médiáról szóló műveket is. Mióta bevezették ezt a gyakorlatot, érezhetően megnövekedett a könyvek forgalma és az igény a hasonló jellegű szakirodalom iránt. A könyvtárosok még egy *LibGuide* című útmutatót is összeállítottak, melyben a könyvtárban és az interneten elérhető, játéktémájú forrásokat gyűjtötték össze, valamint információkat közölnek a kampuszon tartott játékeseményekről.

A könyvtár „láthatósága” jelentősen javult a játszóprogramok elindítása óta. Az egyik diák, aki részt vett ezeken az eseményeken, meg is jegyezte a barátjának, hogy „a könyvtár a legmenőbb hely a kampuszon”. A beszélgetés amúgy nem a videojátékokról folyt, hanem a könyvtár jelentős elektronikus adatbázis-kínálatáról. A könyvtárosok úgy érzik, hogy az elmúlt évek során megtartott sikeres játéknapok is hozzájárultak ahhoz, hogy az egyetemi hallgatók jól érzik magukat a könyvtárban.

Hivatkozások

[1] Teens, video games, and civics. Pew Internet & American Life Project, 2008. *http://www.pewinternet.org/Reports/2008/Teens-Video-Games-and-Civics.aspx*

[2] New Media Consortium & EDUCAUSE Learning Initiative. (2012 February). 2012 Horizon Report. *http://www.educause.edu/library/resources/2012-horizon-report*

[3] HARRIS, A. – RICE, S. E. (szerk.): Gaming in academic libraries: Collections, marketing, and information literacy. Chicago: Association of College and Research Libraries, A Division of the American Library Association, 2008.

[4] KOLOWICH, S.: What students don't know. Inside Higher Ed. 2011. aug. 22. *http://www.insidehighered.com*

[5] NEIBURGER, E. – GULLETT, M.: Out of the basement: The social side of gaming. = Young Adult Library Services, 5. köt. 2007. Tél, p. 34–38.

/Vanden ELZEN, Angela M. – ROUSH, Jacob: Brawling in the Library: Gaming Programs for Impactful Outreach and Instruction at an Academic Library. Library Publications and Presentations. Paper 2. 2013.
http://lux.lawrence.edu/lib_pp/2/

(Drótos László)

A halott linkek nyomában

A *Harvard Library Innovation Lab* legfőbb feladatának azt tekinti, hogy megakadályozza, hogy halott hivatkozások jöjjenek létre. A laboratóriumot vezető *Kim Dulin* szerint ezek a linkek komoly problémát jelentenek a tudomány számára.

Kim Dulin könyvtáros és jogi tanácsadó. Ő vezeti a Harvard Egyetem Könyvtárának Innovációs Laboratóriumát, amely a *Perma.cc* nevű oldal létrehozásán és bővítésén dolgozik. Ez a portál segít abban, hogy a korábban elveszettnek hitt tudományos anyagok megmeneküljenek és továbbra is elérhetők legyenek a szakemberek számára.

„A halott hivatkozások problémájára *Jonathan Zittrain*, a *Harvard Egyetem Jogi Könyvtár*ának jogi professzora és dékánja világított rá. Nagyon aggódott amiatt, hogy bizonyos publikációk teljesen elárvulhatnak. Az egyik tanulmányában azt írta, hogy a jogi szaklapokban 1999 és 2001 között feltüntetett linkek 70 százaléka már nem működik. Fontos, hogy ráérezzünk arra, hogy mennyire gyorsan válik elérhetetlenné egy hivatkozás. A halott linkek azért jelentenek komoly problémát, mert az akadémiai tudásunk jelentős része napjainkban kizárólag az interneten érhető el. Tudományos publikációk gyakran csak webes formában léteznek, egyes kutatási eredmények és nyilvános források sokszor szintén kizárólag honlapokon találhatók meg. Éppen ezért fontos, hogy az idézett anyagok megmaradjanak, csak így tudják a forrásokat később felkereső kutatók támaszkodni ezekre az adatokra" – jelentette ki a szakember.

Kim Dulin kiemelte: ugyan a tudósok felkereshetik a könyvtárakat és megvizsgálhatják a kiválasztott forrásokat, mivel a bibliotékák megőrzik a nyomtatott dokumentumokat, de mindez a digitális világban másként van. Az anyagokat törölhetik, bizonyos oldalak megszűnhetnek, és gyakran már az is problémát okoz, ha egy adott portálon belül más helyre kerül egy adott fájl. Kivételt képez, ha egy honlap újraszervezi a tartalmait vagy megváltozik a tartalommenedzselési rendszere, amivel dolgozik. Ilyen esetekben ugyanis a tartalmak egy új URL-t kapnak, a régi pedig elveszik.

A könyvtáros és segítői igyekeznek a jogi szakirodalomban használt online forrásokat és a bíróságok által a weben nyilvánosságra hozott ítéleteket megmenteni. Mindegyik anyag saját URL-t kap az oldalukon, a tartalmak a szervereiken is elérhetők maradnak, így nagyobb az esélye annak, hogy ezeket a dokumentumokat sikerül megőrizni. Hasonló tevékenységet végez az *Internet Archive*, a Los Alamos Lab által kifejlesztett *Memento* és a *webcitation.org* is.

/SG.hu Hírlevél, 2013. október 31., *http://www.sg.hu*/

(B.Bné)